

EUGENIE GRANDET

HONORÉ DE BALZAC

GRANDES CLÁSICOS
MONDADORI

Honoré de Balzac

Eugénie Grandet

Traducere și note de
Nicolae Constantinescu

Cuprins

- 1 Chipuri de burghezi
- 2 Vărul de la Paris
- 3 Iubiri de provincie
- 4 Promisiuni de avar, jurăminte de iubire
- 5 Necazuri de familie
- 6 Așa-i lumea

Pentru Maria^[1], al cărei portret...

*Fie ca numele tău, tu, al cărei portret este podoaba
cea mai frumoasă a acestei lucrări, să fie aici
ca o rămurică de merișor binecuvântat, luată
dintr-un copac oarecare, dar cu siguranță sfințită de
religie și reînnoită, veșnic verde, de mâini pioase,
ca să ocrotească întotdeauna casa.*

DE BALZAC

Chipuri de burghezi

În provincie găsești uneori case a căror înfățișare inspiră o melancolie asemănătoare cu aceea pe care o stârnesc cele mai mohorâte mănăstiri, cele mai anoste câmpuri pline de mărăcini și de bălării sau cele mai triste ruine. Poate că în aceste case domnesc și tăcerea sihăstriilor, și ariditatea șesurilor pline de ciulini, și relicvele ruinelor. Viața și mișcarea sunt aici atât de liniștite, încât un străin le-ar crede nelocuite, dacă n-ar întâlni pe neașteptate privirea palidă și rece a unei persoane nemișcate, al cărei chip, pe jumătate monastic, apare deasupra pervazului ferestrei, la zgomotul făcut de pașii necunoscutului.

Același aer de melancolie îl are o locuință din Saumur, aflată la capătul străzii în pantă ce duce la castel, în partea de sus a orașului. Strada, acum puțin umblată, toridă vara, rece iarna, întunecoasă pe alocuri, se distinge prin sonoritatea pavajului mărunț cu pietriș, întotdeauna curat și uscat, prin îngustimea drumului întortocheat, prin liniștea caselor care fac parte din orașul vechi și pe care meterezele le domină. Locuințele de trei ori seculare sunt încă foarte solide, deși au fost construite din lemn, iar înfățișările lor felurite sporesc originalitatea care recomandă această parte a străvechiului Saumur atenției arheologilor și artiștilor. E greu să treci prin fața acestor case fără să admiri bârnele enorme, ale căror capete dăltuite întruchipează figuri ciudate și care încununează cu un basorelief negru parterul celor mai multe dintre ele. Ici, grinzile transversale sunt acoperite cu țigle și desenează linii albastre pe zidurile fragile ale unei locuințe terminate cu un acoperiș din paiantă, lăsat în jos din pricina anilor, a cărui șindrilă putrezită s-a îndoit în urma acțiunii alternative a ploii și a soarelui. Colo, zărești pervazuri uzate, înnegrite, ale căror delicate forme sculptate abia dacă se mai văd și care par prea ușoare pentru ghiveciul maroniu de argilă din care răsar garoafele sau trandafirii unei biete lucrătoare. Mai departe apar porțile împodobite de cuie enorme, unde geniul străbunilor noștri a trasat inscripții misterioase despre viața familiei, al căror sens nu-l vom desluși niciodată. Fie un protestant și-a marcat credința, fie un membru al Sfintei Ligi l-a blestemat pe Henric al IV-lea; un burghez și-a gravat însemnele propriei *nobleți municipale*, faima magistraturii sale uitate. Acolo se oglindește întreaga istorie a Franței!

Lângă șubreda casă cu pereții tencuiți grosolan, unde

meșteșugarul și-a venerat rindeaua, se înalță reședința unui gentilom, unde, pe bolta în semicerc a porții din piatră, se văd încă unele vestigii ale blazonului său, distruse de diferitele revoluții care au agitat țara de la 1789.

Pe această stradă, parterele comerciale nu sunt nici prăvălii, nici magazine, iar cei care îndrăgesc Evul Mediu ar găsi atelierul părinților noștri în toată naiva lui simplitate. Aceste săli joase, care nu au nici vitrină, nici ceas, nici geamlâc, sunt adânci, întunecoase și lipsite de ornamente exterioare sau interioare. Ușa este formată din două părți pline, grosolan ferecate, partea de sus deschizându-se spre interior, iar cea de jos, prevăzută cu un clopoțel legat la un arc, mișcându-se într-un veșnic du-te-vino. Aerul și lumina zilei pătrund în acest fel de beci umed ori prin partea de sus a ușii, ori prin spațiul aflat între boltă, podea și zidul mic, înălțat cât să folosească de sprijin, în care sunt fixate obloane zdravene, îndepărtate dimineața și puse la loc seara, când sunt ferecate cu bare de fier prinse în șuruburi mari. Zidul respectiv folosește la prezentarea mărfurilor negustorului. Nicio înșelătorie. În funcție de natura comerțului, eșantioanele constau din două-trei putini pline cu sare și cu cod, din câteva valuri de pânză de corabie, parâme, obiecte din alamă atârinate de grinzile tavanului, cercuri de-a lungul pereților sau câteva cupoane de postav pe etajere. Intrați? O fată curată, plină de tinerețe, cu batic alb, cu brațele roșii, lasă lucrul de mână și-și cheamă tatăl sau mama, care vine și, cu nepăsare, amabilitate ori cu aroganță, după cum îi e felul, vă vinde marfă după cum doriți, de două parale sau de douăzeci de mii de franci. Veți vedea un negustor de doage așezat la ușă și care taie frunză la câini, flecărind cu un vecin; în aparență, are de vânzare doar scânduri proaste pentru rafturi de pus sticlele și două-trei grămezi de șipci, dar, în port, șantierul lui aprovizionează toți dogarii din Anjou. Știe aproape exact câte butoaie *va da* dacă recolta va fi bună; timpul înșorit îi umple buzunarele, ploaia îl ruinează: într-o singură dimineață, butiile valorează unsprezece franci sau scad la șase livre. În acest ținut, ca în Touraine, instabilitatea vremii domină viața comercială. Podgoreni, proprietarii, negustorii de lemnărie, dogarii, hangiii, marinarii, toți pândesc o rază de soare; se culcă seara cu teama că a doua zi vor afla că a dat înghețul peste noapte; se tem de ploaie, de vânt, de secetă și vor apă, căldură, nori, după propria fantezie. Este o înfruntare permanentă între cer și interesele pământeste! Barometrul aduce întristare, descreștește frunțile, înveselește rând pe rând chipurile. De la un capăt la celălalt al acestei străzi, fosta Stradă Mare din Saumur, cuvintele: „E o vreme de aur!” reprezintă o anumită cifră de la o poartă la alta. De aceea, fiecare îi răspunde vecinului:

„Plouă cu ludovici!”, știind ce-i poate aduce o rază de soare sau o ploaie venită la momentul potrivit.

Sâmbăta, pe la amiază, vara, n-ai să capeți marfă nici de o para de la acești vajnici negustori. Fiecare are via lui, mica lui fermă și va petrece două zile la țară. Acolo, cum totul este prevăzut – cumpărarea, vânzarea, profitul –, comercianții pot să petreacă zece ore din douăsprezece în discuții plăcute, observații, comentarii, iscodiri permanente. O gospodină nu cumpără o potârniche fără ca vecinii să nu-l întrebe pe soț dacă a fost bine friptă. O tânără nu scoate capul pe fereastră fără să fie văzută de toți cei aflați în treabă pe acolo. Așadar, oamenii nu au gânduri ascunse, după cum casele impenetrabile, întunecoase și tăcute nu au mistere. Viața se desfășoară aproape întotdeauna în aer liber: familia se așează la poartă, acolo prânzește și acolo se ceartă. Nimeni nu trece pe stradă fără să nu fie cercetat. De aceea, pe vremuri, când un străin sosea într-un oraș de provincie, era luat în râs din poartă în poartă. Așa erau scornite tot felul de baliverne și apăruse porecla de *maimuțăritori* dată celor din Angers, pentru că toți locuitorii de acolo se remarcă în mod deosebit prin zeflemeli urbane.

Vetustele case boierești din orașul vechi sunt situate în partea de sus a acestei străzi, locuită pe vremuri de gentilomii din ținut. Casa plină de melancolie unde s-au derulat evenimentele acestei povești era tocmai una dintre aceste locuințe venerabile, rămase dintr-un secol în care lucrurile și oamenii aveau o simplitate pe care moravurile franceze o pierd pe zi ce trece. După ce străbați întortocherile acestui drum pitoresc, unde cea mai mică denivelare trezește amintiri, efectul general fiind cufundarea într-o visare involuntară, zărești un intrând destul de întunecos, în centrul căruia se ascunde poarta „casei domnului Grandet”. Dar nu e cu puțință să-ți dai seama de înțelesul acestei expresii provinciale fără să cunoști biografia domnului Grandet.

Domnul Grandet se bucura la Saumur de o reputație ale cărei cauze și efecte nu vor fi înțelese pe de-a-ntregul de persoanele care n-au trăit cât de cât în provincie. Domnul Grandet – încă numit de unii moș Grandet, dar numărul acestor bătrâni scădea vădit – era, în 1789, un meșter dogar destul de înstărit, care știa să citească, să scrie și să socotească. Când Republica franceză a pus în vânzare, în regiunea Saumur, bunurile clerului, dogarul, atunci în vârstă de patruzeci de ani, tocmai se căsătorise cu fiica unui bogat negustor de cherestea. Grandet s-a dus cu banii lui și cu dota, două mii de ludovici de aur, la departament, unde, în schimbul a două sute de ludovici dubli oferiți de socrul lui republicanului înverșunat care supraveghea vânzarea domeniilor naționale, a obținut pentru un

codru de pâine, legal dacă nu și legitim, cele mai frumoase vii din ținut, o veche abație și câteva ferme. Deoarece locuitorii din Saumur nu prea erau revoluționari, moș Grandet a fost considerat un ins îndrăzneț, un republican, un patriot, un om înclinat spre noile idei, în timp ce dogarul era doar înclinat spre vița-de-vie. A fost numit membru al administrației departamentului Saumur, iar influența lui împăciuitoare s-a făcut simțită politic și comercial. Politic, i-a protejat pe nobilii decăzuți din drepturi și a împiedicat din toată puterea vânzarea bunurilor emigranților; comercial, a furnizat armatelor republicane una sau două mii de butoaie de vin alb, plătit cu pășunile de toată frumusețea ale unei mănăstiri de maici, păstrate ca un ultim lot.

În timpul Consulatului, Grandet, devenit primar, a administrat cu înțelepciune, sporindu-și averea. În timpul Imperiului, a devenit domnul Grandet. Napoleon nu-i suferea pe republicani: l-a înlocuit pe domnul Grandet, despre care se credea că purtase boneta roșie, cu un mare proprietar, un om cu particulă nobiliară, un viitor baron al Imperiului. Domnul Grandet a renunțat la onoarea de primar fără niciun regret. La inițiativa lui fuseseră făcute, în interesul orașului, drumuri trainice spre proprietățile sale. Deoarece casa și bunurile fuseseră trecute abil la cadastru, plătea impozite modice. După clasificarea diferitelor sale proprietăți, viile, grație unor îngrijiri constante, deveniseră „fruntea ținutului”, expresie tehnică prin care sunt desemnați podgorenii care produc vin de calitate întâi. Ar fi putut să ceară Crucea Legiunii de Onoare. Clasificarea a avut loc în 1806. Domnul Grandet avea atunci cincizeci și șapte de ani, iar soția lui, în jur de treizeci și șase. Fiica, singură la părinți, rodul iubirii lor legitime, împlinise zece ani. Domnul Grandet, pe care Providența a vrut probabil să-l consoleze pentru dizgrația administrativă, i-a moștenit succesiv în acel an pe doamna de La Gaudinière, născută de La Bertellière, mama doamnei Grandet, apoi pe bătrânul domn de La Bertellière, tatăl defunctei, și, în sfârșit, pe doamna Gentillet, bunica dinspre mamă: trei moșteniri a căror importanță nu a fost cunoscută de nimeni. Zgârcenia acestor trei bătrâni era atât de mare, încât de mult timp adunau bani ca să-i poată contempla în taină. Bătrânul domn de La Bertellière numea plasarea banilor o adevărată risipă, considerându-se mult mai câștigat de contemplarea monedelor de aur decât de beneficiile cametei. Așadar, orașul Saumur a presupus valoare^ economiilor după veniturile aduse de bunurile deținute. Domnul Grandet a obținut atunci noul titlu de noblețe pe care mania noastră pentru egalitate nu-l va desființa niciodată: *cel mai impozitat* din ținut. Exploata o sută de pogoane de vie, care, în anii mănoși, îi aduceau șapte-opt sute de butoaie de vin.

Deținea treisprezece ferme, o veche abație – unde, din economie, zidise² ferestrele, ogivele și vitraliile, ceea ce le-a conservat –, precum și o sută douăzeci și șapte de pogoane de pășuni, unde creșteau și-și îngroșau trunchiurile trei mii de plopți plantați în 1793. În sfârșit, casa în care locuia era a lui. Astfel i se putea stabili averea care se vedea cu ochiul liber. În privința capitalurilor, acestea se ridicau la o valoare pe care numai două persoane o puteau presupune în mod vag: una era domnul Cruchot, notarul însărcinat cu plasamentele cămătărești ale domnului Grandet, cealaltă, domnul des Grassins, cel mai bogat bancher din Saumur, la beneficiile căruia podgoreanul participa după bunul lui plac și neștiut de nimeni. Deși bătrânul Cruchot și domnul des Grassins erau înzestrați cu acea discreție profundă care aduce, în provincie, încredere și avere, amândoi manifestau public față de domnul Grandet un respect atât de mare, încât ceilalți puteau să estimeze mărimea capitalurilor fostului primar după importanța respectului plin de slugărnici pe care i-l arătau. Toți oamenii din Saumur erau convingși că domnul Grandet avea o comoară aparte, o ascunzătoare plină cu ludovici, și că se deda în timpul nopții plăcerii inefabile pe care o trezește vederea unei cantități mari de bani de aur. Cărpănoșii aveau un fel de convingere în privința asta când îi vedeau ochii, care păreau să fi împrumutat nuanța metalului galben. Privirea unui om obișnuit să obțină din capitalurile lui un câștig enorm capătă obligatoriu, ca și cea a senzualului, a jucătorului sau a curtezanului, unele obișnuințe greu de definit, mișcări furișe, jinduitoare, misterioase, care nu le scapă semenilor. Acest limbaj secret formează într-un fel francmasoneria pasiunilor.

Așadar, domnul Grandet inspira stima plină de considerație la care avea dreptul un om care nu datora niciodată nimic nimănui. Vechi dogar, vechi podgorean, ghicea cu precizia unui astronom când trebuia să facă pentru recolta lui o mie de butoaie sau numai cinci sute; nu rata nicio învârteală, având întotdeauna butoaie de vânzare când butoiul valora mai mult decât marfa de adunat în el; putea să-și pună recolta în beciuri și să aștepte momentul să livreze butoiul cu două sute de franci, când micii proprietari îl dădeau pe-al lor cu cinci ludovici. Renumita lui recoltă din 1811, culeasă cu chibzuială și vândută cu încetul, îi adusese mai bine de două sute patruzeci de mii de livre. Financiar vorbind, domnul Grandet semăna cu tigrul și cu șarpele boa: știa să se culce, să se cuibărească, să-și privească fix mult timp prada și să sară asupra ei; apoi, deschidea gura pungii, vâra în ea o provizie de scuți și se culca liniștit, asemenea șarpelui care digeră, nepăsător, rece și metodic.

Nimeni nu-l vedea trecând fără să încerce un sentiment de

admirație, amestecat cu respect și cu teamă. Toți locuitorii din Saumur simțiseră pe pielea lor efectul ghearelor lui de oțel învelite în cumsecădenie. Unuia, maestrul Cruchot îi procurase banii necesari pentru cumpărarea unui domeniu, dar cerând unsprezece la sută; altuia, domnul des Grassins îi scontase polițele, dar cu o dobândă îngrozitoare. Puține erau zilele care treceau fără ca numele domnului Grandet să nu fie rostit în piață sau în discuțiile de seară din oraș. Pentru câteva persoane, averea bătrânului podgorean constituia motiv de mândrie patriotică. De aceea, mulți negustori, mulți hangii le spuneau străinilor cu o anumită mulțumire: „Domnule, avem la noi doi-trei milionari, dar domnul Grandet nu știe nici el câtă avuție are!” În 1816, cei mai iscusiți socotitori din Saumur estimau bunurile funciare ale podgoreanului la aproape patru milioane; dar, cum chiria medie plătită de fermieri trebuie să fi fost pe an, din 1793 și până în 1817, o sută de mii de franci din proprietăți, se putea presupune că posedă în bani o sumă aproape egală cu aceea a bunurilor imobile. De aceea, când, după o partidă de boston sau după vreo discuție despre vie, se vorbea despre domnul Grandet, oamenii destoinici spuneau:

— Moș Grandet?... Moș Grandet trebuie să aibă cinci-șase milioane.

— Sunteți mai iscusit decât mine, pentru că eu n-am putut să aflu niciodată totalul, răspundeau domnul Cruchot sau domnul des Grassins dacă auzeau astfel de vorbe.

Când se întâmpla ca vreun parizian să aducă vorba despre familia Rothschild sau despre domnul Laffitte, oamenii din Saumur întrebau dacă erau la fel de bogați ca domnul Grandet. Dacă parizianul le dădea, zâmbind, un răspuns disprețuitor, se uitau unul la altul, dând din cap neîncredători. O avere atât de mare acoperea cu o mantie de aur toate acțiunile acestui om. Dacă, la început, unele particularități ale vieții sale stârniseră ridicolul și bătaia de joc, bătaia de joc și ridicolul erau acum răsuflate. În cele mai neînsemnate acțiuni, domnul Grandet avea de partea lui autoritatea lucrului judecat. Vorbele, hainele, gesturile, clipirea ochilor făceau legea în ținut, unde fiecare, după ce îl studiase așa cum un naturalist studiază efectele instinctului la animale, putuse să recunoască profunda și tăcuta înțelepciune a celor mai mici gesturi ale sale.

— Iarna va fi aspră, moș Grandet și-a pus mânușile îmblănite, spuneau oamenii. Trebuie să culegem viile.

— Moș Grandet ia mult lemn pentru doage, se va face vin, nu glumă, anul ăsta!

Domnul Grandet nu cumpăra nici carne, nici pâine. Fermierii îi aduceau săptămânal o provizie suficientă de claponi, pui, ouă, unt și

grâu din rentă. Avea o moară, iar cel care o luase în arendă trebuia, în afara chiriei, să vină să ia o anumită cantitate de grâne și să-i aducă tărate și făină. Lungana Nanon, singura lui servitoare, deși nu mai era tânără, pregătea chiar ea, în fiecare sâmbătă, pâinea casei. Domnul Grandet aranjase cu zarzavagiii, arendașii lui, să-i aducă legume. Cât privește fructele, recolta atât de multe, încât vindea o mare parte la piață. Lemnul pentru foc era tăiat din gardurile vii sau luat din bătrânele trunchiuri de copaci pe jumătate putreziți, îndepărtați din împrejurimile proprietăților, iar fermierii i-l aduceau la oraș făcut bucăți, i-l depozitau frumos în magazie și primeau în schimb mulțumirile lui. Singurele cheltuieli cunoscute erau pentru anafura, toaletele soției și ale fiicei sale, precum și pentru plata stranelor lor de la biserică; pentru iluminat, pentru plata lunganei Nanon și spoitul cratițelor ei; pentru achitarea impozitelor, a reparațiilor clădirilor sale și pentru cheltuiala cu exploatarea. Avea șase sute de pogoane de pădure recent cumpărate, a căror supraveghere o lăsase în seama unui vecin, căruia îi promisese o recompensă. Numai după această achiziție începuse să mănânce vânat.

Felul de a fi al acestui om era foarte simplu. Vorbea puțin, în general, își exprima gândurile prin fraze scurte și grave, rostite cu un glas plin de blândețe. De la Revoluție, perioadă în care atrăsese privirile asupra lui, se bâlbâia într-un chip obositor îndată ce era nevoit să vorbească îndelung sau să susțină o discuție. Această bâiguială, incoerența vorbelor, năvala de cuvinte cu care își îneca gândul, absența aparentă de logică, atribuite unei lipse de educație, erau prefăcute și vor fi îndeajuns de explicate prin câteva evenimente ale acestei povestiri. De altfel, patru fraze, exacte ca niște formule algebrice, îi foloseau în mod obișnuit ca să cuprindă, să rezolve toate dificultățile vieții și ale negustoriei: „Nu știu”, „Nu pot”, „Nu vreau” și „O să vedem”. Nu spunea niciodată *da* sau *nu* și nu scria neam. Cineva îi vorbea? Asculta cu răceală, își ținea bărbia în mâna dreaptă, sprijinindu-și cotul drept pe dosul mâinii stângi, și își forma despre toată treaba o părere asupra căreia nu mai revenea. Chibzuia îndelung la cel mai neînsemnat târg. Când, după o târguială iscusită, adversarul îi destăinuise secretul pretențiilor crezând că-l convinsese, el îi răspundea: „Nu pot să hotărâsc nimic fără s-o întreb pe nevastă-mea”.

Numai că aceasta, ținută de el într-o adevărată robie, era paravanul cel mai comod în afaceri. Grandet nu se ducea niciodată în vizită, nu voia nici să primească, nici să invite pe cineva la cină; nu stârnea niciodată zgomot și părea să economisească orice, chiar și mișcarea. Nu-i deranja cu nimic pe ceilalți, dintr-un respect constant

față de proprietate. Totuși, în pofida blândeții vocii, a purtării precaute, ieșeau la iveală limbajul și apucăturile de dogar mai cu seamă când era acasă, unde se stăpânea mai puțin decât oriunde în altă parte. Fizic vorbind, Grandet avea aproape 1,62 m, era îndesat, spătos, cu pulpe groase, genunchi noduroși și umeri lați; avea fața rotundă, tăbăcită de vânt și de soare, ciupită de vărsat; bărbia era dreaptă, buzele nu prezentau nici cea mai mică sinuozitate, iar dinții erau albi; ochii aveau expresia calmă și ucigătoare pe care poporul o atribuie animalului fabulos numit vasilisc. Fruntea, plină de riduri transversale, nu era lipsită de protuberante semnificative; părul, gălbui, care începea să încărunțească, era „aur și argint”, spuneau câțiva tineri care nu cunoșteau gravitatea unei glume făcute pe seama domnului Grandet. Nasul, cu vârful gros, prezenta un fel de neg plin de vinișoare, despre care vulgul spunea, îndreptățit, că era plin de răutate. Acest chip indica o viclenie periculoasă, o probitate lipsită de căldură, egoismul unui om obișnuit să-și concentreze sentimentele în plăcerea avariției și asupra singurei ființe care însemna cu adevărat ceva pentru el, fiica, Eugénie, singura sa moștenitoare. De altfel, atitudinea, comportamentul, mersul, totul la el vădea acea încredere în sine pe care ți-o conferă reușita în tot ce ai întreprins. Așadar, în pofida unei comportări binevoitoare și molatice în aparență, domnul Grandet avea un caracter de fier. Întotdeauna era îmbrăcat în același fel: cine îl vedea azi îl vedea așa cum era din 1791. Pantofii grosolani se strângeau cu șireturi din piele, purta pe orice vreme ciorapi de lână, o pereche de pantaloni scurți din postav gros, maroniu, cu cataramă din argint, o vestă de catifea cu dungi galbene și cafenii, încheiată până la gât, o haină maronie cu poale largi, o cravată neagră și o pălărie de quaker. Mănușile, la fel de solide precum cele ale jandarmilor, erau purtate douăzeci de luni și, ca să le păstreze curate, le așeza pe marginea pălăriei, în același loc, cu un gest metodic. În Saumur nu se cunoștea nimic mai mult despre acest personaj.

Numai șase locuitori ai orașului aveau dreptul să intre în această casă. Cel mai important dintre primii trei era nepotul domnului Cruchot. De când fusese numit președinte al Tribunalului de primă instanță din Saumur, acest tânăr adăugase numelui de Cruchot pe acela de Bonfons și se străduia să-l facă pe Bonfons s-o ia înaintea lui Cruchot. Semna deja C. De Bonfons. Avocatul atât de nesocotit încât să-l numească „domnule Cruchot” își dădea imediat seama la audiere de nesăbuintă lui. Magistratul îi proteja pe cei care i se adresau cu „domnule președinte”, dar îi răsplătea cu cele mai amabile zâmbete pe lingușitorii care-i spuneau „domnule de Bonfons”. Domnul președinte avea treizeci și trei de ani și deținea

domeniul Bonfons (*Boni Fontis*), care-i aducea o rentă de șapte mii de livre; aștepta să-și moștenească unchi, unul notar, celălalt fiind abatele Cruchot, membru al consiliului de canonici de la Saint-Martin-de-Tours, amândoi considerați destul de bogați. Acești trei Cruchot, susținuți de un mare număr de veri, aliați cu douăzeci de familii din oraș, formau un clan ca pe vremuri, la Florența, familia Medici; și, la fel ca familia Medici, familia Cruchot își avea Pazzi-i săi. Doamna des Grassins, mama unui fiu de douăzeci și trei de ani, o vizita stăruitor pe doamna Grandet, sperând să-l căsătorească pe dragul ei Adolphe cu domnișoara Eugénie. Domnul des Grassins, bancherul, favoriza energic manevrele soției prin servicii constante aduse în taină bătrânului avar și ajungea întotdeauna la timp pe câmpul de bătălie. Acești trei des Grassins aveau și ei susținătorii lor, veri și aliați credincioși. De partea familiei Cruchot, abatele, un Talleyrand al familiei, puternic susținut de fratele lui, notarul, își disputa cu strășnicie terenul cu soția bancherului și ținea să rezerve bogata moștenire nepotului său, președintele. Această luptă secretă între familia Cruchot și familia des Grassins, al cărei preț era mâna tinerei Eugénie Grandet, devenise o preocupare pătimașă a diferitelor grupuri din Saumur. Domnișoara Grandet se va căsători cu domnul președinte sau cu domnul Adolphe des Grassins? La această întrebare, unii răspundeau că domnul Grandet nu-și va da fiica nici unuia, nici altuia. Fostul dogar, ros de ambiție, căuta, se spunea, un ginere pair al Franței, care, pentru o rentă de trei sute de mii de livre, ar fi acceptat toate butoaiile trecute, prezente și viitoare ale familiei Grandet. Alții susțineau că domnul și doamna des Grassins erau nobili, foarte bogați, că Adolphe era băiat arătos și că, doar dacă nu cumva aveau un nepot de papă în mânecă, o alianță atât de convenabilă ar fi trebuit să mulțumească niște oameni simpli, pe unul ca el, pe care tot Saumurul îl văzuse cu rindeaua în mână, și mai purtase și bonetă roșie! Cei mai cu judecată atrăgeau atenția că domnul Cruchot de Bonfons intra oricând în casă, în timp ce rivalul lui era primit doar duminica. Primii susțineau că doamna des Grassins, mai intimă cu femeile din casa Grandet decât familia Cruchot, le putea insufla unele idei care, mai devreme sau mai târziu, o vor ajuta să reușească. Ceilalți răspundeau că abatele Cruchot era omul cel mai insinuant din lume și că, fiind vorba despre o înfruntare între o față bisericească și o femeie, partida era egală.

— Sunt taman pe taman!, se pronunțase un om de duh din Saumur.

Bătrânii din ținut, care știau mai multe, pretindeau că Grandet și ai lui erau mult prea abili ca să lase bunurile să părăsească familia,

așa că domnișoara Eugénie Grandet de la Saumur va fi căsătorită cu fiul domnului Grandet de la Paris, un bogat angrosist de vinuri. La asta, tabăra Cruchot și tabăra Grassins răspundeau:

— Întâi că frații nu s-au văzut de două ori în treizeci de ani. Apoi, domnul Grandet de la Paris are pretenții mari pentru fiul lui. E primarul unui arondisment, deputat, colonel în garda națională, judecător la tribunalul de comerț; îl reneagă pe Grandet de la Saumur și are pretenția să se înrudească cu vreo familie ducală, prin bunăvoința lui Napoleon.

Dar câte nu se spuneau pe seama unei moștenitoare despre care se vorbea pe o rază de douăzeci de leghe și până și în diligentele de la Angers la Blois!

La începutul anului 1818, tabăra Cruchot a obținut un avantaj important asupra taberei Grassins. Domeniul Froidfond, remarcabil prin parcul, castelul admirabil, fermele, râul, iazurile și pădurile sale, valorând trei milioane, a fost pus în vânzare de tânărul marchiz de Froidfond, nevoit să facă rost de bani. Notarul Cruchot, președintele Cruchot, abatele Cruchot, ajutați de susținătorii lor, au reușit să împiedice vânzarea în loturi mici. Notarul a încheiat cu tânărul o înțelegere de milioane! L-a convins că vor avea loc multe procese cu beneficiarii bunurilor adjudecate până când își va primi banii pentru loturi și că era mai bine să-i vândă totul domnului Grandet, om solvabil și în stare să plătească domeniul în bani peșin. Falnicul marchizat de Froidfond a fost îndrumat atunci spre esofagul domnului Grandet care, spre uimirea orașului Saumur, i-a plătit, prin scont, după îndeplinirea formalităților. Această tranzacție a avut mare răsunet la Nantes și la Orléans. Domnul Grandet, profitând de întoarcerea unei șarete, se duse să-și vadă castelul. După ce aruncase asupra proprietății o privire de stăpân, se întorsese la Saumur sigur că-și plasase fondurile cu un câștig de cinci la sută și inspirat de un gând măreț: să sporească marchizatul de Froidfond, adăugându-i toate bunurile sale. Apoi, ca să-și umple din nou casa de bani aproape golită, hotărî să-și taie toate pădurile și să-și exploateze plopii de pe pășuni.

Acum este ușor de înțeles valoarea expresiei: „casa domnului Grandet” – acea casă ternă, rece, tăcută, situată în partea de sus a orașului, adăpostită de ruinele meterezelor. Cei doi stâlpi și bolta, care formau deschizătura porții, fuseseră, ca și casa, construiți din tuf calcaros, piatră albă specifică litoralului Loarei, atât de moale încât durata ei medie abia dacă este de două sute de ani. Numeroasele găuri inegale, pe care intemperiiile le săpaseră în mod bizar, le dădeau bolții și stâlpilor aspectul pietrelor vermiculare ale arhitecturii franceze și o oarecare asemănare cu poarta mare a unei

temnițe. Deasupra arcului de boltă trona un basorelief lung, din piatră dură sculptată, reprezentând cele patru anotimpuri, figuri roase deja și înnegrite de vreme. Acest basorelief avea deasupra o plintă ieșită în afară, pe care se înălța o vegetație spontană: parachernițe galbene, volbure, poala-rândunicii, pătlagină și un cireș mic, destul de înalt deja. Poarta, din stejar masiv, maronie, uscată, crăpată peste tot, șubredă în aparență, era solid menținută de un sistem de șuruburi mari, aranjați în desene simetrice. Un grilaj pătrat, mic, dar cu bare dese și înroșite de rugină, ocupa mijlocul porțiței care se deschidea în poarta mare și servea, ca să spunem așa, ca bază unui ciocan prins de ea cu un inel, care lovea în capul schimonosit al unui piron. Acest ciocan prelung, de genul celor pe care strămoșii noștri îl numeau *jacquemart*, semăna cu un mare semn de exclamare; dacă l-ar fi examinat cu atenție, un arheolog ar fi găsit la el unele indicii ale figurii esențiale de bufon pe care o reprezenta pe vremuri, ștearsă acum de o lungă întrebuințare. Prin micul grilaj, destinat recunoașterii prietenilor în timpul războaielor civile, curioșii puteau să zărească, în adâncul unei bolți întunecoase și verzui, câteva trepte tocite care duceau la o grădiniță mărginită pitoresc de ziduri groase, umede, pline de prelingeri de apă și de tufe de arbuști pricâjiți. Aceste ziduri erau cele ale meterezelor, pe care se înălțau grădinile câtorva locuințe vecine.

La parterul casei, încăperea cea mai mare era o *sală*, a cărei intrare se afla sub bolta porții mari. Puține persoane cunosc importanța unei săli în orașelele din Anjou, Touraine și Berry. Sala este totodată anticameră, salon, birou, budoar, sufragerie; este scena vieții casnice, căminul comun; acolo venea de două ori pe an frizerul cartierului ca să-l tundă pe domnul Grandet; acolo intrau fermierii, preotul, subprefectul, ajutorul morarului. Această încăpere, cu cele două ferestre care dădeau spre stradă, avea pe jos dușumele; panouri cenușii, cu muluri antice, o lambrisau de sus și până jos; tavanul era format din grinzi aparente, vopsite tot în cenușiu, spațiul dintre ele fiind umplut cu mortar din nisip și var, amestecat cu câlți, care se îngălbenise. O pendulă veche, din cupru încrustat cu arabescuri de бага, împodobește placa de deasupra șemineului din piatră albă, prost sculptată, pe care se afla o oglindă verzuie, ale cărei margini, tăiate oblic ca să-i arate grosimea, reflectau o rază de lumină de-a lungul unei tăblii gotice din oțel încrustat cu firișoare de metal prețios. Cele două candelabre de aramă aurită, care împodobeau fiecare dintre colțurile șemineului, puteau fi folosite în două feluri: scoțând trandafirii care le serveau ca talgere pentru picăturile de ceară, brațul principal se adapta la un pedestal de marmură albăstruie, cu incrustații vechi de aramă, acest pedestal formând un

sfeșnic pentru zilele obișnuite. Scaunele de modă veche erau împodobite cu tapițerii ilustrând fabulele lui La Fontaine, dar trebuia să știi asta ca să recunoști subiectele, deoarece culorile stinse și figurile pline de cârpituri se deslășeau cu greu. În cele patru colțuri ale acestei săli se găseau colțare, un fel de bufete terminate cu etajere slinoase. O veche masă de joc, acoperită cu o marchetărie în forma unei table de șah, era așezată în spațiul dintre ferestre. Deasupra acestei mese se afla un barometru oval, cu margine neagră, ornat cu motive decorative imitând panglici înnodate din lemn aurit, unde muștele își făcuseră de cap atât de nerușinat, încât poleiala abia se mai zărea. Pe peretele opus șemineului, două portrete în pastel erau menite să-i reprezinte pe bunicul doamnei Grandet, bătrânul domn de La Bertellière, în uniformă de locotenent al gărzilor franceze, și pe răposata doamnă Gentillet, îmbrăcată în păstoriță. Cele două ferestre erau acoperite cu perdele din mătase groasă de culoare roșie, ridicate de șnururi de mătase cu ciucuri. Această decorare luxoasă, care se potrivea atât de puțin cu obiceiurile lui Grandet, existase la cumpărarea casei, ca și rama gotică, pendula, mobila tapițată și colțarele din lemn de trandafir. Lângă fereastra cea mai apropiată de ușă se găsea un scaun din pai, cu picioarele fixate pe tălpici, ca s-o ridice pe doamna Grandet la o înălțime care să-i permită să vadă trecătorii. O masă din lemn de cireș decolorat pentru lucrul de mână ocupa spațiul din fața ferestrei, foarte aproape fiind așezat micul fotoliu al tinerei Eugénie Grandet.

De cincisprezece ani, toate zilele mamei și ale fiicei se scurseseră tihnite în acel loc, într-o muncă permanentă, începând din luna aprilie până în luna noiembrie. În prima zi din această ultimă lună, puteau să-și ocupe locul de iarnă, în fața căminului. Numai în ziua aceea îngăduia Grandet aprinderea focului în sală, poruncind să fie stins pe 31 martie, fără să ia în seamă nici primele zile friguroase de primăvară, nici pe cele de toamnă. O cutie cu jar de la focul din bucătărie, pe care lungana Nanon îl obținea dând dovadă de o mare ingeniozitate, le ajuta pe doamna și pe domnișoara Grandet să suporte diminețile și serile mai reci din lunile aprilie și octombrie. Mama și fiica întrețineau toată lenjeria casei și-și foloseau cu atâta conștiinciozitate zilele cu această adevărată muncă de lucrătoare, încât, dacă Eugénie voia să-i brodeze un guleraș mamei sale, era nevoită s-o facă în orele ei de somn, înșelându-și tatăl ca să poată avea lumină. Avarul împărțea de mult timp lumânări numărate fiicei sale și lunganei Nanon, așa cum împărțea dimineața pâinea și tot ce era necesar consumului zilnic. Lungana Nanon era, poate, singura ființă omenească în stare să accepte tirania stăpânului. Întreg orașul îi invidia pentru ea pe domnul și pe doamna Grandet. Lungana

Nanon, numită așa din pricina înălțimii cam de 1,70 m, muncea la Grandet de treizeci și cinci de ani. Deși primea drept plată numai șaizeci de livre, era considerată una dintre cele mai bogate slujnice din Saumur. Acești bani, strânși de treizeci și cinci de ani, îi îngăduiseră să plaseze recent patru mii de livre ca rentă viageră la maestrul Cruchot. Acest rezultat al unor lungi și persistente economisiri ale lunganei Nanon a părut enorm. Servitoarele, văzând că biata sexagenară își asigurase bătrânețea, erau invidioase, fără să se gândească cu câtă trudă fusese adunat fiecare bănuț. La vârsta de douăzeci și doi de ani, biata fată nu putuse intra la nimeni, într-atât de respingătoare era. Cu siguranță, această părere era foarte nedreaptă: chipul i-ar fi fost mult admirat dacă ar fi aparținut unui grenadier din gardă, dar, după cum se spune, în toate treburile să fie o potriveală! Obligată să părăsească o fermă care arsesese, unde păzea vacile, venise la Saumur, unde căutase de lucru, însuflețită de acel curaj robust care nu se dă în lături de la nimic.

Pe atunci, moș Grandet își pusese în gând să-și ia nevastă și voia deja să-și organizeze gospodăria. O văzuse pe această tânără respinsă de toți. Cântărindu-i forța fizică în calitatea lui de dogar, ghici câștigul pe care l-ar putea avea de pe urma unei femei care arăta ca un adevărat Hercule, care stătea zdravăn pe picioare ca un stejar de șaizeci de ani prins în rădăcinile lui, cu șolduri puternice, spatele lat, mâini de căruțaș și o onestitate solidă, după cum era și virtutea ei neștirbită. Nici negii care ornau acea față marțială, nici tenul cărămiziu, nici brațele vânjoase, nici veșmintele zdrențuite ale lui Nanon nu-l înspăimântaseră pe dogar, care avea încă vârsta la care te lași impresionat. Atunci, o îmbracă, o încălță și o hrăni pe biata fată, îi dădu o plată și o folosi la treburile casei, fără să se răstească prea mult la ea. Văzându-se primită astfel, lungana Nanon plânse de bucurie pe ascuns și se atașase sincer de dogar, care, de altfel, o exploata ca în feudalism.

Nanon făcea tot: gătea, spăla rufe, clătea rufăria în apa Loarei și o aducea înapoi în cârcă; se scula cum se lumina de ziuă și se culca târziu; le făcea mâncare tuturor culegătorilor în timpul recoltării viilor, îi supraveghea pe cei care strângeau ciorchinii rămași după cules; apăra, ca un câine credincios, bunurile stăpânului ei; în sfârșit, având o încredere oarbă în el, se supunea, fără să cârtească, celor mai ciudate fantezii ale lui Grandet. În faimosul an 1811, a cărui recoltă a cerut strădanii nespuse de mari, după douăzeci de ani de slujire, Grandet hotărî să-i ofere lui Nanon vechiul lui ceas, singurul dar pe care-l primise vreodată de la el. Deși îi dădea pantofii lui vechi (putea să-i încălțe), e cu neputință de considerat profitul trimestrial al încălțărilor lui Grandet ca un cadou, pentru că erau foarte uzați.

Necesitatea o făcea pe această biată fată atât de zgârcită, încât Grandet ajunsese în cele din urmă să țină la ea așa cum ții la un câine, iar Nanon îi dăduse voie să-i pună la gât o zgardă cu țepi, cărora nu le mai simțea înțepăturile. Dacă Grandet împărțea pâinea cu prea multă zgârcenie, Nanon nu se plângea; participa cu veselie la profiturile igienice pe care le asigura regimul sever al casei, unde nimeni nu era bolnav vreodată. Apoi, Nanon făcea parte din familie: râdea când râdea Grandet, se întrista, dârdâia de frig, se încălzea, muncea cot la cot cu el. Câte compensații plăcute îi oferea această egalitate! Stăpânul n-o mustrase niciodată pe slujnică pentru ciorchinele, prunele sau piersicile mâncate sub pom.

— Haide, ospătează-te în voie, Nanon!, îi spunea el în anii când crengile se aplecau până la pământ de greutatea fructelor, pe care fermierii erau obligați să le dea la porci.

Pentru o fată de la țară, care în tinerețea ei nu avusese parte decât de brufțuluieli, pentru o sărmană primită din milă, râsul ambiguu al lui Grandet era o adevărată rază de soare. De altfel, în inima simplă și în mintea îngustă a slujnicei, nu puteau stăruia decât un sentiment și-un gând. De treizeci și cinci de ani se revedea întruna ajungând în fața șantierului lui moș Grandet cu picioarele goale, cu hainele zdrențuite, și-l auzea pe dogar întrebând-o:

— Ce vrei, drăguțo?

Iar recunoștința ei era la fel de mare ca în prima zi. Uneori, Grandet, gândindu-se că acea biată creatură nu auzise vreodată nici cel mai mic cuvânt măgulitor, că nu avea habar de niciunul dintre sentimentele plăcute pe care le inspiră femeia și că ar fi putut să apară într-o zi în fața lui Dumnezeu mai curată decât era Fecioara Maria, cuprins de milă, exclama, privind-o:

— Biata Nanon!

Cuvintele lui erau urmate întotdeauna de o privire greu de definit, pe care i-o arunca bătrâna slujnică. Aceste vorbe, rostite din când în când, formau de mult timp un lanț de prietenie neîntrerupt, la care fiecare exclamație adăuga o nouă verigă. Această milă, care-și găsisese locul în inima lui Grandet și era acceptată cu mare plăcere de biata fată bătrână, avea ceva oribil. Această milă atroce de cărpănos, care-i trezea o mare mulțumire bătrânului dogar, era pentru Nanon porția de fericire. Oricine ar fi spus la fel: „Biata Nanon!” Dumnezeu își va recunoaște îngerii după modulația plăcută a vocii și după regretele lor tainice.

Existau la Saumur multe gospodării unde servitoarele erau mai bine tratate, dar stăpânii nu se bucurau de nicio manifestare de mulțumire din partea lor. De aici și vorbele: „Ce-i fac acești Grandet lunganei de Nanon de le este atât de atașată? Ar sări și-n foc pentru

ei!”

Bucătăria, ale cărei ferestre cu grilaj dădeau în curte, era întotdeauna curată, totul frumos rânduit, rece, o adevărată bucătărie de om zgârcit, unde nimic nu trebuia să se piardă. După ce spăla vasele, strângea resturile de la masă și stingea focul, Nanon părăsea bucătăria, despărțită de sală de un culoar, și venea să toarcă cânepă lângă stăpânele ei. Seara, o singură lumânare era de ajuns pentru întreaga familie. Slujnica dormea în fundul acestui culoar, într-o cămăruță luminată de o ferestruică cu gratii, care dădea spre casa vecină. Sănătatea robustă îi îngăduia să locuiască fără consecințe supărătoare în acel soi de bortă, de unde putea să audă cel mai mic zgomot, grație liniștii profunde care domnea în casă ziua și noaptea. Trebuia, asemenea unui câine de pază, să doarmă iepurește și să se odihnească stând de veghe.

Descrierea celorlalte părți ale locuinței se va face în strânsă legătură cu evenimentele acestei povestiri, dar schița sălii, unde strălucea luxul acelei gospodării, ne poate face să bănuim dinainte gloriile etajelor.

În anul 1819, pe la mijlocul lunii noiembrie, spre seară, lungana Nanon aprinse focul pentru prima dată. Toamna fusese foarte frumoasă. Ziua aceea era una de sărbătoare bine cunoscută de tabăra Cruchot și de tabăra Grassins. Astfel, cei șase potravnici se pregăteau să vină înarmați până în dinți, urmând să se întâlnească în sală și să se întreacă în dovezi de prietenie. Dimineața, întregul Saumur le văzuse pe doamna și pe domnișoara Grandet, însoțite de Nanon, ducându-se la biserica parohială, să asiste la slujbă și fiecare își amintise că în acea zi era aniversarea nașterii domnișoarei Eugénie. De aceea, calculând ora la care masa de seară trebuia să se sfârșească, notarul Cruchot, abatele Cruchot și domnul C. De Bonfonds s-au grăbit să sosească înaintea familiei des Grassins, ca s-o sărbătorească pe domnișoara Grandet. Toți trei aduceau buchete enorme de flori, culese din micile lor sere. Cozile florilor pe care președintele voia să le ofere erau înfășurate în mod ingenios cu o panglică de satin alb, ornată cu franjuri auriu.

Încă de dimineața, domnul Grandet, după cum îi era obiceiul în ziua memorabilă a nașterii și în cea a onomasticii tinerei Eugénie, venise înainte ca ea să se dea jos din pat și-i oferise cu solemnitate darul lui părintesc, care consta, de treisprezece ani încoace, într-o monedă de aur de colecție. Doamna Grandet îi dăruia în mod obișnuit fiicei sale o rochie de iarnă sau de vară, după împrejurare. Cele două rochii și monedele de aur, pe care le primea de Anul Nou și la aniversarea tatălui ei, formau un mic venit de aproape o sută de scuzi, iar lui Grandet îi plăcea s-o vadă cum îi strânge, într-un fel,

asta însemna să-și pună banii dintr-un buzunar în altul și, ca să zicem așa, să educe în mod minuțios avariția moștenitoare sale, căreia îi cerea uneori să-i dea socoteală de avutul ei, sporit mai de mult de rudele din familia La Bertellière, spunându-i:

— Va fi cadoul tău de nuntă!

Un astfel de cadou este un obicei străvechi, care se mai practică și se păstrează cu sfințenie în câteva ținuturi situate în centrul Franței. În Berry, în Anjou, când o tânără se căsătorește, familia ei sau cea a soțului trebuie să-i dăruiască o pungă în care se găsesc, în funcție de avere, douăsprezece monede sau douăsprezece duzini de monede sau o sută de duzini de monede de aur sau de argint. Cea mai săracă ciobăniță nu s-ar mărita fără darul ei de nuntă, chiar dacă ar fi vorba despre câțiva gologani amărâți de aramă. Se mai vorbește și acum la Issoudun despre un dar de nuntă oferit unei moștenitoare bogate: o sută patruzeci și patru de *portugheze*^[3] de aur. Papa Clement al VII-lea, unchiul Caterinei de Medici, i-a dăruit, căsătorind-o cu Henric al II-lea, o duzină de medalii de aur străvechi, de cea mai mare valoare. În timpul mesei, tatăl, foarte bucuros s-o vadă pe Eugénie a lui mai frumoasă în rochia nouă, exclamase:

— Azi e ziua lui Eugénie, așa că facem focul! Să fie cu noroc!

— Domnișoara o să se căsătorească anul ăsta, mai mult ca sigur, zise lungana Nanon, luând de pe masă resturile unei fripturi de gâscă, fazanul dogarilor.

— Nu văd nicio partidă pentru ea la Saumur, răspunse doamna Grandet, privindu-și soțul cu un aer timid care, având în vedere vârsta, vădea întreaga robie conjugală sub care gemea biata femeie.

Grandet se uită cu luare aminte la fiica lui și exclamă voios:

— Copila împlinește azi douăzeci și trei de ani, va trebui să ne ocupăm de ea!

Eugénie și mama ei se priviră în tăcere, cu subînțeles.

Doamna Grandet era o femeie uscățivă, galbenă ca o gutuie, neîndemânatică, înceată; una dintre acele femei care par făcute anume ca să fie tiranizate. Era ciolănoasă, cu un nas mare, o frunte lată, ochi mari și, la prima vedere, semăna vag cu acele fructe acoperite de puf care nu mai au nici gust, nici zeamă. Avea dinții negri și rari, gura ridată și bărbia ascuțită. Era însă o femeie de toată isprava, o adevărată La Bertellière. Abatele Cruchot știa să găsească ocazii de a-i spune că nu arătase rău deloc, iar ea îl credea.

O blândețe angelică, o resemnare de insectă chinuită de copii, o pioșenie rară, o constanță sufletească neștirbită, o inimă bună, toate făceau să fie compătimită și respectată de toți. Soțul nu-i dădea niciodată mai mult de șase franci o dată pentru micile cheltuieli. Deși ridicolă în aparență, această femeie care, prin zestre și moșteniri, îi

adusese lui moș Grandet mai bine de trei sute de mii de franci, se simțise întotdeauna atât de profund umilită de o dependență și de o robie contra cărora blândețea ei sufletească o împiedica să se revolte, încât nu ceruse niciodată un bănuț, nici nu făcuse vreo observație în privința actelor pe care notarul Cruchot i le prezenta la semnat. Această mândrie prostească și tainică, această noblețe sufletească permanent desconsiderată și rănită de Grandet domina comportarea acestei femei. Doamna Grandet îmbrăca întotdeauna o rochie din mătase naturală, verzuie, pe care se obișnuise s-o facă să țină aproape un an; purta o basma din stambă albă, o pălărie de pai cusută și păstra aproape întotdeauna un șorț de tafta neagră. Ieșind mai rar din casă, își uza puțin pantofii. În sfârșit, nu dorea niciodată ceva pentru ea. De aceea, Grandet, cuprins uneori de remușcare gândindu-se la cât timp trecuse de când îi dăduse șase franci soției, stipula întotdeauna gratificații pecuniare pentru ea în actul de vânzare anuală a recoltelor. Cei patru-cinci ludovici oferiți de olandezul sau de belgianul care achiziționa recolta Grandet formau cel mai sigur venit anual al doamnei Grandet. Dar, după ce primea cei cinci ludovici, soțul ei îi spunea deseori, ca și cum ar fi avut pungă comună:

— N-ai să-mi împrumuți câțiva gologani?

Iar biata femeie, fericită să poată face ceva pentru un om pe care duhovnicul i-l înfățișa ca fiind domnul și stăpânul ei, îi înapoia, în cursul iernii, câțiva scuzi din banii gratificațiilor. Când Grandet scotea din buzunar moneda de o sută de bani alocată lunar micilor cheltuieli – ață, ace, toaleta fiicei sale –, nu scăpa niciodată ocazia, după ce-și încheia buzunarul de la vestă, să-i spună soției sale:

— Mamă, vrei și tu ceva?

— Dragul meu, vom vedea, răspundea doamna Grandet, însuflețită de un sentiment de demnitate maternă.

Devotament sublim, dar irosit! Grandet se credea foarte generos cu soția lui. Filosofii care întâlnesc persoane precum Nanon, doamna Grandet și Eugénie nu au oare dreptul să considere că ironia constituie fondul caracterului Providenței?

După această masă, la care, pentru prima dată, se vorbise despre căsătoria tinerei Eugénie, Nanon aduse o sticlă de lichior de coacăze din camera domnului Grandet și puțin lipsi să nu cadă coborând scara.

— Prostănacă ce ești!, îi spuse stăpânul. Cazi și tu de-a-npicioarele?

— Domnule, e de la treapta de la scară, care nu mai ține.

— Are dreptate, interveni doamna Grandet. Ar fi trebuit să pui s-o repare de mai de mult. Eugénie era să-și scrântească ieri piciorul.

— Uite!, îi zise Grandet lui Nanon, văzând-o foarte palidă. Dacă tot e ziua de naștere a fetei și era să cazi, bea un păhărel de lichior ca să-ți vină inima la loc!

— Zău că-l merit!, răspunse Nanon. Alții ar fi spart sticla, dar mi-aș fi rupt cotul și tot aș fi ținut-o.

— Biata Nanon!, exclamă Grandet, turnându-i lichiorul de coacăze.

— Te-ai lovit?, întrebă Eugénie, privind-o curioasă.

— Nu, pentru că m-am ținut, opintindu-mă în șale.

— Ei bine, pentru că tot e ziua de naștere a lui Eugénie, o să vă repar treapta, spuse Grandet. Voi nu știți să puneți piciorul în colț, acolo unde ține încă bine.

Grandet luă lumânarea, le lăsă pe soție, fiică și pe slujnică doar cu lumina focului, care ardea cu flăcări vioaie, și se duse în magazia unde era cuptorul de pâine ca să ia scânduri, cuie și sculele.

— Să vă ajut?, îi strigă Nanon, auzindu-l bătând în scară.

— Nu! Nu! La asta mă pricep, răspunse fostul dogar.

Pe când Grandet își repara singur scara mâncată de cari și fluiera de-ți spărgea timpanele, amintindu-și anii tinereții, la poartă bătură cei trei Cruchot.

— Dumneavoastră sunteți, domnule Cruchot?, întrebă Nanon, uitându-se prin ferestruica cu grilaj.

— Da, răspunse președintele.

Nanon deschise ușa, și lumina focului, care se reflecta sub boltă, le îngădui celor trei Cruchot să zărească intrarea sălii.

— A! Ați venit pentru aniversare!, le spuse Nanon, mirosind florile.

— Scuzați, domnilor, într-o clipă sunt al dumneavoastră!, strigă Grandet, recunoscând glasul prietenilor. Eu nu mă țin cu nasul pe sus și-mi dreg singur treapta la scară.

— Nu vă grăbiți, nu vă grăbiți, domnule Grandet. *Fiecare e primar la el acasă!*^[4], spuse sentențios președintele, râzând singur de aluzia pe care nimeni nu o înțelese.

Doamna și domnișoara Grandet se ridicară. Președintele, profitând de penumbră, îi șopti tinerei Eugénie:

— Dați-mi voie, domnișoară, să vă urez astăzi, cu ocazia zilei de naștere, ani fericiți și să fiți mereu sănătoasă ca acum!

Îi oferi un buchet mare de flori rare la Saumur, apoi, strângând-o pe moștenitoare de coate, o sărută de o parte și de alta a gâtului, într-un fel care o făcu să se rușineze. Președintele, care semăna cu un cui mare ruginit, credea că așa îi făcea curte.

— Nu vă sfițiți, spuse Grandet, intrând. Ce elan vă dau zilele de sărbătoare, domnule președinte!

— Păi, cu domnișoara alături, toate zilele ar fi sărbători pentru nepotul meu, răspunse abatele Cruchot, cu buchetul lui în mână.

Abatele îi sărută mâna tinerei Eugénie. Cât despre notarul Cruchot, el o pupă de-a dreptul pe amândoi obraji și zise:

— Vai, cum ne mai cresc fetele! Cu douăsprezece luni în fiecare an!

Punând la loc lumânarea în fața pendulei, Grandet, care o ținea lângă cu o glumă și o repeta până la saturație când i se părea hazlie, spuse:

— Pentru că tot e ziua de naștere a lui Eugénie, să aprindem candelabrele!

El scoase cu grijă brațele candelabrelor, fixă discul pentru ceară la fiecare piedestal, luă din mâinile slujnicei

O lumânare nouă, înfășurată într-o bucată de hârtie, o vârî în gaură, o potrive bine, o aprinse, apoi se așeză lângă soția lui, privindu-și pe rând prietenii, fiica și cele două lumânări. Abatele Cruchot, scund și rotofei, cu perucă roșcată și netedă, cu chip de bătrână ghidușă, întrebă, întinzându-și picioarele cu pantofi strașnici cu cataramă de argint:

— Familia des Gressins n-a venit?

— Nu încă, răspunse Grandet.

— Dar trebuie să vină?, întrebă bătrânul notar, strâmbându-și fața găurită ca o lingură de spumă.

— Cred că da, răspunse doamna Grandet.

— Ați terminat culesul viei?, îl întrebă președintele Bonfons pe Grandet.

— Peste tot!, îi răspunse bătrânul podgorean, ridicându-se să se plimbe de-a lungul sălii și înălțându-și pieptul cu o mișcare plină de îngâmfare, ca și răspunsul. Peste tot!

Prin ușa culoarului care ducea la bucătărie, el o văzu atunci pe Nanon așezată lângă foc cu o lumânare și pregătindu-se să toarcă acolo, ca să nu strice petrecerea.

— Nanon, fă bine și stinge focul, stinge lumânarea și vino să stai cu noi!, îi zise el, pășind pe culoar. La naiba! Sala e destul de mare pentru toți.

— Da, domnule, dar o să aveți lume bună.

— Și ești cumva altfel? Tot din coasta lui Adam ai ieșit și tu!

Grandet se întoarse spre președinte și-l întrebă:

— V-ați vândut recolta?

— Nu, pe legea mea, o păstrez. Dacă acum vinul e bun, peste doi ani va fi și mai bun. Proprietarii, știți foarte bine asta, s-au înțeles să păstreze prețurile hotărâte, iar anul ăsta belgienii nu vor avea ce face. Dacă pleacă, n-or să nimerească să se-ntoarcă!

— Da, dar să fim bine înțeleși, răspunse Grandet, pe un ton care-l

făcu pe președinte să se înfioare.

„O fi și el amestecat?”, își zise în sinea lui Cruchot.

În acel moment, o lovitură de ciocan anunța sosirea familiei des Grassins, ceea ce întrerupse o discuție începută între doamna Grandet și abate.

Doamna des Grassins era una dintre acele femei scunde și vioaie, durdulii, cu pielea albă și rozalie la față, care, din pricina regimului monahal din provincie și a obiceiurilor unei vieți virtuoașe, s-au păstrat tinere încă la patruzeci de ani. Ele sunt ca ultimii trandafiri de toamnă, pe care-ți face plăcere să-i vezi, dar ale căror petale au o oarecare răceală și aproape că nu mai miros. Se îmbrăca destul de bine, își comanda stofele de la Paris, dădea tonul în orașul Saumur și organiza serate. Soțul ei, fost ofițer trezorer în Garda Imperială, rănit grav la Austerlitz și rezervist acum, își păstra, în pofida considerației față de Grandet, vorbirea directă a militarilor.

— Bună ziua, Grandet, îi spuse el podgoreanului, întinzându-i mâna și afișând un fel de superioritate sub care-i strivea întotdeauna pe cei din familia Cruchot.

O salută apoi pe doamna Grandet și i se adresează astfel tinerei Eugénie:

— Domnișoară, ești mereu frumoasă și cuminte, așa că nu prea știu ce ți-aș putea ura.

Apoi îi oferi o lădiță, adusă de servitorul lui, care conținea o *phylica*, o floare adusă de curând în Europa și foarte rară.

Doamna des Grassins o sărută foarte tandru pe Eugénie, îi strânse mâna și-i zise:

— Adolphe a vrut să-ți ofere el micul meu dar.

Un tânăr înalt și blond, palid și delicat, cu purtări destul de frumoase, timid în aparență, dar care tocmai tocuse la Paris, unde se dusesese să studieze dreptul, nouă-zece mii de franci, pe lângă suma pe care o primea în mod regulat, se apropie de Eugénie, o sărută pe amândoi obraji și-i oferi o cutie cu ustensile de lucru, toate din argint aurit, de proastă calitate, chiar dacă stema, cu inițialele E. G., gotice, destul de abil gravate, putea să dea impresia unei lucrături foarte îngrijite. Deschizând-o, Eugénie simți una dintre acele bucurii nesperate și complete care le fac pe tinere să roșească, să tresară, să tremure de plăcere. Își îndreptă ochii spre tatăl ei, vrând parcă să afle dacă-i era îngăduit să primească darul, iar domnul Grandet îi răspunse „Ia-l, fiica mea!” pe un ton de actor. Cei trei Cruchot rămaseră stupefiați văzând privirea bucuroasă și plină de însuflețire aruncată lui Adolphe des Grassins de tânăra moștenitoare, care socotea că primise ceva nemaivăzut. Domnul des Grassins îi oferi lui Grandet o priză de tutun, luă și el una, scutură firișoarele căzute pe

panglica Legiunii de Onoare prinsă la butoniera redingotei albastre, apoi se uită la cei trei Cruchot de parcă ar fi spus: „Cum parați lovitura asta?”

Doamna des Grassins își aruncă privirea spre vasele albastre unde se aflau buchetele celor trei Cruchot, stăruind asupra cadourilor lor cu buna-credință prefăcută a unei femei ironice. În această situație delicată, abatele Cruchot îi lăsă pe toți să se așeze în cerc în fața focului și se duse să se plimbe în fundul sălii cu Grandet. După ce bătrânii ajunseră în dreptul celei mai îndepărtate ferestre de familia des Grassins, preotul șopti la urechea avarului:

— Oamenii ăștia aruncă banii pe fereastră.

— Ce dacă, de vreme ce intră în pivnița mea!, replică podgoreanul.

— Dacă ați fi vrut să-i dați o foarfecă de aur fiicei dumneavoastră, ați fi avut cu ce s-o plătiți, spuse abatele.

— Îi dau ceva mai bun decât o foarfecă, răspunse Grandet.

„Nepotul meu e un neghiob, își zise abatele, uitându-se la președinte, al cărui păr ciufulit sporea lipsa de farmec a chipului său măsliniu. Nu putea să inventeze și el un fleac mai acătării?”

— Să jucăm o partidă, doamnă Grandet, propuse doamna des Grassins.

— Dar suntem cu toții, așa că am putea să facem două mese...

— Dacă tot e ziua lui Eugénie, să jucăm toți loto, spuse moș Grandet. Și acești doi copii vor lua parte.

Fostul dogar, care nu juca niciodată, arătă spre fiica lui și spre Adolphe.

— Hai, Nanon, pregătește mesele!

— Vă ajutam noi, domnișoară Nanon, se oferi veselă doamna des Grassins, bucuroasă de plăcerea pe care i-o făcuse tinerei Eugénie.

— N-am mai fost niciodată în viața mea atât de mulțumită!, îi spuse moștenitoarea. Nicăieri n-am văzut ceva mai drăguț.

— Adolphe a adus-o de la Paris și tot el a ales-o, îi șopti doamna des Grassins la ureche.

„Așa, dă-i înainte, intrigantă afurisită!, își spuse președintele. Dacă vei avea vreodată un proces, tu sau bărbatul tău, n-o să câștigați în veci.”

Notarul, așezat într-un colț, se uita la abate cu un aer calm, zicându-și:

„Degeaba se străduiesc acești Grassins; averea mea, cea a fratelui și a nepotului meu urcă la un milion o sută de mii de franci. Familia des Grassins posedă cel mult jumătate și au și o fiică: pot să facă orice dar! Moștenitoarea și cadourile vor fi ale noastre într-o zi.”

La opt și jumătate seara erau pregătite două mese. Drăguța doamnă des Grassins reușise să-și așeze fiul lângă Eugénie. Actorii

acestei scene pline de interes, deși banală în aparență, înarmați cu cartonașe pestrițe cu cifre și cu jetoane din sticlă albastră, păreau să asculte glumele bătrânului notar, care nu trăgea un număr fără să facă o remarcă, dar toți se gândeau la milioanele domnului Grandet. Bătrânul dogar se uita cu îngâmfare la penele roz, la toaleta nouă a doamnei des Grassins, la mutra marțială a bancherului, la cea a lui Adolphe, la președinte, la abate, la notar și-și spunea în sinea lui: „Ăștia sunt aici pentru bănișorii mei. Au venit să se plictisească pentru fiica mea. Dar fiica mea nu va fi nici a unora, nici a celorlalți, și toți oamenii ăștia îmi slujesc drept momeală pentru pescuit!”

Veselia de familie, în vechiul salon cenușiu, prost luminat de cele două lumânări; râsetele, însoțite de zgomotul vârtelniței lunganei Nanon, sincere doar din partea tinerei Eugénie și a mamei sale; meschinăria alăturată unor interese atât de mari; tânăra care, asemenea acelor păsări victime ale sumei mari la care sunt prețuite fără să știe nimic, era hărțuită, asaltată de dovezi de prietenie în care credea – totul insufla acelei scene o tristețe comică. Dar nu-i oare o scenă din toate timpurile și de peste tot, redusă însă la cea mai simplă expresie? Figura lui Grandet, care exploata falsul atașament al celor două familii, trăgând profituri enorme, domina această dramă și o lumina. Oare nu aceasta este singura divinitate modernă în care toți se încred: Banul în toată puterea lui, exprimată de o singură fizionomie? Sentimentele blânde ale vieții ocupau aici doar un loc secundar, însuflețind trei inimi curate: Nanon, Eugénie și mama ei. Și câtă ignoranță în naivitatea lor! Eugénie și mama ei nu știau cât de mare era averea lui Grandet, nu vedeau viața decât în lumina palidelor lor idei și nu prețuiau, dar nici nu disprețuiau banii, obișnuite fiind să se lipsească de ei. Sentimentele lor, ofensate fără să știe, dar vivace, taina existenței lor constituiau excepții ciudate la acea reuniune de oameni a căror viață era pur materială. Ce destin cumplit are omul! Toate fericirile sale provin dintr-o ignoranță oarecare. În momentul în care doamna Grandet câștiga o miză de șase bănuți, cea mai mare care se jucase vreodată în acea sală, iar lungana Nanon râdea de bucurie că doamna strânsese această mare sumă, o lovitură de ciocan răsună în poartă cu atâta putere, încât femeile tresăriră de pe scaune.

— Nu-i din Saumur cel care bate așa, spuse notarul.

— Ce-i asta?, se indignă Nanon. Vor să ne spargă poarta?

— Cine naiba e?, zise și Grandet.

Nanon luă una dintre cele două lumânări și se duse să deschidă, însoțită de Grandet.

— Grandet, Grandet!, strigă soția lui, care, îmboldită de un sentiment vag de teamă, se repezi spre ușa sălii.

Toți jucătorii se uitară unul la altul.

— Dacă ne-am duce și noi?, propuse domnul des Grassins. Bătaia asta de ciocan mi se pare cu intenții rele.

Domnul des Grassins abia dacă întrezări fața unui tânăr, însoțit de funcționarul de la mesagerie, care ducea două geamantane enorme și târa niște genți. Grandet se întoarse brusc spre soția lui și-i zise:

— Doamnă Grandet, vedeți-vă mai departe de loto. Lăsați-mă să stau de vorbă cu domnul.

Apoi închise brusc ușa sălii, unde jucătorii agitați își reocupară locurile, dar fără să continue jocul.

— E cineva din Saumur, domnule des Grassins?, îl întrebă soția lui.

— Nu, e un drumeț.

— Nu poate veni decât de la Paris. Chiar așa, e ora nouă, zise notarul, scoțându-și cu două degete groase vechiul ceas, care semăna cu o corabie olandeză. Drace! Diligenta mare nu întârzie niciodată!

— Și domnul ăsta e tânăr?, întrebă abatele Cruchot.

— Da, răspunse domnul des Grassins. Are niște bagaje care cred că atârnă pe puțin trei sute de kilograme.

— Nu se mai întoarce Nanon, spuse Eugénie.

— Poate că e vreo rudă, presupuse președintele.

— Să punem mizele, le ceru cu glas blând doamna Grandet. Mi-am dat seama, după voce, că domnul Grandet era contrariat, așa că ar putea fi nemulțumit dacă ar băga de seamă că vorbim de treburile lui.

— Domnișoară, spuse Adolphe, trebuie să fie vărul dumitale Grandet, un tânăr foarte drăguț, pe care l-am văzut la balul domnului de Nucingen^[5].

Adolphe se opri, mama sa îl calcă pe picior, apoi, cerându-i doi bănuți pentru miză, ea-i șopti la ureche:

— Tacă-ți gura, nătângule!

În acel moment, Grandet reveni în sală fără lungana Nanon, iar pașii ei și cei ai omului de la mesagerie răsunară pe scară. Stăpânul casei era urmat de drumețul care, de câteva momente, stârnea o curiozitate atât de mare și care pune la grea încercare imaginația tuturor, încât sosirea lui în acea casă și în acea lume ar putea fi comparată cu cea a unui melc într-un stup și cu introducerea unui păun în vreo ogradă amărâtă de la țară.

— Așează-te lângă foc, îl îndemnă Grandet.

Înainte să se așeze, tânărul străin salută cu amabilitate întreaga adunare. Bărbații se ridicară să răspundă printr-o înclinare politicoasă, iar femeile făcură o reverență ceremonioasă.

— Ați înghețat, domnule?, i se adresă doamna Grandet. Poate că

veniți de la...

— Astea-s femeile!, exclamă bătrânul podgorean, fără să sfârșească de citit scrisoarea pe care o avea în mână. Lăsați-l pe domnul să se odihnească.

— Dar, tată, poate că domnul are nevoie de ceva, interveni Eugénie.

— Are și el limbă!, replică cu severitate podgoreanul. Această scenă îl surprinse numai pe necunoscut. Celelalte persoane erau obișnuite cu purtările despotice ale stăpânului casei. Totuși, după rostirea celor două întrebări și a celor două răspunsuri, necunoscutul se ridică, se întoarse cu spatele la foc, ridică un picior ca să încălzească talpa cizmei și-i spuse tinerei Eugénie:

— Mulțumesc, verișoară, am luat cina la Tours. Și nu am nevoie de nimic, nici măcar nu sunt obosit, adăugă el, uitându-se la Grandet.

— Domnul vine din capitală?, întrebă doamna des Grassins.

Domnul Charles – acesta era numele fiului domnului Grandet de la Paris –, auzind întrebarea, apucă un mic monoclu agățat de gât cu un lăntșor, îl lipi de ochiul drept ca să examineze ce se afla pe masă și persoanele din jurul ei, se holbă foarte impertinent la doamna des Grassins și, după ce văzu totul, îi răspunse:

— Da, doamnă. Jucați loto, mătușă, adăugă el. Vă rog să vă continuați jocul, e prea amuzant ca să renunțați la el...

„Eram sigură că-i vărul”, își zise doamna des Grassins, aruncându-i mici ocheade.

— Patruzeci și șapte!, strigă bătrânul abate. Nu marcați, doamnă des Grassins, că e numărul dumneavoastră?

Domnul des Grassins puse un jeton pe cartonul soției sale, care, cuprinsă de sentimente triste, se uită rând pe rând la vărul de la Paris și la Eugénie, fără să-i mai fie mintea la joc. Din când în când, tânăra moștenitoare îi arunca o privire furișă vărului ei, iar soția bancherului putu să descopere cu ușurință în ea un *crescendo* de uimire și de curiozitate.

Vărul de la Paris

Domnul Charles Grandet, un tânăr frumos de douăzeci și doi de ani, făcea în acel moment un contrast ciudat cu veritabilii provinciali, destul de revoltați de apucăturile lui aristocratice, pe care toți le studiau ca să râdă de el. Acum este nevoie de o explicație. La douăzeci și doi de ani, tinerii sunt încă destul de aproape de copilărie ca să se dedea la copilării. Poate că, de aceea, la o sută dintre ei, ar fi existat nouăzeci și nouă care s-ar fi comportat așa cum o făcea Charles Grandet. Cu câteva zile înainte de această seară, tatăl îi spusese să meargă câteva luni la fratele său de la Saumur. Poate că domnul Grandet de la Paris se gândea la Eugénie. Charles, care venea prima dată în provincie, hotărâse să-și facă apariția cu superioritatea unui tânăr la modă, să exaspereze ținutul cu luxul lui, să facă vâlvă, să aducă aici invențiile vieții pariziene. Pe scurt, voia să petreacă la Saumur mai mult timp decât la Paris cu îngrijitul unghiilor și să afișeze excesiva afectare a ținutei la care, uneori, un tânăr elegant renunță, preferând o neglijență nu lipsită de grație. Prin urmare, Charles își luă cu el cel mai frumos costum de vânatoare, cea mai frumoasă pușcă, cel mai frumos cuțit și cea mai frumoasă teacă de la Paris. Își aduse colecția de veste, una mai extravagantă decât alta: avea gri, albe, negre, de culoarea scarabeului, cu reflexe aurii, cu paiete, tărcate, duble, cu gulere lat sau cu gulere drept, cu gulere răsfrânt, cu nasturi până sus, cu nasturi de aur. Luă cu el toate felurile de gulere și de cravate la modă în acea perioadă. Își aduse două costume făcute de Buisson^[6] și lenjeria cea mai fină. Își luă cu el serviciul de toaletă din aur, primit în dar de la mama lui. Își aduse toate fleacurile de dandy, fără să uite o trusă de scris, mică și încântătoare, dăruită de cea mai plăcută dintre femei, cel puțin pentru el, o mare doamnă căreia îi spunea Annette și care chiar atunci călătorea cu soțul ei plictisitor în Scoția, victima unor bănuieli pentru care era neapărat nevoie să-și sacrifice pe moment fericirea, precum și încântătoarea hârtie de scrisori, ca să-i trimită o epistolă de două ori pe lună.

În sfârșit, adusese o întreagă încărcătură de nimicuri pariziene pe cât putuse de completă, astfel încât, de la cravașa care slujește la provocarea la duel până la pistoalele frumos cizelate care-i puneau capăt, găseai toate instrumentele „agricole” de care se folosește un tânăr trândav ca să lucreze ogorul vieții.

Tatăl îi spusese să călătorească singur și modest, dar el venise în compartimentul din față al diligentei, reținut numai pentru el, destul de mulțumit să nu-și strice o frumusețe de trăsură de călătorie, comandată ca să meargă în întâmpinarea iubitei sale Annette, marea doamnă care... etc. Și pe care trebuia să o revadă în luna iunie la băile din Baden. Charles credea că va întâlni o mulțime de persoane la unchiul lui, că va vâna cu hăitași în pădurile unchiului, în sfârșit că va cunoaște viața la castel. Nu avea de unde să știe că-l va găsi la Saumur, unde întrebuse de el doar ca să afle drumul spre Froidfond, dar, spunându-i-se că se afla în oraș, crezu că-l va vedea într-un palat.

Ca să apară așa cum se cuvenea în casa unchiului său, fie la Saumur, fie la Froidfond, își pusese toaleta de călătorie cea mai cochetă, de cel mai bun gust, cea mai „adorabilă”, ca să folosim cuvântul care, în acel timp, cuprindea perfecțiunile speciale ale unui lucru sau ale unui om. La Tours, un frizer îi buclase din nou frumosul păr șaten; își schimbase lenjeria și-și pusese o cravată de satin negru, combinată cu un guler rotund, astfel încât să-i încadreze în mod plăcut chipul alb și vesel. O redingotă de călătorie, pe jumătate încheiată, îi sublinia talia, lăsând să se vadă o vestă de cașmir cu guler dublu, sub care se afla o a doua vestă albă. Ceasul, lăsat neglijent, la întâmplare, într-un buzunar, era legat cu un lănișor scurt, de aur, de una dintre butoniere. Pantalonii gri se încheiau în nasturi într-o parte, unde motive brodate din mătase neagră înfrumusețau cusăturile. Se sluzea foarte frumos de un baston a cărui măciulie din aur sculptat nu știrbea eleganța mânușilor gri. În sfârșit, cascheta era de un gust desăvârșit. Numai un parizian, un parizian din sfera cea mai înaltă, putea să se gătească astfel fără să pară ridicol și să confere o armonie de infatuare tuturor acelor nerozii, susținute de altfel de înfățișarea curajoasă a unui tânăr care are pistoale frumoase, îndemânare la ochire și pe Annette.

Acum, dacă înțelegeți surpriza celor din Saumur, precum și pe cea a tânărului parizian, dacă vedeți bine strălucirea supărătoare pe care eleganța călătorului o arunca în mijlocul umbrelor cenușii din sală și asupra celor care formau tabloul de familie, încercați să vi-i imaginați pe cei trei Cruchot. Toți prizau tutun și nu se mai gândeau de mult timp să-și ferească jabourile cămășilor roșcate, cu gulere mototolite și cute îngălbenite, de picăturile ce le cădeau din nas. Cravatele din material moale se răsuceau ca frânghia imediat ce erau legate la gât. Cantitatea enormă de lenjerie, care le permitea să nu spele rufele decât la șase luni o dată, ținută în fundul dulapurilor, lăsa timpul să-și imprime nuanțele cenușii, de vechitură. Toți ilustrau o perfectă armonie între lipsa de eleganță și senilitate.

Chipurile lor, la fel de trecute ca hainele tocite, la fel de boțite ca pantalonii, păreau uzate, zbârcite și marcate de grimase. Neglijența generală a celorlalte haine, desperecheate, lipsite de prospețime, la fel ca toaletele de provincie, unde oamenii ajung pe nesimțite să nu se mai îmbrace unii pentru alții și să țină seama de prețul unei perechi de mănuși, se potrivea cu nepăsarea clanului Cruchot. Oroarea față de modă era singurul punct asupra căruia se înțelegeau perfect cele două familii, Cruchot și des Grassins. Dacă parizianul își punea monoclul ca să examineze accesoriile ciudate ale sălii, dușumelele, nuanța lambriurilor sau punctele negre pe care muștele le imprimaseră cu duiumul, îndeajuns ca să umple *Enciclopedia metodică* și *Monitorul*, jucătorii de loto își ridicau imediat capul și se uitau la el cu aceeași curiozitate pe care ar fi vădit-o față de o girafă. Domnul des Grassins și fiul lui, cărora nu le era necunoscut chipul bărbatului la modă, se alăturară totuși uimirii celorlalți, fie că suportau, fără să-și dea seama, influența unui sentiment general, fie că-l încuviințau, transmițându-le compatrioților lor prin ocheade pline de ironie: „Uite cum sunt cei de la Paris!”

De altfel, toți se puteau uita la Charles în voie, fără teama de a-i displacea stăpânului casei. Grandet era cufundat în lectura scrisorii lungi pe care o ținea în mână și, ca s-o citească, luase singura lumânare de pe masă, fără să-i pese de oaspeți și de jocul de loto. Tinerei Eugénie, căreia o asemenea perfecțiune, prin ținută sau prin fizic, îi era total necunoscută, i se păru că vedea în vârul ei o creatură coborâtă dintr-o regiune serafică. Respira cu mare plăcere parfumul răspândit de acel păr atât de strălucitor, atât de frumos buclat. Ar fi vrut să poată atinge pielea albă a acelor mănuși fine. Invidia mâinile delicate ale lui Charles, tenul, prospețimea și delicatețea trăsăturilor. În sfârșit, chiar dacă această imagine poate să rezume impresia pe care tânărul elegant o produsese asupra unei fete neștiutoare – ocupată tot timpul să cârpească ciorapii și să peticească hainele tatălui, petrecându-și viața între lambriurile jengoase, fără să vadă, pe acea stradă liniștită, mai mult de un trecător pe oră –, apariția vârului îi trezi în inimă emoțiile de fină voluptate pe care i le stârnesc unui tânăr figurile ireale de femei desenate de Westall în albumele ilustrate englezești și gravate de Finden atât de măiastru, încât ți-e teamă, suflând peste hârtia velină, să nu vezi cereștile năluci luându-și zborul.

Charles scoase din buzunar o batistă brodată de marea doamnă care călătorea în Scoția. Văzând acea lucrătură frumoasă, făcută cu dragoste în timpul orelor pierdute pentru amor, Eugénie își privi vârul curioasă dacă chiar se va folosi de ea. Purtările lui Charles, gesturile, felul în care-și punea la ochi monoclul, impertinența

afectată, disprețul pentru micul sipet care-i făcuse o așa de mare plăcere bogatei moștenitoare și pe care-l considera, în mod vădit, ori fără valoare, ori ridicol, în sfârșit, tot ceea ce-i șoca pe cei din familia Cruchot și pe cei din familia des Grassins ei îi plăcea atât de mult încât, înainte de a adormi, probabil că avea să viseze mult timp aceea unică ființă care-i părea a fi vărul ei.

Numerele erau trase foarte lent, dar jocul se opri curând.

Lungana Nanon intră și zise cu glas tare:

— Doamnă, o să trebuiască să-mi dați cearșafuri ca să-i fac patul acestui domn!

Doamna Grandet o urmă pe Nanon. Doamna des Grassins spuse atunci cu glas șoptit:

— Să ne păstrăm paralele și să lăsăm jocul.

Fiecare își luă înapoi cei doi bănuți din vechea farfurioară ciobită unde-i pusese ră. Apoi, toți se ridicară și se apropiară fuguța de foc.

— Ați terminat?, întreabă Grandet, fără să lase scrisoarea din mână.

— Da, da, răspunse doamna des Grassins, așezându-se lângă Charles.

Eugénie, împinsă de unul dintre acele gânduri care se nasc în inima tinerelor când un sentiment apare acolo pentru prima dată, părăsi sala ca să-și ajute mama și pe Nanon. Dacă ar fi fost întrebată de șiretul ei duhovnic, probabil că i-ar fi mărturisit că nu se gândea nici la mama ei, nici la Nanon, ci era chinuită de dorința arzătoare să cerceteze camera vărului ei, să se ocupe de vărul ei, să așeze acolo ceva, să nu fi fost uitat ceva, să prevadă totul, s-o facă, pe cât posibil, elegantă și curată. Eugénie se credea deja singura în stare să-i înțeleagă gusturile și gândurile vărului.

Într-adevăr, sosi la momentul potrivit ca să le dovedească mamei sale și lui Nanon, care se întorceau convinse că făcuseră tot, că totul trebuia făcut. Îi dădu lunganei Nanon ideea să încălzească patul cu un vas cu jărat, acoperi chiar ea fața de masă cu alta mai mică și-i ceru lui Nanon s-o schimbe în fiecare dimineață. O convinse pe mama ei de necesitatea de a aprinde un foc bun în cămin și o făcu pe Nanon să urce, fără să-i spună tatălui ei, un braț mare de lemn pe coridor. Apoi, dădu fuga să caute într-unui dintre colțarele sălii o tavă de lac moștenită de la răposatul domn de La Bertellière, luă și un pahar de cristal cu șase muchii, o linguriță căreia îi căzuse poleiala, o cană străveche pe care erau gravați amorași și așeză triumfal totul pe colțul căminului. Într-un sfert de oră, îi veniseră mai multe idei decât avusese de când era pe lume.

— Mamă, vărul meu nu va suporta mirosul de seu al lumânării, spuse ea. Ce-ar fi să cumpărăm una de ceară?

Și „zbură”, ușoară ca o pasăre, să ia din punga ei un scud de o sută

de bănuți, primit pentru cheltuielile lunii.

— Ia, Nanon!, îi spuse ea. Du-te repede!

— Dar ce va spune tatăl tău?

Această obiecție teribilă fusese adresată de doamna Grandet fiicei sale, când o văzuse în mână cu o zaharniță de porțelan vechi de Sèvres, adusă de Grandet de la castelul Froidfond.

— Și de unde o să iei zahăr? Ți-ai pierdut mințile?

— Mamă, Nanon va cumpăra și lumânare, și zahăr.

— Și tatăl tău?

— Ar fi frumos ca nepotul lui să nu poată să bea un pahar cu apă îndulcită? Și nici n-o să bage de seamă.

— Tatăl tău vede tot, o contrazise doamna Grandet, dând din cap.

Nanon șovăia, își cunoștea stăpânul.

— Du-te odată, Nanon, dacă tot e ziua mea!

Nanon râse în hohote, auzind prima glumă pe care tânăra ei stăpână o făcuse vreodată, și-i dădu ascultare. În timp ce Eugénie și mama ei se străduiau să înfrumusețeze camera oferită de domnul Grandet nepotului său, Charles devenise ținta atențiilor doamnei des Grassins, care voia să-l seducă.

— Sunteți foarte curajos, domnule, dacă ați părăsit plăcerile capitalei iarna, ca să locuiți la Saumur, îi spuse ea. Dar, dacă nu vă speriem prea mult, veți vedea că și noi putem să ne distrăm.

Și-i aruncă o adevărată otheadă de provincie în care, din obișnuință, femeile pun atâta reținere și prudență, încât le transmit ochilor lacoma senzualitate proprie ecleziaștilor, pentru care orice plăcere pare un furt sau un păcat. Charles se simțea atât de răătăcit în această sală, atât de departe de marele castel și de existența fastuoasă pe care presupunea că o duce unchiul lui, încât, privind-o cu atenție pe doamna des Grassins, zări în sfârșit o imagine pe jumătate ștearsă a figurilor pariziene. Răspunse cu grație celui fel de invitație ce-i era adresată și începu, în mod firesc, o conversație în care doamna des Grassins își coborî treptat vocea, ca să fie în armonie cu natura confidențelor sale. Ea și Charles vădeau aceeași nevoie de încredere. De aceea, după câteva momente de flecăreală cochetă și de glume serioase, abila provincială putu să-i spună, fără să se creadă auzită de celelalte persoane, care vorbeau despre vânzarea vinului, de care se ocupa în acel moment tot Saumurul:

— Domnule, dacă vreți să ne faceți onoarea să ne vizitați, cu siguranță că-i veți face tot atâta plăcere soțului meu, cât și mie. Salonul nostru este singurul din Saumur unde-i veți găsi laolaltă pe negustorii de vază și pe nobili: facem parte din două societăți, care nu vor să se întâlnească decât acolo, pentru că acolo se pot distra. Soțul meu, o spun cu mândrie, este la fel de respectat și de unii, și de

ceilalți. Astfel, vom încerca să vă alungăm plictisul cât timp veți rămâne în orașul nostru. Dacă veți sta tot timpul la domnul Grandet, ce veți face, Dumnezeuule mare! Unchiul dumneavoastră e un zgârciob, care se gândește numai la viile lui; mătușa e o bigotă care nu știe să pună cap la cap două idei, iar verișoara e o prostuță, fără educație, comună, fără zestre, care-și petrece viața cârpind otrepe.

„E o femeie bine”, își spuse Charles Grandet, răspunzând în sinea lui manierelor prețioase ale doamnei des Grassins.

— Am impresia, nevastă, că vrei să-l acaparezi pe domnul, spuse, râzând, burtosul și marele bancher.

La aceste vorbe, notarul și președintele rostiră vorbe mai mult sau mai puțin malițioase, dar abatele îi privi cu un aer șiret și, luând între degete câteva fire de tutun și întinzându-le celorlalți tabachera ca să se servească, le rezumă gândurile:

— Cine mai bine decât doamna ar putea să-i facă domnului onorurile orașului nostru?

— Poftim? Cum înțelegi dumneata vorba asta, domnule abate?, întrebă domnul des Grassins.

— O înțeleg, domnule, în sensul cel mai favorabil pentru dumneata, pentru doamna, pentru orașul Saumur și pentru domnul, răspunse vicleanul bătrân, întorcându-se spre Charles.

Fără să pară că le acorda cea mai mică atenție, abatele Cruchot știuse să ghicească ce vorbiseră Charles și doamna des Grassins.

— Domnule, nu știu dacă vă mai amintiți de mine, îi spuse Adolphe lui Charles, cu un aer pe care l-ar fi dorit degajat. Am avut plăcerea să stăm față în față la un bal dat de domnul baron de Nucingen și...

— Sigur că da, domnule, sigur că da, răspunse Charles, surprins să se vadă centrul atenției tuturor.

— Domnul e fiul dumneavoastră?, o întrebă pe doamna des Grassins.

Abatele o privi malițios pe mamă.

— Da, domnule, răspunse ea.

— Înseamnă că ați fost de foarte tânăr la Paris, continuă Charles, adresându-i-se lui Adolphe.

— Ce să facem, domnule!, replică abatele. Îi trimitem în Babilon de cum i-am înțârcat!

Doamna des Grassins îi aruncă abatelui o privire întrebătoare de o profunzime uimitoare.

— Trebuie să vii în provincie ca să vezi femei de treizeci și ceva de ani atât de proaspete cum e doamna, după ce au avut fii în curând licențiați în Drept. Parcă văd și acum ziua în care tinerii și doamnele se urcau pe scaune ca să vă vadă dansând la bal, doamnă, adăugă

abatele, întorcându-se spre adversarul lui feminin. Parcă a fost ieri...

„O! Bătrân ticălos!, își spuse doamna des Grassins. Să-mi fi ghicit gândul?”

„Se pare că voi avea mult succes la Saumur”, își zicea Charles, descheindu-și redingota, punându-și o mână în răscoiala vestei și privind în depărtare, vrând să imite poza în care Chantrey îl înfățișase pe Byron.

Lipsa de atenție a lui moș Grandet sau, mai bine zis, preocuparea cu care citea scrisoarea nu-i scăpă nici notarului, nici președintelui, care încercau să-i ghicească conținutul după mișcările imperceptibile ale feței luminate puternic de lumânare. Podgoreanul își menținea cu greu calmul obișnuit al fizionomiei. De altfel, oricine va putea să-și imagineze reținerea simulată de acest om care citea fatala scrisoare de mai jos:

Frate,

În curând, se vor împlini douăzeci și trei de ani de când nu ne-am mai văzut. Căsătoria mea a fost subiectul ultimei noastre întrevederi, după care ne-am despărțit veseli și unul, și celălalt. Desigur, nu aveam cum să prevăd că vei fi într-o zi singurul sprijin al familiei mele, prosperitatea ei bucurându-te atunci. Când vei avea în mână această scrisoare, eu n-am să mai fiu. În situația în care mă aflu, n-am vrut să supraviețuiesc rușinii unui faliment. M-am menținut pe marginea prăpastiei până în ultimul moment, sperând că voi rezista. Trebuie însă să mă prăbușesc. Dublul faliment al agentului meu de schimb și al lui Roguin, notarul meu, mi-a epuizat ultimele resurse și nu mi-a mai lăsat nimic. Am durerea de a datora aproape patru milioane fără să pot oferi mai mult de douăzeci și cinci la sută din ce datorez. Vinurile înmagazinate suferă în acest moment de pe urma scăderii ruinătoare provocate de abundența și de calitatea recoltelor tale. Peste trei zile, Parisul va spune: „Domnul Grandet a fost un șarlatan!” Eu, om cinstit, mă voi culca într-un lînțoliu de infamie. Îi răpesc fiului meu și numele, pe care-l pătez, și averea mamei sale. Acest nefericit copil, pe care-l idolatrizez, nu știe nimic despre toate astea. Ne-am luat rămas-bun cu duioșie. Din fericire, nu avea habar că ultima vlagă a vieții mele pierea odată cu acest rămas-bun. Oare nu mă va blestema într-o zi? Frate, dragă frate, blestemul copiilor noștri este înspăimântător; ei pot să-l conteste pe al nostru, dar al lor e irevocabil. Grandet, ești fratele meu mai mare, ești dator să mă ocrotești: fă în așa fel încât Charles să nu rostească vorbe aspre la mormântul meu! Frate, chiar dacă ți-aș fi scris cu sângele și cu lacrimile mele, tot n-ar fi fost atâta durere câtă îți trimit în această scrisoare, pentru că, chiar dacă aș plânge, aș sângera, aș muri, tot n-aș suferi mai mult; dar sufăr și privesc moartea fără o lacrimă. Așadar, iată-te

tatăl lui Charles! Nu are pe nimeni din partea mamei, știi cauza. De ce n-am putut să mă supun prejudecăților sociale? De ce am cedat iubirii? De ce m-am căsătorit cu fiica din flori a unui mare senior? Charles nu mai are familie. O, nefericitul meu fiu! Fiul meu! Să știi, Grandet, că nu te implor pentru mine; de altfel, poate că bunurile tale nu sunt atât de mari ca să suporte o ipotecă de trei milioane; ci pentru fiul meu! Înțelege bine, frate, că mâinile mele imploratoare se împreunează gândindu-mă la tine. Grandet, murind, ți-l încredințez pe Charles. În sfârșit, mă uit la pistoalele mele fără vreo durere, gândindu-mă că-i vei fi tată. Charles mă iubea mult; eram atât de bun cu el, nu-l contrariam niciodată; nu mă va blestema. De altfel, vei vedea, e blajin, seamănă cu mama lui, nu te va supăra niciodată. Biet copil! Obişnuit cu plăcerile luxului, nu cunoștea lipsurile la care am fost condamnați și unul, și celălalt în tinerețea noastră. Și iată-l ruinat, singur! Da, toți prietenii vor fugi de el, iar eu voi fi cauza umilințelor sale. Ah, aş vrea să am brațul îndeajuns de puternic ca să-l trimit dintr-odată în ceruri lângă mama lui. Sminteală! Mă întorc la nenorocirea mea, la cea a lui Charles. Așadar, ți l-am trimis ca să-i aduci la cunoștință cu grijă și moartea mea, și soarta care-l așteaptă. Fii tată pentru el, dar un tată bun! Nu-l smulge dintr-odată din viața lui lipsită de grijă, l-ai ucide. Îi cer în genunchi să renunțe la creanțele pe care, în calitate de moștenitor al mamei sale, le-ar putea exercita contra mea. Dar e o rugămintă zadarnică, are onoare și va simți că nu trebuie să se alăture creditorilor mei. Fă-l să renunțe la moștenirea mea în timp util. Dezovăluie-i condițiile grele ale vieții pe care i le-am pricinuit și, dacă încă mai ține la mine, spune-i în numele meu că n-a pierdut totul. Da, munca ne-a salvat pe amândoi și tot ea poate să-i redea averea pe care i-am luat-o; și, dacă vrea să asculte glasul tatălui său, care pentru el ar vrea să iasă un moment din mormânt, să plece, să se ducă în Indii! Frate, Charles e un tânăr cinstit și curajos; dă-i ceva bani și vei vedea că mai curând ar muri decât să nu-ți înapoieze împrumutul; pentru că-l vei împrumuta, Grandet! Altfel, vei avea remușcări! Ah! Dacă copilul meu n-ar găsi nici ajutor, nici iubire la tine, voi cere veșnică răzbunare Domnului pentru asprimea ta! Dacă aş fi putut salva ceva valori, aş fi avut dreptul să-i dau o sumă în virtutea bunurilor mamei sale; dar plățile de la sfârșitul lunii mi-au înghițit tot ce aveam. N-aş fi vrut să mor îndoit în privința sortii copilului meu; aş fi vrut să simt s fantă fângăduință în căldura mâinii tale, care m-ar fi încălzit; dar nu e vreme pentru asta. În timp ce Charles e plecat la drum, sunt obligat să fac bilanțul. Încerc să dovedesc, prin buna-credință care mi-a însoțit afacerile, că dezastrul meu nu vădește nici greșeli, nici necinste. Nu înseamnă că mă ocup de Charles? Adio, frate! Fie ca toate binecuvântările Domnului să pogoare asupra ta pentru tutela generoasă pe care ți-o încredințez și pe care, nu mă îndoiesc, o accepți. Va exista veșnic un glas care se va ruga pentru tine în lumea unde trebuie să ajungem toți într-o zi, iar eu am ajuns deja.

— Stați la taifas?, întrebă moș Grandet, împăturind foarte exact scrisoarea, după aceleași îndoituri, și punând-o în buzunar.

Apoi, se uită la nepotul lui cu un aer umil și temător, sub care-și ascunse emoțiile și calculele.

— Te-ai încălzit?

— Foarte bine, dragă unchiule.

— Ei bine, unde sunt femeile noastre?, întrebă unchiul, uitând deja că nepotul avea să doarmă la el în casă.

În acel moment, Eugénie și doamna Grandet se întoarseră în sală.

— Ați aranjat totul sus?, le întrebă unchiașul, redobândindu-și calmul.

— Da, tată.

— Atunci, nepoate, dacă ești obosit, Nanon te va conduce în camera ta. Sigur, n-o să fie un apartament de filfizon! Dar îi vei scuza pe niște bieți podgoreni săraci, care n-au o para. Impozitele ne înghit tot.

— Nu vrem să fim indiscreți, Grandet, spuse bancherul. Poate că dorești să stai de vorbă cu nepotul dumitale. Vă spunem seară bună. Pe mâine!

La aceste cuvinte, toți se ridicară și fiecare se înclină după firea lui. Bătrânul notar își aduse de la ușă felinarul, îl aprinse și se oferă să-l conducă pe cei din familia des Grassins. Doamna des Grassins nu prevăzuse incidentul care avea să scurteze vizita și servitorul ei nu sosise încă.

— Vreți să-mi faceți onoarea să-mi primiți brațul, doamnă?, i se adresă abatele Cruchot doamnei des Grassins.

— Mulțumesc, domnule abate. Îl am pe fiul meu, răspunse ea tăios.

— Doamnele n-ar avea cum să se compromită cu mine, replică abatele.

— Dă-i brațul domnului Cruchot, o încuraja soțul ei. Abatele o conduse pe frumoasa doamnă destul de repede ca să ajungă cu câțiva pași înaintea celorlalți.

— E un tânăr foarte bine, doamnă, îi spuse el, strângându-i brațul. Adio coșuri, strugurii au fost culeși! Trebuie să vă luați gândul de la domnișoara Grandet, Eugénie va fi a parizianului. Dacă vărul nu e cumva amoretat de vreo pariziană, fiul dumneavoastră Adolphe va avea în el încă un rival...

— Nu vă faceți griji, domnule abate. Acest tânăr va observa curând că Eugénie e o nătângă, o fată veștejită. V-ați uitat bine la ea?

În seara asta era galbenă ca o gutuie.

— Presupun că i-ați și spus asta vărului!

— Nu m-am jenat...

— Așezați-vă tot timpul lângă Eugénie, doamnă, și nu va trebui să-i mai spuneți mare lucru tânărului contra verișoarei sale, va face el însuși o comparație care...

— Întâi și-ntâi, mi-a promis că va veni poimâine la mine la masă.

— Ah! Dacă ați vrea, doamnă... spuse abatele.

— Ce să vreau, domnule abate? îmi dați cumva sfaturi? N-am ajuns la vârsta de treizeci și nouă de ani, cu o reputație fără pată, slavă Domnului, ca s-o compromit, chiar de-ar fi vorba de imperiul Marelui Mogul! Și unul, și celălalt suntem la o vârstă la care știm cum să înțelegem vorbele. Pentru un om al Bisericii, zău că aveți niște gânduri foarte nepotrivite! Ptui! Ai zice că e din *Faublas*!

— Ați citit *Faublas*?

— Nu, domnule abate, voiam să spun *Legăturile primejdioase*.

— Ah! Cartea asta e infinit mai morală, replică abatele, râzând. Dar mă socotiți la fel de pervers ca un tânăr de azi! Voiam să spun doar...

— Îndrăzniți să-mi spuneți că nu vă gândeați să mă sfătuiți lucruri urâte? Nu era clar? Dacă un tânăr, care arată bine, recunosc, mi-ar face curte, nu s-ar mai gândi la verișoara lui. Știu la Paris câteva mame bune, care se devotază astfel pentru fericirea și pentru avuția copiilor lor, dar aici suntem în provincie, domnule abate.

— Da, doamnă.

— Și n-aș vrea, continuă ea, și nici Adolphe n-ar vrea o sută de milioane câștigați în acest fel...

— Doamnă, n-am zis nimic de o sută de milioane. Poate că tentația ar fi fost peste puterile noastre. Eu cred însă că o femeie cinstită își poate permite, cu cele mai bune intenții, mici cochetării fără consecințe, care fac parte din îndatoririle sale în societate și...

— Credeți?

— N-ar trebui, doamnă, să încercăm să ne fim pe plac unii altora? îngăduiți-mi să-mi șterg nasul. Vă asigur, doamnă, că vă privea cu un aer mai măgulitor decât pe mine, continuă el. Dar îl iert că a preferat să onoreze frumusețea în locul bătrâneții!

— E clar că domnul Grandet de la Paris și-a trimis fiul la Saumur cu intenții cât se poate de matrimoniale... spunea președintele cu vocea lui puternică.

— Păi atunci vărul n-ar fi picat pe nepusă masă, răspunse notarul.

— Asta nu înseamnă nimic, Grandet e *pișicher*, replică domnul des Grassins.

— Des Grassins, dragul meu, l-am invitat la masă pe acest tânăr.

Va trebui să te duci să-i rogi să vină pe domnul și pe doamna de Larsonnière și pe soții du Hautoy, împreună cu frumoasa domnișoară du Hautoy, bineînțeles, numai să se îmbrace ca lumea! Din gelozie, maică-sa o aranjează ca vai de lume! Sper, domnilor, că ne veți face onoarea să veniți?, adăugă ea, oprindu-i pe toți ca să se întoarcă spre cei doi Cruchot.

— Ați ajuns acasă, doamnă, spuse notarul.

După ce-i salutară pe cei trei des Grassins, cei trei Cruchot se întoarseră la ei, slujindu-se de acea mare dibăcie de analiză pe care o au provincialii pentru studierea pe toate fețele a marelui eveniment din acea seară, care schimba pozițiile clanurilor Cruchot și des Grassins. Admirabilul bun-simț care conducea mișcările acelor oameni, care acționau din calcul, îi făcu să priceapă și pe unii, și pe ceilalți necesitatea unei alianțe de moment împotriva dușmanului comun. Nu trebuia ca împreună s-o împiedice pe Eugénie să-și iubească vărul, iar pe Charles să se gândească la verișoara lui? O să poată parizianul să reziste insinuărilor perfide, calomniilor mieroase, bârfelor pline de elogii, tăgăduirilor naive care or să-l împresoare ca să-l înșele?

Când cele patru rude rămaseră singure în sală, domnul Grandet îi spuse nepotului său:

— Trebuie să mergem la culcare. E prea târziu ca să discutăm despre treburile care te aduc la noi, vom alege mâine un moment potrivit. Aici, masa de dimineață e la ora opt. La prânz mâncăm în fugă un fruct, o feliuță de pâine și bem un pahar cu vin alb; apoi, luăm masa de seară, ca parizienii, la ora cinci. Asta e orarul. Dacă vrei să vezi orașul sau împrejurimile, vei fi liber ca pasărea cerului. Mă vei scuza dacă treburile nu-mi vor îngădui întotdeauna să te însoțesc. Poate că-i vei auzi pe toți de-aici zicând că sunt bogat, că domnul Grandet în sus, domnul Grandet în jos! Îi las să vorbească, flecărelile lor nu dăunează reputației mele. Dar n-am o para și muncesc la vârsta mea ca un tânăr ucenic, care n-are decât un cuțit amărât de dogar și două brațe zdravene. Poate că vei vedea curând ce înseamnă un scud când trebuie să-l câștigi trudind din greu. Hai, Nanon, lumânările!

— Sper, nepoate, că vei găsi tot ce ai nevoie, spuse doamna Grandet. Dar, dacă-ți lipsește ceva, o poți chema pe Nanon.

— Dragă mătușă, nu cred, pentru că mi-am adus toate lucrurile! Dă-mi voie să-ți urez noapte bună, precum și tinerei mele verișoare.

Charles luă din mâna lui Nanon o lumânare de ceară aprinsă, una de Anjou, foarte galbenă, învechită în prăvălie și asemănătoare cu una de seu, iar domnul Grandet, nefiind în stare să-i bănuiască prezența în casă, nu băgă de seamă acest lux.

— Să-ți arăt drumul, spuse podgoreanul.

Dar, în loc să iasă pe ușa sălii care dădea spre boltă, Grandet catadicsi să-l conducă pe culoarul care despărțea sala de bucătărie. O ușă care se închidea singură, cu un mare ochi de geam oval, despărțea acest culoar dinspre scară, ca să oprească din frigul care intra prin acel loc. Totuși, iarna, crivățul şuiera din greu pe acolo și, în pofida sulurilor umplute cu câlți așezate la ușile sălii, căldura abia dacă se menținea înăuntru la un nivel acceptabil.

Nanon zăvori poarta mare, închise sala și dezlegă din grajd un câine-lup, al cărui lătrat era răgușit ca și cum ar fi avut laringită. Animalul, de o nobilă ferocitate, o cunoștea doar pe Nanon. Aceste două creaturi câmpenești se înțelegeau de minune.

Când Charles văzu pereții îngălbeniți și afumați ai casei scării și scara cu balustradă roasă de carii tremurând sub pașii unchiului său, revenirea la realitate se făcu *rinforzando*. Se credea într-un coteț de găini. Mătușa și verișoara, spre care se întoarse cu o privire întrebătoare, erau atât de obișnuite cu acea scară, încât, neghicindu-i cauza uimirii, crezură că era o expresie prietenească și-i răspunseră cu un zâmbet plăcut, care-l exaspera. „De ce naiba m-o fi trimis tata aici?”, se întreabă el.

Ajuns pe primul palier, zări trei uși vopsite într-un roșu-marونیu și fără toc, uși înfundate în zidul prăfos și prevăzute cu fâșii de fier prinse în piroane aparente, terminate în formă de flacăără, după cum era și la fiecare capăt capacul lung al broaștei. Una dintre aceste uși, care se afla în capătul de sus al scării și dădea spre încăperea situată deasupra bucătăriei, era zidită. Într-adevăr, acolo se intra numai prin camera lui Grandet, căruia această încăpere îi servea ca birou. Singura fereastră de unde-i venea lumina era blocată spre curte cu bare enorme din fier. Nimănui, nici măcar doamnei Grandet, nu-i era îngăduit să intre, unchiușul vrând să fie în acea odaie singur, ca un alchimist cu cuptorul lui. Probabil că acolo fusese amenajată cu multă abilitate vreo ascunzătoare, acolo erau adunate titlurile de proprietate, acolo atârnavu balanțele de cântărit ludoviciei, acolo se întocmeau, noaptea și în taină, chitanțele și se făceau calculele; astfel încât oamenii de afaceri, văzându-l întotdeauna pe Grandet gata de orice, puteau să-și imagineze că era slujit de o zână sau de un demon. Și, când Nanon sforăia de se cutremurau podelele, când câinele-lup stătea de veghe și căsca în curte, când doamna Grandet și domnișoara Grandet dormeau duse, tot acolo probabil că venea fostul dogar să-și răsfete, să-și mângâie, să-și pritocească, să-și cercuiască banii de aur! Zidurile erau groase, obloanele, închise. Numai el avea cheia acestui laborator unde, se spunea, consulta planuri pe care erau însemnați arborii fructiferi și-și trecea în cifre

produsele până la ultimul butaș, până la cea mai mică legătură de vreascuri. Intrarea camerei tinerei Eugénie se afla față în față cu această ușă zidită. Apoi, la capătul palierului, se găseau odăile celor doi soți, care ocupau toată partea din față a casei. Doamna Grandet avea o cameră vecină cu cea a fiicei sale, în care se intra printr-o ușă cu geam. Camera stăpânului casei era despărțită de aceea a soției sale printr-un perete și, de biroul misterios, printr-un zid gros. Moș Grandet își găzduise nepotul la etajul al doilea, în mansarda înaltă situată deasupra camerei sale, ca să-l poată auzi, dacă-l apuca cumva cheful să umble de colo-colo. După ce ajunseră în mijlocul palierului, Eugénie și mama ei se sărutară înainte de culcare, apoi, după ce-i spuseră lui Charles noapte bună, cuvinte reci pe buze, dar fierbinți în inima fetei, intrară în odăile lor.

— Aici e camera ta, nepoate, îi spuse Grandet lui Charles, deschizându-i ușa. Dacă vrei să ieși, o chemi pe Nanon. Altfel nu se poate! Câinele te-ar sfâșia cât ai zice pește! Somn ușor! Noapte bună! Aha! Doamnele ți-au aprins focul, continuă el.

În acel moment, lungana Nanon își făcu apariția, aducând vasul cu jărat.

— Asta-i acumal!, exclamă domnul Grandet. Ai impresia că nepotul meu e o femeie care stă să nască? Fă bine și ia de-aici jăratul, Nanon!

— Dar, domnule, așternutul e umed și acest domn e chiar plăpând ca o femeie.

— Haide, fie, dacă așa ți-ai pus în minte!, răspunse Grandet, împingând-o de umeri. Dar ai grijă să nu dai foc!

Apoi avarul coborî bombănind vorbe de neînțeles.

Charles rămase înmărmurit în mijlocul bagajelor. După ce aruncă o privire acelei odăi de mansardă cu pereții acoperiți de acel tapet galben cu buchețele de flori întâlnit în cârciumile de la mahala, căminului din pietre de calcar cu striuri verticale, care-ți dădea fiori de frig numai când te uitai la el, scaunelor de lemn galben, cu fundul din nuiiele lăcuite și care păreau să aibă mai mult de patru colțuri, unei noptiere deschise, unde ar fi putut încăpea un mic sergent de voltijori, covorașului amărât, așezat lângă un pat cu baldachin, ale cărui draperii din postav tremurau ca și cum ar fi fost gata să cadă, mâncate de viermi, se uită serios la lungana Nanon și o întrebă:

— La naiba! Draga mea, chiar mă aflu în casa domnului Grandet, fostul primar al Saumurului, fratele domnului Grandet de la Paris?

— Da, domnule, în casa unui domn tare cumsecade, tare blajin și mai mult decât minunat. Să vă ajut să desfaceți bagajele?

— Cum să nu, bătrân trupet! N-ai slujit cumva printre marinarii din Garda Imperială?

— Oho!, exclamă Nanon. Ce mai sunt și ăștia, marinarii din gardă? Sunt sărați? Merg pe apă?

— Uite, scoate-mi halatul din cufărul ăla. Uite cheia! Nanon se minună toată când văzu un halat din mătase verde, cu flori aurii și cu desene antice.

— O să vă îmbrăcați cu ăsta ca să vă culcați?, întrebă ea.

— Da.

— Sfântă Fecioară! Ce frumos i-ar sta în fața altarului bisericii noastre! Păi, drăguțul meu domn, dacă o să-l dăruiești bisericii, o să vă mântuiți sufletul, altfel, ăsta o să vă ducă la pierzanie. Oh! Ce frumușel sunteți așa! O s-o chem pe domnișoara să vă vadă.

— Haide, Nanon, de vreme ce Nanon te cheamă, lasă vorbăria! Lasă-mă să mă culc, o să-mi aranjez lucrurile mâine; iar dacă halatul meu îți place așa de mult, o să-ți mântuiești sufletul. Sunt prea bun creștin ca să nu ți-l dau la plecare și vei face cu el ce vei dori.

Nanon rămase înmărmurită, uitându-se la Charles fără să poată da crezare vorbelor lui.

— Să-mi dați mie acest frumos veșmânt!, exclamă ea, în drum spre ieșire. Domnul a și început să viseze. Noapte bună!

— Noapte bună, Nanon.

„Ce caut eu aici?, se întrebă Charles pe când adormea. Tata nu-i neghiob, călătoria mea trebuie să aibă un scop. Haide, pe mâine treburile serioase, spunea nu știu ce găgăuță grec.”

„Sfântă Fecioară! Ce drăguț e vărul meu!”, își spuse Eugénie, întrerupându-și rugăciunea, pe care nu reuși s-o ducă la capăt în seara aceea.

Doamna Grandet se culcă fără să se gândească la nimic. Prin ușa dintre ei, care se găsea la mijlocul peretelui, îl auzea pe avar plimbându-se de colo-colo prin odaia lui. Asemenea tuturor femeilor timide, studiase caracterul soțului ei. Așa cum pescărușul prevede furtuna, ea, după semne imperceptibile, presimțise furtuna interioară care-l chinuia pe Grandet și, ca să folosim expresia ei, „făcea pe moarta”.

Grandet se uita la ușa căptușită în interior cu tablă, pe care o pusese la biroul lui, și-și spunea: „Ce idee ciudată a avut frate-meu să-mi lase copilul lui? Frumoasă moștenire! N-am de dat nici douăzeci de scuzi. Dar ce înseamnă douăzeci de scuzi pentru fantele ăsta care se chiora cu monoculul lui la barometrul meu de parcă ar fi vrut să-l pună pe foc?”

Gândindu-se la consecințele aceluia testament întristător, Grandet era poate mai agitat decât fusese fratele lui când îl scrisese.

„Chiar o să mă pricopsesc cu halatul ăla țesut cu fir de aur?”, se întreba Nanon, care adormea văzându-se înveșmântată cu fața ei de

altar și visa flori, mătăsurii și damascuri pentru prima dată în viața ei, așa cum Eugénie era legănată de un vis de iubire.

Iubiri de provincie

În viața neprihănită și monotonă a tinerelor vine un moment extrem de plăcut, când soarele își revarsă razele în sufletul lor, când floarea le exprimă gândurile, când palpitațiile inimii îi transmit creierului caldă lor putere fertilă și topesc gândurile într-o dorință vagă: ziua unei melancolii inocente și a unor suave voioșii! Când încep să vadă, copiii zâmbesc; când o tânără întrezărește sentimentul iscat de natură, zâmbește așa cum făcuse la începutul vieții. Dacă lumina este prima iubire a vieții, oare iubirea nu este lumina inimii? Sosise momentul ca Eugénie să înțeleagă realitățile existenței.

Matinală ca toate tinerele din provincie, ea se sculă de dimineață, își făcu rugăciunea și-și începu toaleta, ocupație care urma să aibă un sens. Întâi, își pieptănă părul castaniu, își încolăci cozile groase deasupra capului cu cea mai mare grijă, încât niciun firișor să nu iasă din împletitură, și-i dădu pieptănăturii o simetrie care spori timida candoare a feței, armonizând simplitatea accesoriilor cu naivitatea trăsăturilor. Spălându-și de câteva ori mâinile cu apă curată, care-i înăsprea și-i înroșea pielea, își privi frumoasele brațe rotunde și se întrebă cum făcea vărul ei să aibă mâinile atât de moi și de albe, unghiile atât de bine îngrijite. Își puse ciorapi noi și pantofii cei mai frumoși. Își legă cu grijă șireturile, trecându-le prin toate găurile. În sfârșit, dorind, pentru prima dată în viața ei, să arate cât mai bine, simți bucuria de-a avea o rochie nouă, bine croită și care o făcea atrăgătoare.

După ce sfârși cu toaleta, auzi bătând orologiul parohiei și, numărând, se miră că era ora șapte. Dorind să aibă destul timp ca să se îmbrace îngrijit, se trezise prea devreme. Necunoscând arta de a potrivi de zece ori o buclă și de a-i studia efectul, Eugénie își încrucișa pur și simplu brațele, se așeză la fereastră și privi curtea, mica grădină și terasele înalte care o dominau; priveliște melancolică, mărginită, dar nelipsită de frumuseți misterioase, îndeosebi în locurile singuratice sau lăsate în paragină.

Lângă bucătărie se afla un puț înconjurat de un ghizd, iar scripetele era susținut de o bară de fier îndoită, pe care se încolăcise un lăstar de viță cu frunze veștejite, arămii, uscate de toamnă. De acolo, curmei răsucii ajungeau la zid, se prindeau de el, se întindeau de-a lungul casei și se lăsau pe un șopron, unde lemnele era rânduite cu tot atâta grijă pe cât pot să fie cărțile unui bibliofil. Pavajul curții

își arăta nuanțele negricioase, produse, cu timpul, de mușchi, de iarbă și de lipsa circulației. Zidurile groase își înfățișau tencuiala verde, ondulată de dâre lungi, maronii. În sfârșit, cele opt trepte din fundul curții, care duceau la poarta grădinii, se deplasaseră una față de alta și fuseseră învelite de plante înalte ca mormântul unui cavaler îngropat de văduva lui în vremea cruciadelor. Deasupra unui strat de zidărie din pietre uzate se ridica un grilaj de lemn putrezit, aproape dărăpănat de ani, dar pe care se cocoțau în voie plante agățătoare. De fiecare parte a porții cu grilaj prin care se putea vedea ieșeau ramurile strâmbe a doi meri pricăjiți. Trei poteci paralele, acoperite cu nisip și despărțite de răzoare, al căror pământ era împresurat de o bordură din lemn de merișor, formau acea grădină, care se sfârșea, la capătul de jos al terasei, cu un pâlc de tei. La un capăt, tufe de zmeură, la celălalt, un nuc uriaș, care-și apleca crengile până deasupra biroului dogarului. Lumina curată a zilei și soarele frumos al toamnelor bogate de pe malurile Loarei începeau să usuce bruma foarte subțire pe care o așternuse noaptea pe obiectele pitorești, pe ziduri, pe plantele care împodobeau grădina și curtea.

Eugénie găsi un farmec nou în înfățișarea acelor lucruri, înainte atât de obișnuite pentru ea. Sentimente confuze îi stăpâneau sufletul, întretându-se asemenea razelor de soare de afară. În sfârșit, simți acel imbold de plăcere vagă, inexplicabilă, care învăluie simțirea, așa cum un nor ar învălui trupul. Gândurile i se potriveau cu detaliile acelui peisaj aparte, iar armonia inimii se îmbina cu armonia naturii.

Când soarele își revărsă razele asupra unei porțiuni de zid, peste care se lăsa chica-voinicului cu frunze groase în culori schimbătoare precum gâtul porumbeilor, raze celeste de speranță luminară viitorul pentru Eugénie, care, din acel moment, începu să privească cu plăcere acea porțiune de zid cu flori îngălbenite, clopoței albaștri și iarbă veștejită, cu care se amesteca o amintire încântătoare ca acelea din copilărie. Zgomotul foșnit iscat de fiecare frunză care se desprindea de pe creangă, în acea curte sonoră, dădea un răspuns la tainicele întrebări ale fetei, care ar fi stat acolo toată ziua, fără să observe trecerea timpului. Simți apoi emoțiile năvalnice ale sufletului. Se ridică brusc, se duse în fața oglinzii și se privi așa cum un autor își privește cu bună-credință opera, ca să se critice și să-și aducă singur învinuiri.

„Nu sunt îndeajuns de frumoasă pentru el”, își spuse Eugénie. Un gând umil și rodnic în suferințe. Biata față nu era deloc dreaptă cu ea, dar modestia sau, mai bine zis, teama este una dintre primele virtuți ale iubirii. Eugénie era o tânără bine făcută, așa cum sunt fetele din rândul miciei burghezii, a căror frumusețe pare vulgară.

Dar, chiar dacă semăna cu Venus din Milo, formele ei erau înnobilate de acea suavitate a sentimentului creștin, care purifică femeia și-i conferă o distincție necunoscută sculptorilor din vechime. Avea un cap mare, fruntea masculină, dar delicată a lui Jupiter de Pidias și ochi cenușii, în care se reflecta întreaga ei viață castă, imprimându-le o lumină strălucitoare. Trăsăturile feței rotunde, cândva proaspătă și trandafirie, deveniseră mai aspre din cauza unui vărsat destul de îngăduitor ca să nu lase urme, dar care distrusese catifelarea pielii, totuși îndeajuns de fină încă pentru ca sărutarea nevinovată a mamei sale să lase o urmă roșie trecătoare. Nasul era puțin cam mare, dar se armoniza cu gura de un roșu de miniu, ale cărei buze cu o puderie de liniuțe erau pline de iubire și de bunătate. Gâtul avea o rotunjime perfectă. Pieptul bombat, acoperit cu grijă, atrăgea privirile și stârnea imaginația; poate că era puțin lipsit de grație din pricina toaletei, dar, pentru cunoscători, lipsa de flexibilitate a acelei talii înalte avea farmecul ei. Înaltă și voinică, Eugénie nu avea deloc șarmul care place maselor, dar era înzestrată cu o frumusețe evidentă, de care se îndrăgostesc doar artiștii. Un pictor care caută pe pământ un model potrivit pentru cereasca puritate a Fecioarei, care-i cere naturii feminine acei ochi de o supusă mândrie intuiți de Rafael, acele linii curate datorate uneori hazardului zămislirii, dar pe care numai o viață creștină și pudică le poate păstra sau dobândi. Acest pictor, îndrăgostit de un model atât de ales, ar fi găsit imediat pe fața tinerei Eugénie noblețea înăscută care se ignoră; ar fi văzut, dincolo de fruntea calmă, o întreagă lume de iubire și, în forma ochilor, în aspectul pleoapelor, ceva divin. Trăsăturile, conturul chipului, pe care plăcerea nu le alterase sau obosise vreodată, semănau cu liniile de orizont care se contopesc cu atâta blândețe în întinderea îndepărtată a lacurilor liniștite. Acest chip calm, expresiv, împresurat de o scânteiere precum o floare frumoasă deschisă, aducea odihnă sufletului, transmitea farmecul cugetului pe care-l oglindea și atrăgea privirea. Eugénie se afla încă pe malul vieții, unde înfloreau iluziile copilărești, unde se culeg margarete cu încântarea pierdută peste timp. De aceea, își zise, privindu-se în oglindă, fără să știe încă ce era iubirea: „Sunt prea urâtă, nu se va uita la mine”.

Apoi, deschise ușa camerei care dădea spre scară și scoase capul ca să asculte zgomotele casei. „Nu s-a sculat”, își spuse ea, auzind accesele de tuse matinală ale lui Nanon, în timp ce trebăluia, măturând sala, aprinzând focul, legând câinele și vorbind cu animalele din grajd. Eugénie coborî imediat și alergă la Nanon, care mulgea vaca.

— Nanon, buna mea Nanon, fă frișca pentru cafeaua vărului meu.

— Păi, domnișoară, ar fi trebuit s-o facem de ieri, răspunse Nanon, izbucnind într-un râs zgomotos. Acum nu pot să fac frișca. Verișorul dumitale e frumușel, frumușel foc! Nu l-ai văzut în halatul lui de mătase și aur. Eu l-am văzut. Poartă lenjerie fină ca stiharul părintelui nostru.

— Nanon, atunci fă-ne o plăcintă!

— Și cine o să-mi dea lemne pentru încins cuptorul, și făină, și unt?, întrebă Nanon, care, în calitatea sa de prim-ministru al lui Grandet, căpăta uneori o importanță enormă în ochii tinerei Eugénie și ai mamei sale. Trebuie să furăm de la omul ăsta ca să sărbătorim venirea vărului dumitale? Cere-i unt, făină, lemne, e tatăl dumitale, poate să-ți dea. Uite-l, chiar acum coboară să vadă de-ale gurii...

Eugénie o zbughi în grădină, înspăimântată, când auzi scara trosnind sub pașii tatălui său. Simțea deja efectele acelei pudori profunde și ale conștientizării deosebite a fericirii, care ne face să credem, poate nu fără motiv, că toate gândurile ni se citesc pe frunte și sar în ochii celor din jurul nostru. Dându-și seama de sărăcia rece a casei paterne, biata fată încerca un fel de ciudă că nu putea s-o armonizeze cu eleganța vărului ei. Simți nevoia arzătoare să facă ceva pentru el. Ce? Nu știa. Naivă și sinceră, se lăsa în voia firii sale inocente, fără să se sfiiască de propriile-i impresii sau sentimente. Fusesse de ajuns să-și vadă vârul ca asta să-i trezească înclinațiile naturale ale femeii și probabil că i se impuneau cu atât mai puternic, cu cât împlinise douăzeci și trei de ani și se afla în deplinătatea rațiunii și a dorințelor. Pentru prima dată simți spaimă în inima ei la apariția tatălui, văzu în el stăpânul sortii sale și se crezu vinovată că-i ascundea unele gânduri. Mergea cu pași repezi, mirându-se că respira un aer mai curat, că simțea razele soarelui mai însuflețitoare și găsea în ele o căldură pentru suflet, o viață nouă.

Pe când se gândea prin ce șiretlic să obțină plăcinta, între lungana Nanon și tatăl ei se stârni o sfadă la fel de rară între ei precum sunt rândunelele iarna. Cu cheile în mână, unchiașul venise să vadă de merindele necesare consumului zilei.

— A mai rămas pâine de ieri?, o întrebă el pe Nanon.

— Nicio firimitură, domnule.

Grandet luă o pâine mare și rotundă, bine presărată cu făină, dintr-unul din acele coșuri plate care servesc la brutărie în Anjou, și vru s-o taie.

Atunci, Nanon îi atrase atenția:

— Azi suntem cinci, domnule.

— Ai dreptate, dar pâinea ta cântărește șase livre, așa că va mai rămâne, răspunse Grandet. De altfel, tinerii ăștia de la Paris, ai să vezi, nu mănâncă deloc pâine.

— Atunci, o să mănânce *frippe*, replică Nanon.

În Anjou, *frippe*, cuvânt din vocabularul popular, exprimă tot ce se întinde pe pâine, de la untul tartinei, *frippe* vulgară, până la dulcețurile de caise, cea mai acătării dintre aceste *frippe*, iar toți cei care, în copilărie, au lins *frippe* și au lăsat pâinea vor înțelege semnificația acestui termen.

— Nu, ăștia nu mănâncă nici *frippe*, nici pâine, răspunse Grandet. Sunt aproape ca fetele de măritat.

În sfârșit, după ce ordonă cu zgârcenie meniul zilei, zgârciobul vru să se îndrepte spre fructărie, încuind totuși dulapurile cu provizii. Dar Nanon îl opri și-i spuse:

— Domnule, dați-mi măcar ceva făină și unt, să le fac copiilor o plăcintă.

— Vrei să jefuiești casa din pricina nepotului meu?

— Nu-mi era gândul la nepot mai mult decât la câinele din grajd, și nici mai mult decât vă gândiți chiar dumneavoastră. Văd că mi-ați adus numai șase bucăți de zahăr. Îmi trebuie opt.

— Măi, să fie! Nanon, nu te-am mai văzut așa niciodată. Ce-ți trece prin minte? Ești cumva stăpână aici? N-ai să capeți decât șase bucăți de zahăr.

— Atunci, cu ce-o să-și îndulcească cafeaua nepotul dumneavoastră?

— Cu două bucăți, eu o să mă lipsesc.

— La vârsta dumneavoastră, să vă lipsiți de zahăr! Mai bine v-aș cumpăra din banii mei.

— Vezi-ți de treaba ta!

Cu toate că prețurile scăzuseră, pentru dogar, zahărul rămăsese tot cea mai prețioasă marfă colonială și costa tot șase franci livra. Obligația de a-l gospodări cumpătat, căpătată în perioada Imperiului, devenise una dintre obișnuințele de care nu se putea dezbara. Toate femeile, chiar și cea mai nătângă, știu să folosească un vicleșug ca să-și atingă scopul. Nanon renunță la povestea cu zahărul ca să obțină plăcinta.

— Domnișoară, nu-i așa că vreți plăcintă?, strigă ea pe fereastră.

— Nu, nu, răspunse Eugénie.

— Ei, haide, Nanon!, spuse Grandet, auzind vocea fiicei sale.

Deschise cufărul unde se afla făina, îi dădu o măsură și adăugă vreo treizeci de grame de unt la bucata pe care o tăiasse deja.

— O să trebuiască și lemne pentru încins cuptorul, spuse necruțătoare Nanon.

— Ei bine, o să iei cât îți trebuie!, răspunse el, melancolic. Dar ai să ne faci atunci o tartă cu fructe și vei găti la cuptor toată cina. În felul ăsta, n-ai să aprinzi două focuri.

— Ca să vezi!, exclamă Nanon. Păi ce, era nevoie să-mi spunei?

Grandet îi aruncă servitoarei sale credincioase o privire aproape paternă.

— Domnișoară, vom avea plăcintă!, strigă bucătăreasa. Moș Grandet se întoarse încărcat cu fructe și așeză o primă farfurie pe masa din bucătărie.

— Ia uitați, domnule, ce cizme frumoase are nepotul dumneavoastră!, îi zise Nanon. Ce piele și ce bine miroase! Cu ce se lustruiesc? Să le dau cu crema dumneavoastră cu ou?

— Nanon, cred că oul ar strica pielea asta. De altfel, spune-i că n-ai habar cum se văcsuiește marochinul, da, e marochin. O să cumpere chiar el de la Saumur și-ți va aduce cu ce să le dai luciu. Am auzit că se pune zahăr în crema pentru ele, ca să lucească mai tare.

— Înseamnă că e bună de mâncat, răspunse slujnica, ducând cizmele la nas. Ia te uită! Miros a colonia doamnei! A, ce hazliu!

— Hazliu!, izbucni stăpânul casei. Ți se pare hazliu să bagi în cizme mai mulți bani decât face acela care le poartă?

— Domnule, dacă tot a venit nepotul dumneavoastră, nu gătim și noi o dată sau de două ori pe săptămână un rasol acolo...?, întrebă ea la al doilea drum al stăpânului ei, care închisese magazia de fructe.

— Ba da.

— Atunci, o să trebuiască să mă duc la măcelărie.

— Neam! O să ne faci o ciorbă de pasăre; or să-ți aducă fermierii tot ce ai nevoie. Dar o să-i spun lui Cornoiller să omoare și niște ciori. Din vânatul ăsta iese cea mai bună ciorbă de pe pământ.

— E adevărat, domnule, că astea mănâncă morți?

— Ce proastă ești, Nanon! Mănâncă și ele, ca toată lumea, ce găsesc. Noi nu trăim din morți? Ce sunt moștenirile?

Apoi, nemaivând alte ordine de dat, moș Grandet se uită la ceas. Și, văzând că mai avea încă o jumătate de oră la dispoziție înainte de masă, își luă pălăria, veni să-și sărute fiica și o întrebă:

— Nu vrei să te plimbi pe malul Loarei, pe pășunile mele? Am oarecare treabă pe-acolo.

Eugénie se duse să-și pună pălăria de pai, căptușită cu tafta roz, apoi, tatăl și fiica coborâră strada întortocheată până în piață.

— Încotro așa de dimineată?, întrebă notarul Cruchot, întâlnindu-l pe Grandet.

— Să văd ceva, răspunse podgoreanul, pricepând cam ce era cu plimbarea matinală a prietenului său.

Când moș Grandet se ducea „să vadă ceva”, notarul știa din experiență că avea întotdeauna ceva de câștigat alături de el. Așa că-l însoți.

— Vii, Cruchot?, îi spuse Grandet notarului. Cum ești unul dintre prietenii mei, o să-ți arăt că-i o prostie să plantezi plop pe un pământ mănos...

— Ți se pare o nimica toată cei șaiszeci de mii de franci pe care i-ai băgat în buzunar pentru cei care creșteau pe pășunile de pe malul Loarei?, întrebă notarul, făcând ochii mari. Ce baftă! Să tai copacii exact când era lipsă de lemn alb la Nantes și să-i vinzi cu treizeci de franci!

Eugénie asculta fără să știe că se apropia de momentul cel mai solemn al vieții sale și că notarul va provoca pronunțarea unei hotărâri paterne și suverane în ceea ce-o privea.

Grandet ajunsese la pășunile frumoase pe care le avea pe malul Loarei, unde treizeci de lucrători curățau, acopereau, nivelau locurile ocupate cândva de plop.

— Maestre Cruchot, uită-te cât teren ocupă un plop, îi spuse el notarului.

Apoi îi strigă unui lucrător:

— Jean, mă... mă... măsoară cu stânjenul în toa... toa... toate direcțiile!

— De patru ori opt picioare, răspunse lucrătorul după ce sfârși.

— O pierdere de treizeci și două de picioare, îi spuse Grandet lui Cruchot. Pe șirul ăsta aveam trei sute de plop, nu-i așa? Or... trei su... su... sute treizeci și două de pi... picioare îmi mân... mân... mâncau cinci sute de fân; adaugă de două ori tot atâta pe laturi, o mie cinci sute; șirurile din mijloc, tot atât. Să zi... zi... zicem, o mie de căpițe de fân.

— Păi, o mie de căpițe de fân valorează aproape șase sute de franci, calculează Cruchot, ca să-și ajute prietenul.

— Pu... pu... pune o... o., o mie o sută de pe urma a trei-patru sute de franci de la al doilea cosit. Și cal... cal... calculează cât po... po... pot să facă o mie o sută de franci pe an în... în... în patruzeci de ani cu do... do... dobânzile com... com... compuse pe care le știi.

— Să fie șaiszeci de mii de franci, spuse notarul.

— Te cred și eu! Asta n-ar face de... de... decât șaiszeci de mii de franci. Ei bine, continuă podgoreanul, fără să se mai bâlbâie, două mii de plop de patruzeci de ani nu mi-ar aduce cincizeci de mii de franci. Am pierdut. Eu am descoperit asta, spuse Grandet, împăunându-se.

Apoi îi strigă lucrătorului:

— Jean, să umpli gropile, mai puțin cele de pe marginea Loarei, unde vei planta plop pe care i-am cumpărat.

Și întorcându-se spre Cruchot:

— Punându-i lângă apă, se vor hrăni pe cheltuiala guvernului,

spuse el, imprimându-i negului de pe nas o mișcare ușoară, care valora cât cel mai ironic dintre zâmbete.

— Treaba-i clară: plopul trebuie plantați doar în pământ sărac, zise Cruchot, stupefiat de calculele lui Grandet.

— Păi, da, domnule!, răspunse ironic dogarul.

Eugénie, care privea peisajul splendid al Loarei, fără să asculte calculele tatălui ei, trase curând cu urechea la vorbele lui Cruchot, când îl auzi spunându-i clientului său:

— Și așa, ți-ai adus ginere de la Paris! În tot orașul se vorbește numai despre nepotul dumatăle. În curând voi avea de întocmit un contract de căsătorie, moș Grandet!

— Te... te... te-ai scu... scu... sculat cu noaptea în cap ca să-mi spui asta?, replică Grandet, însoțindu-și vorbele cu o mișcare a negului. Ei bine, dragă prietene, o să fiu sincer și o să-ți spun ce vrei să știi. A... a... află că aș prefera să-mi arunc fa... fa... fata în Loara decât s-o dau vă... vă... vărului ei: poți să a... a... anunți asta. Ba nu, lasă-i să bârfească.

Acest răspuns îi provocă amețeli tinerei Eugénie. Speranțele îndepărtate, apărute timid în inima ei, înfloriră brusc și formară un buchet de flori pe care-l văzu retezat și zăcând la pământ. De seara trecută, se atașa de Charles cu toate legăturile de fericire care unesc sufletele; așadar, suferința avea să le întărească de acum înainte. Oare nu face parte din destinul nobil al femeii să fie mai impresionată de sărăcie decât de splendorile bogăției? Oare cum putuse să piară sentimentul patern din adâncul inimii tatălui ei? Ce crimă făcuse Charles? Întrebări enigmatice! Iubirea ei abia născută, taină atât de profundă, se învăluia în mistere. Se întoarse acasă cu picioarele tremurătoare și, ajungând pe vechea stradă întunecoasă, atât de veselă înainte pentru ea, i se păru că arăta tristă, simțind întreaga melancolie pe care-i imprimaseră timpul și lucrurile. Nu ducea lipsă de învățămintele dragostei.

La câțiva pași de casă, o luă înaintea tatălui ei și-l așteptă la poartă, după ce bătu. Dar Grandet, care văzu în mâna notarului un ziar încă nedeșfăcut, îl întrebă:

— La cât au ajuns rentele publice?

— Nu vrei să mă ascuți, Grandet, îi răspunse Cruchot. Cumpără repede, încă se mai pot câștiga douăzeci la sută în doi ani, pe lângă dobânzile mari, o rentă de cinci mii de livre pentru optzeci de mii de franci. Fondurile au ajuns la optzeci de franci și cincizeci de centime.

— Mai vedem, răspunse Grandet, frecându-și bărbia.

— Doamne Dumnezeule!, rosti notarul.

— Ei! Ce?, izbucni Grandet, în momentul în care Cruchot îi pune ziarul sub nas, zicându-i:

— Citește articolul ăsta!

Domnul Grandet, unul dintre negustorii cei mai apreciați din Paris, și-a zburat creierii ieri, după ce și-a făcut obișnuita apariție la Bursă. Își trimisese demisia președintelui Camerei Deputaților și renunțase și la funcția sa de judecător la tribunalul de comerț. Falimentele domnilor Roguin și Souchet, agentul de schimb și notarul său, l-au ruinat. Prețuirea de care se bucura domnul Grandet și creditul lui erau totuși atât de mari, încât probabil că ar fi găsit ajutor la Paris. E regretabil că acest om onorabil a cedat la primul moment de disperare etc.

— Știam, îi spuse bătrânul podgorean notarului. Această destăinuire îl îngheță pe notarul Cruchot, care, în pofida indiferenței sale de notar, simți un fior rece pe spate gândindu-se că Grandet de la Paris implorase poate zadarnic ajutorul milioanei lui Grandet de la Saumur.

— Și fiul lui, atât de vesel ieri...

— Încă nu știe nimic, răspunse Grandet, cu același calm.

— La revedere, domnule Grandet, îi zise Cruchot, care înțelese totul și plecă să-l liniștească pe președintele de Bonfons.

Intrând, Grandet găsi masa gata. Doamna Grandet, la care Eugénie se repezi s-o sărute cu acea puternică efuziune a inimii pe care ne-o pricinuieste o suferință tainică, se afla deja în jilțul ei cu tălpici, tricotându-și mânecute pentru iarnă.

— Puteți să stați la masă, spuse Nanon, care cobora scara câte patru trepte o dată. Băiatul doarme ca un îngerăș. Ce drăgălaș e cu ochii închiși! Am intrat și l-am strigat. Degeaba!

— Lasă-l să doarmă, spuse Grandet. Să afle cât mai târziu veștile proaste.

— Dar ce s-a întâmplat?, întrebă Eugénie, punându-și în cafea două bucăți mici de zahăr, cântărind nu se știe câte grame, pe care moșul se distra tăindu-l el însuși când nu avea ce face. Doamna Grandet, care nu îndrăznise să pună această întrebare, se uită curioasă la soțul ei.

— Tatăl lui și-a zburat creierii.

— Unchiul meu...?, bâigui Eugénie.

— Sărmanul băiat!, exclamă doamna Grandet.

— Da, sărman, repetă Grandet. Nu mai are nicio para.

— Și el doarme ca și cum ar fi împăratul lumii, spuse Nanon, cu duioșie.

Eugénie se opri din mâncat. Simțea cum i se strângea inima, așa cum se strânge când, pentru prima dată, compasiunea, iscată de nenorocirea celui pe care-l iubește, se revarsă în corpul unei femei.

Biata fată începu să plângă.

— Nu-ți cunoșteai unchiul. De ce plângi?, o întrebă tatăl, aruncându-i una dintre acele priviri de tigru înfometat pe care le îndrepta probabil spre grămezile lui de bani de aur.

— Păi, cum, domnule!, replică slujnica. Cui nu i-ar fi milă de acest biet tânăr, care doarme dus, fără să aibă habar de soarta lui?

— Nu vorbeam cu tine, Nanon! Ține-ți gura!

Eugénie află în acel moment că femeia care iubește trebuie să-și ascundă întotdeauna sentimentele. Nu răspunse.

— Sper că până la întoarcerea mea n-o să-i spuneți nimic, doamnă Grandet, o atenționa bătrânul. Sunt obligat să supraveghez alinierea șanțului pășunilor mele după drum. O să fiu înapoi la masa de prânz și o să stau de vorbă cu nepotul meu despre treburile lui. Tu, domnișoară Eugénie, dacă pentru fantele ăsta plângi, potolește-te, copila mea! O să plece fuga în Indii. N-ai să-l mai vezi...

Tatăl își luă mânușile de pe marginea pălăriei, le puse la fel de calm ca de obicei, le fixă mai bine încrucișându-și degetele și ieși.

— Ah, mamă, simt că mă sufoc!, izbucni Eugénie, după ce rămase singură cu mama ei. N-am suferit niciodată ca acum.

Doamna Grandet își văzu fiica pălind, deschise fereastra și o ajută să respire aer curat.

— Mă simt mai bine, spuse Eugénie, după un moment. Această emoție nervoasă, manifestată la o tânără cu o fire până atunci în aparență calmă și rece, stârni reacția doamnei Grandet, care se uită la fiica ei cu acea intuiție slujită de comuniunea sentimentelor de simpatie cu care sunt înzestrate mamele pentru progeniturile lor ghici totul. Dar, la drept vorbind, viața celebrelor surori unguroaice, atașate una de cealaltă printr-o eroare a naturii, nu fusese mai apropiată decât era cea a tinerei Eugénie și a mamei sale, întotdeauna împreună la fereastră, la biserică, dormind împreună în aceeași atmosferă.

— Biata mea copilă!, spuse doamna Grandet, strângând la piept capul fiicei sale.

La aceste cuvinte, tânăra își ridică pe loc capul și se uită întrebătoare la mama ei, încercând să-i ghicească gândurile secrete.

— De ce să-l trimită în Indii?, o întrebă ea. Dacă l-a lovit nenorocirea asta, nu trebuie să rămână aici, nu-i ruda noastră cea mai apropiată?

— Da, copila mea, ar fi foarte firesc. Dar tatăl tău are motivele lui, trebuie să le respectăm.

Mama și fiica se așezară în tăcere – una în jilțul cu tălpici, cealaltă, într-un mic fotoliu – și reîncepură amândouă să tricoteze. Copleșită de recunoștință pentru înțelegerea sufletească admirabilă arătată de

mama ei, Eugénie îi sărută mâna, zicând:

— Ce bună ești, dragă mamă!

Aceste cuvinte făcură să radieze fața mamei, ofilită de îndelungate suferințe.

— Ți place de el?, întreabă Eugénie.

Doamna Grandet nu răspunse decât cu un zâmbet, apoi, după un moment de tăcere, spuse cu glas șoptit:

— Îi și iubești? Asta ar fi rău.

— Rău!, răspunse Eugénie. De ce? Ție îți place, lui Nanon îi place, de ce nu mi-ar plăcea și mie? Hai, mamă, să-i pregătim masa!

Își aruncă lucrul de mână, iar mama ei făcu la fel, spunându-i:

— Ți-ai pierdut mințile!

Dar se mulțumi să motiveze nebunia fiicei sale imitând-o. Eugénie o strigă pe Nanon.

— Ce mai vrei, domnișoară?

— Nanon, nu-i așa că vei avea frișca la prânz?

— A, pentru la prânz, da!, răspunse bătrâna slujnică.

— Ei bine, să-i dai o cafea foarte tare! Am auzit de la domnul des Grassins că la Paris cafelele se fac foarte tari. Să pui multă.

— Și de unde ați vrea s-o iau?

— Cumpără!

— Și dacă dau nas în nas cu domnul?

— E dus la pășunile lui.

— Dau fuga. Dar domnul Fessard m-a întrebat deja dacă n-au tras la noi cei trei magi, când mi-a dat lumânarea de ceară. Tot orașul o să afle de dezământul nostru.

— Dacă tatăl tău observă ceva, e în stare să ne bată, spuse doamna Grandet.

— Ei bine, să ne bată! Îi vom primi loviturile în genunchi.

Doamna Grandet ridică ochii la cer în loc de răspuns. Nanon își puse boneta și ieși. Eugénie schimbă fața de masă, se duse să aducă câțiva ciorchini de struguri pe care se distrase să-i înșire pe sfori în pod; merse în vârful picioarelor pe coridor să nu-și trezească vărul și nu se putu abține să nu-i asculte la ușă respirația, care-i ieșea printre buze la intervale egale. „Nenorocirea îi veghează somnul!”, își spuse ea.

Tânăra luă cele mai verzi frunze de vie, aranja strugurii la fel de frumos ca un majordom și-i aduse triumfal pe masă. Șterpeli de la bucătărie din perele numărate de tatăl ei și le așeză în formă de piramidă printre frunze. Se mișca de colo-colo, cu pași mici și repeziți. Ar fi vrut să devasteze casa tatălui ei, dar cheile erau la el. Nanon se întoarse cu două ouă proaspete. Eugénie abia se abținu să n-o îmbrățișeze.

— Le avea în coș fermierul din Lande, i le-am cerut și mi le-a dat ca să-mi facă pe plac, drăgălașul!

După două ore de aranjări atente, timp în care ea ieși tot timpul să vadă cum fierbe cafeaua, să asculte zgomotul pe care-l făcea vărul ei trezindu-se, Eugénie reuși să pregătească o masă foarte simplă, ieftină, dar care se abătea flagrant de la obiceiurile înrădăcinate ale casei. La amiază se mânca în picioare. Fiecare lua puțină pâine, un fruct sau unt, plus un pahar cu vin. Văzând masa dusă lângă foc, unul dintre fotolii așezat în fața tacâmului vărului ei, cele două farfurii cu fructe, paharul pentru ou fiert, sticla de vin alb, pâinea și zahărul îngrămădit într-o farfurioară, Eugénie se înfiora din cap până-n picioare, gândindu-se abia atunci la privirile pe care i le-ar arunca bătrânul, dacă ar intra în acel moment. De aceea, se uita adesea la pendulă, ca să-și dea seama dacă vărul ei ar putea lua masa înainte de întoarcerea podgoreanului.

— Nu-ți face griji, Eugénie! Dacă apare tatăl tău, voi lua totul asupra mea, o liniști doamna Grandet.

Tânăra nu se putu abține să nu lăcrimeze.

— O, buna mea mamă!, exclamă ea. Nu te-am iubit îndeajuns!

Charles, după ce se tot învârti de nenumărate ori prin cameră fredonând, coborî în cele din urmă. Din fericire, era doar ora unsprezece. Parizianul! Se îngrijise ca toaleta să arate la fel de elegantă ca și când s-ar fi aflat la castelul nobilei doamne care călătorea în Scoția. El intră, așadar, cu acel aer amabil și vesel care le stă atât de bine tinerilor, stărnindu-i însă o bucurie tristă verișoarei Eugénie. Luând în glumă năruirea castelelor sale din Anjou, i se adresă mătușii sale foarte binedispus:

— Ai dormit bine, dragă mătușă? Dar dumneata, verișoara?

— Bine, domnule. Dumneata?, întrebă doamna Grandet.

— Eu, de minune!

— Cred că ți-e foame, vere, îi spuse Eugénie. Poftește la masă!

— Dar nu mă așez niciodată la masă înainte de amiază, ora mea de trezire. Totuși, am mâncat atât de prost pe drum, încât n-am să spun nu. De altfel...

Și el scoase cel mai frumos ceas plat pe care Bréguet îl făcuse vreodată.

— Ia te uită! E unsprezece! M-am sculat devreme...

— Devreme?, se miră doamna Grandet.

— Da, dar voiam să-mi aranjez lucrurile. Ei bine, voi mânca cu dragă inimă ceva, nu mare lucru, un pui, o potârniche...

— Sfântă Fecioară!, strigă Nanon, auzind aceste vorbe.

„O potârniche”, își spuse Eugénie, care și-ar fi dat toți banii pe o potârniche.

— Hai să te așezi, îl îndemnă mătușa.

Tânărul dandy se lăsă poftit în fotoliu ca o femeie frumoasă care se așază pe divanul său. Eugénie și mama ei luară două scaune și se puseră lângă el, în fața focului.

— Locuiți tot timpul aici?, le întrebă Charles, găsind sala și mai urâtă ziua decât la lumina lumânărilor.

— Tot timpul, răspunse Eugénie privindu-l. Mai puțin când se culeg strugurii. Atunci, ne ducem s-o ajutăm pe Nanon și locuim cu toții la mănăstirea din Noyers.

— Nu vă plimbați niciodată?

— Uneori, duminica, după slujbă, când e frumos afară, ne ducem pe pod sau să vedem cum se cosește fânul, răspunse doamna Grandet.

— Aveți teatru?

— Să mergem la spectacol, să-i vedem pe actori!, exclamă doamna Grandet. Chiar nu știi, domnule, că ăsta e un păcat de moarte?

— Pofțiți, dragă domnule, îi spuse Nanon, aducând ouăle. Vă servim cu pui în coajă!

— Oh, ouă proaspete!, exclamă Charles, care, asemenea celor obișnuite cu luxul, nu se mai gândea la potârniche. Ar fi delicioase cu niște unt! Ai, drăguțo?

— Ah, unt! Atunci n-o să mai aveți plăcintă, răspunse slujnica.

— Adu unt, Nanon!, strigă Eugénie.

Tânăra se uita cum vărul ei tăia bucățile de pâine pentru înmuiat în ou și asta-i făcea plăcere, la fel cum unei grizete de la Paris îi face plăcere să vadă o melodramă în care triumfă inocența. Este adevărat că tânărul Grandet, crescut de o mamă plină de grație, șlefuit de o femeie la modă, avea mișcări cochete, elegante, mărunte, ca o domnișorică afectată. Compătimirea și tandrețea unei tinere au o influență cu adevărat magnetică. De aceea, Charles, văzându-se țința atențiilor verișoarei și ale mătușii sale, nu se putu sustrage influenței sentimentelor care se îndreptau spre el, inundându-l, ca să spunem așa. El îndreptă spre Eugénie una dintre acele priviri strălucind de bunătate, de mângâieri, o privire care părea să zâmbească. Și, uitându-se la Eugénie, observă armonia delicată a trăsăturilor acelui chip pur, a atitudinii sale inocente, a limpezimii magice a ochilor, unde scânteiau gânduri de iubire curate și unde dorința ignora voluptatea.

— Zău, verișoara, dacă ai fi într-o rochie de seară, într-o lojă de la Operă, te asigur că mătușa mea ar avea clar dreptate, pentru că ai stârni multe dorințe vinovate bărbaților și gelozie femeilor!

Când auzi acest compliment, Eugénie simți cum i se strângea inima și o lăsă să palpitate de bucurie, deși nu înțelesese nimic.

— O, vere! Vrei să râzi de o biată provincială.

— Dacă m-ai cunoaște, verișoara, ai ști că am oroare de persiflare, căci ofilește inima și strivește sentimentele...

Apoi înghiți cu eleganță bucata de pâine unsă cu unt.

— Nu, probabil că n-am destul umor ca să-mi bat joc de ceilalți, iar acest defect îmi aduce destule neajunsuri. La Paris, poți să ucizi un om numai spunând: „Are suflet bun”. Cuvintele astea vor să însemne: „Bietul băiat, e netot ca un rinocer!” Dar, fiind bogat și cunoscându-se că pot să dobor o țintă de la prima încercare cu orice fel de pistol și în câmp deschis, țin la respect zeflemeaua.

— Ceea ce spui, nepoate, dovedește o inimă bună.

— Ai un inel foarte frumos, spuse Eugénie. Ai vrea să mi-l dai să mă uit la el mai de aproape?

Charles își scoase inelul și întinse mâna, iar Eugénie roși atingând ușor din vârful degetelor unghiile roz ale vârului ei.

— Ia uită-te, mamă, ce frumos e lucrat!

— Oh, e din aur masiv!, exclamă Nanon, care aducea cafeaua.

— Ce-i asta?, întrebă Charles, râzând.

Și arată spre cana lunguiață, din lut de un cafeniu-închis, lustruită, emailată pe dinăuntru, la gură cu o margine cenușie Și în fundul căreia cădea cafeaua, revenind la suprafața apei clocotindă.

— Cafea opărită!, răspunse Nanon.

— Dragă mătușă, am de gând ca în urma trecerii mele pe aici să rămâneți cu ceva folositor. Sunteți mult în urmă! O să vă învăț să faceți cafea bună într-o cafetieră Chaptal. Și încercă să explice sistemul cafetierei Chaptal.

— A, dacă e atâta bătaie de cap, ar trebui să stau tot timpul numai la asta! Niciodată n-am să fac cafeaua așa. Asta-i sigur! Și cine ar mai da iarbă la vacă în timp ce eu aș face cafeaua?

— Eu, răspunse Eugénie.

— Copilă ce ești!, spuse doamna Grandet, privindu-și fiica. La aceste cuvinte, care aminteau de nenorocirea gata să se abată asupra nefericitului tânăr, cele trei femei amuțiră și se uitară la el cu o milă care-l uimi.

— Ce ai, verișoara?

— Sst!, făcu doamna Grandet spre Eugénie, care voia să răspundă. Știi bine, fiica mea, că tatăl tău și-a luat însărcinarea să-i vorbească domnului...

— Spuneți-mi Charles, zise tânărul Grandet.

— A! Te cheamă Charles? E un nume frumos, spuse Eugénie.

Necazurile la care te aștepti vin aproape întotdeauna. Și Nanon, doamna Grandet și Eugénie, care nu se gândeau fără să se înfioare la întoarcerea bătrânului dogar, auziră o bătaie de ciocan bine

cunoscută în poartă.

— Tata!, exclamă Eugénie.

Tânăra luă în grabă farfuriuța cu zahăr, lăsând câteva bucățele pe fața de masă. Nanon duse imediat de acolo farfuria cu ouă. Doamna Grandet se ridică brusc ca o căprioară înspăimântată. Toate erau cuprinse de un fel de panică, care-l mira pe Charles, pentru că nu-i găsea explicația.

— Ce-ați pățit?, le întrebă el.

— Păi, a venit tata, răspunse Eugénie.

— Și?

Domnul Grandet intră, aruncă o privire precisă spre masă, spre Charles și văzu totul.

— Aha! Mi-ați sărbătorit nepotul! E bine, e foarte bine, e cum nu se poate mai bine!, spuse el, fără să se bâlbâie. Când pisica nu-i acasă, joacă șoarecii pe masă!

„Sărbătorire?”, se întrebă Charles, neputând să bănuiască regimul și obiceiurile acelei case.

— Dă-mi un pahar, Nanon!, ceru zgârcitul.

Eugénie aduse ea paharul. Grandet scoase din buzunar un briceag cu mânerul de corn și lama lată, tăie o felie subțire de pâine, o unse cu puțin unt și începu să mănânce în picioare. În acel moment, Charles își puse zahăr în cafea. Moș Grandet zări bucățile de zahăr, se uită la soția lui, care păli, și făcu trei pași. Se aplecă la urechea bieteii bătrâne și întrebă:

— De unde ați luat zahărul ăsta?

— Nanon l-a târguit de la Fessard, pentru că nu mai aveam.

E cu neputință să ne închipuim interesul profund pe care-l stârnea această scenă celor trei femei: Nanon ieșise din bucătărie și se uita în sală ca să vadă ce se va petrece. Charles, după ce gustă din cafea, o găsi prea amară și căută zahărul, pe care Grandet îl și luase.

— Ce cauți, nepoate?, îl întrebă podgoreanul.

— Zahărul.

— Toarnă lapte și cafeaua se va îndulci, răspunse stăpânul casei.

Eugénie luă farfurioara cu zahăr pusă deoparte de Grandet și o așeză pe masă, uitându-se cu calm la tatăl ei. Mai mult ca sigur, pariziana care, pentru a ușura fuga amantului, ține cu brațele ei plâpânde scara de mătase nu dă dovadă de mai mult curaj decât avusese nevoie Eugénie ca să pună zahărul la loc pe masă. Amantul o va răsplăti pe pariziană, care-i va arăta cu mândrie un braț frumos învinețit, unde fiecare venă „vătămată” va fi scăldată de lacrimi, de sărutări și vindecată de plăcere; lui Charles însă nu-i vor fi destăinuie niciodată frământările care-i frângeau inima verișoarei sale, fulgerată în acel moment de privirea bătrânului dogar.

— Nu mănânci, nevastă?

Biata roabă se apropie de masă, tăie amărâtă o bucată de pâine și luă o pară. Eugénie îi oferi cu îndrăzneală tatălui un ciorchine de struguri, spunându-i:

— Gustă din strugurii mei puși la păstrare, tată! Vei mânca și dumneata, vere, nu-i așa? Pentru dumneata am adus strugurii ăștia frumoși.

— Oh, dacă nu sunt oprite, vor jefui tot Saumurul pentru dumneata, nepoate! După ce termini de mâncat, vom ieși împreună în grădină, trebuie să-ți spun niște lucruri deloc dulci!

Eugénie și mama ei îi aruncară lui Charles o privire asupra căreia tânărul nu se putu înșela.

— Ce înseamnă aceste cuvinte, unchiule? De la moartea biete mele mame... (robind aceste cuvinte, glasul i se moleși) nu mai poate exista altă nenorocire mai mare pentru mine...

— Nepoate, nimeni nu poate să cunoască durerile cu care vrea să ne încerce Dumnezeu!, îi spuse mătușa lui.

— Bla, bla, bla!, exclamă Grandet. Au și început prostiile! Mă uit cu mâhnire, nepoate, la mâinile tale albe.

Îi arată umerii, ca niște baroase de bătut stâlpi, cu care-l înzestraseră natura și adăugă:

— Iacătă mâini făcute să adune bani! Ai fost crescut cu încălzări din pielea din care se fac portofelele unde ținem bancnotele. Rău! Cum nu se poate mai rău!

— Ce vrei să spui, unchiule? Să atârni în ștreang dacă înțeleg vreo vorbă!

— Vino cu mine, îi zise Grandet.

Zgârcitul își închise briceagul cu zgomot, își goli paharul cu vin alb și deschise ușa.

— Mult curaj, vere!

Tonul tinerei îl înghețase pe Charles, care-și urmă strașnicul unchi frământat de o mare îngrijorare. Eugénie, mama ei și Nanon intrară în bucătărie, mâinate de o curiozitate de nestăpânit, să tragă cu ochiul la cei doi actori ai scenei care urma să aibă loc în mica grădină umedă, unde unchiul păși la început tăcut alături de nepot.

Grandet nu era deloc stânjenit să-i aducă la cunoștință lui Charles moartea tatălui său, dar încerca un fel de compasiune știindu-l fără un ban și căuta cuvinte care să îndulcească exprimarea crudului adevăr. Putea să-i spună foarte simplu: „Ți-ai pierdut tatăl!” Asta era, tații mor înaintea copiilor. Dar cum să-i spună: „Ai rămas fără avere!” în cuvintele astea erau adunate toate nenorocirile din lume. Iar unchiașul străbătea a treia oară poteca din mijloc, al cărei nisip îi scârțâia sub tălpi.

În marile împrejurări ale vieții, sufletul ni se atașează puternic de locurile unde plăcerile și supărările se abat asupra noastră. De aceea, Charles privea cu o atenție deosebită merișorul din acea grădiniță, frunzele îngălbenite care cădeau, zidurile părginite, bizareriile pomilor fructiferi, detalii pitorești care aveau să-i rămână întipărite în memorie, veșnic legate de acel ceas suprem printr-o mnemotehnică aparte a pasiunilor.

— E foarte cald, foarte frumos, spuse Grandet, trăgând cu putere aer în piept.

— Da, unchiule, dar de ce...

— Ei bine, băiete, am să-ți aduc la cunoștință vești proaste!, continuă unchiul. Tatăl tău se simte foarte rău...

— De ce mai stau aici?, întrebă Charles. Nanon, caii de poștă!, strigă el. O să găsesc eu o trăsură pe-aici, adăugă el, întorcându-se spre unchiul lui, care stătea nemișcat.

— Caii și trăsura sunt de prisos, răspunse Grandet, uitându-se în ochii lui Charles, care amuțise și privea fix. Da, sărmane copil, ai ghicit. A murit. Dar asta nu-i nimic. E ceva și mai grav: și-a zburat creierii...

— Tata?

— Da. Dar asta nu-i nimic. Ziarele aruncă vorbe răutăcioase ca și cum ar avea dreptul. Uite, citește!

Grandet, care împrumutase ziarul de la Cruchot, puse articolul fatal în fața lui Charles. În acel moment, bietul tânăr, încă un copil, încă la vârsta când sentimentele se dezlănțuie cu naivitate, izbucni în lacrimi.

„E bine!, își spuse Grandet. Mă speriau ochii lui. Plânge, așa că-i salvat!”

— Asta nu e încă nimic, bietul meu nepot, continuă Grandet cu glas tare, fără să știe dacă Charles îl asculta. Te vei consola. Dar...

— Niciodată! Niciodată! Tata! Tata!

— Te-a ruinat, nu mai ai un ban.

— Ce-mi pasă mie! Unde-i tata, tata?

Hohotele de plâns răsunau cumplit între acele ziduri, stârnind ecouri. Femeile, cuprinse de milă, plângeau și ele: lacrimile sunt la fel de contagioase ca și râsul. Charles, fără să mai asculte vorbele unchiului său, dădu fuga în curte, găsi scara, urcă în odaia lui și se aruncă pe pat, cu fața în așternut, ca să plângă în voie, departe de rude.

— Trebuie lăsată să treacă prima răpăială, zise Grandet, intrând în sală, unde Eugénie și mama ei își reluaseră repede locurile și lucrau cu mâini tremurânde, după ce-și șterseseră ochii. Dar tânărul ăsta nu-i bun de nimic, se ocupă mai mult de morți decât de bani.

Eugénie se înfiora auzindu-și părintele vorbind astfel despre cea mai sfântă dintre durerile sufletești. Din acel moment, începu să-și judece tatăl. Deși înăbușite, suspinele lui Charles se auzeau bine în acea casă sonoră, iar tânguirea lui adâncă, care părea să iasă din adâncul pământului, încetă abia spre seară, după ce slăbi treptat.

— Bietul tânăr!, spuse doamna Grandet.

Fatală exclamație! Moș Grandet se uită la soția lui, la Eugénie și la zaharnița, își aminti de masa bogată pregătită pentru ruda nefericită și se proțăpi în mijlocul sălii.

— Trag nădejde, doamnă Grandet, că nu vei continua cu risipa, spuse el cu calmu-i obișnuit. Nu-ți dau banul *meu* ca să-l îmbuibă cu zahăr pe țângăul ăsta.

— Mama n-are nicio vină, spuse Eugénie. Eu am...

— Vrei să mi te împotrivești fiindcă ești majoră?, continuă Grandet, întrerupând-o. Ai grijă, Eugénie...

— Tată, fiul fratelui dumitale n-ar trebui să ducă lipsă de nimic în casa unchiului său...

— Bla, bla, bla!, exclamă dogarul pe trei tonuri diferite. Fiul fratelui meu în sus, fiul fratelui meu în jos... N-are niciun amestec cu noi, îi suflă vântul prin buzunare; taică-său a dat faliment. Și după ce filizonul ăsta se va sătura de plâns, o să se care de-aici; nu vreau să-mi dea casa peste cap.

— Ce înseamnă, tată, să dai faliment?, întrebă Eugénie.

— Să dai faliment înseamnă să săvârșești acțiunea cea mai dezonorantă dintre toate cele care pot să dezodoreze un om.

— Trebuie să fie un păcat foarte mare, iar fratele nostru va fi osândit la chinurile iadului, spuse doamna Grandet.

— Iar ai început cu litaniile!, îi zise el soției, dând din umeri. Să dai faliment, Eugénie, continuă el, e un furt pe care legea îl ia, din nefericire, sub ocrotirea ei. Oamenii i-au dat mărfuri lui Guillaume Grandet încrezându-se în onoarea și în cinstea lui, apoi el a luat totul și i-a lăsat cu buza umflată. Hoțul de drumul mare e preferabil falitului: primul te atacă, poți să te aperi, își riscă viața, pe când celălalt... în fine, Charles e dezonorat.

Aceste cuvinte avură ecou în inima biete fete, apăsând-o cu toată greutatea lor. La fel de inocentă pe cât de delicată este o floare ivită în adâncul unei păduri, nu cunoștea nici adevărurile lumii, nici argumentele care tind să înșele, nici falsele raționamente: așadar, acceptă explicația necruțătoare pe care i-o dăduse tatăl ei despre faliment, fără să-i explice deosebirea dintre falimentul involuntar și falimentul calculat.

— Și, dumneata, tată, n-ai putut să împiedici această nenorocire?

— Fratele meu nu m-a consultat. De altfel, e dator patru milioane.

— Ce înseamnă un milion, tată?, întrebă ea, cu naivitatea unui copil care crede că poate găsi pe dată ce dorește.

— Un milion înseamnă un milion de monede de zece parale și e nevoie de cinci monede de douăzeci de parale ca să faci cinci franci, răspuse Grandet.

— Dumnezeule mare! Dumnezeule mare!, exclamă Eugénie. Cum a putut unchiul meu să aibă patru milioane? Există cineva în Franța care poate avea atâtea milioane?

Moș Grandet își mângâia bărbia, zâmbea și negul părea să i se lăbărțeze.

— Și ce se va întâmpla acum cu vărul Charles?

— Va pleca în Indii unde, după dorința tatălui său, va încerca să se îmbogățească.

— Dar are bani să se ducă acolo?

— Îi voi plăti eu călătoria... până... da, până la Nantes.

Eugénie sări de gâtul tatălui ei.

— Ah, tată, ce bun ești!

Și-l săruta cu atâta înfocare, încât era gata să-l facă să se rușineze pe Grandet, pe care-l sâcâia puțin conștiința.

— Este nevoie de mult timp ca să strângi un milion?, întrebă ea.

— Păi, știi ce e un napoleon, răspuse dogarul. Ei bine, e nevoie de cincizeci de mii ca să faci un milion.

— Mamă, să dăm nouă zile acatiste pentru el.

— La asta mă gândeam și eu, răspuse doamna Grandet.

— Cum să nu! Mereu bani cheltuiți!, izbucni Grandet. Credeți că stăm pe un munte de bănet?

Exact în acel moment, o tânguire înăbușită, mai jalnică decât toate celelalte, răsună la mansardă, înghețându-le de spaimă pe Eugénie și pe mama ei.

— Nanon, du-te sus să nu se omoare!, îi porunci Grandet. Și voi două, fără prostii!, continuă el, întorcându-se spre soție și fiică, care pălisera la vorbele lui. Vă las. O să le dau târcoale olandezilor noștri, care pleacă azi. Pe urmă mă duc la Cruchot să vorbesc cu el despre toată povestea asta.

Și plecă. După ce Grandet trase ușa în urma lui, Eugénie și mama ei răsufară ușurate. Până în acea dimineață, tânăra nu simțise niciodată stânjeneală în prezența tatălui ei, dar, de câteva ore, își schimba în fiecare moment gândurile și sentimentele.

— Mamă, câți ludovici iei pe un butoi cu vin?

— Tatăl tău cere pe-ale lui între o sută și o sută cincizeci de franci, după câte am auzit.

— Când obține o mie patru sute de butoaie de vin...

— Zău, copila mea, nu știi cât înseamnă asta! Tatăl tău nu-mi

spune niciodată nimic despre afacerile lui.

— Atunci, tata trebuie să fie bogat.

— Poate. Dar domnul Cruchot mi-a spus că a cumpărat Froidfond acum doi ani. Poate că asta l-a stânjenit la bani.

Eugénie nu mai înțelegea nimic despre averea tatălui ei, așa că nu merse mai departe cu calculele.

— Nici nu m-a văzut, drăguțul!, spuse Nanon, întorcându-se în sală. Stă întins în pat ca un vițel și plânge ca o Magdalenă, de ți se rupe inima! Ce jale pe bietul domnișor!

— Hai repede, mamă, să-l consolăm! Și dacă o să bată cineva, o să coborâm numaidecât.

Doamna Grandet cedă în fața armoniilor vocii fiicei sale. Eugénie era sublimă, era femeie. Cu inima bătându-le cu putere, urcară amândouă în camera lui Charles. Ușa era deschisă. Tânărul nu vedea și nu auzea nimic. Potopit de lacrimi, el scotea tânguiuri nearticulate.

— Ce mult își iubește tatăl!, spuse Eugénie cu glas aproape șoptit.

Nu puteai să nu recunoști în tonul acestor cuvinte speranțele unei inimi pasionate fără știrea ei. De aceea, doamna Grandet îi aruncă fiicei sale o privire plină de maturitate, apoi îi șopti la ureche:

— Ai grijă, îl vei iubi!

— Să-l iubesc!, replică Eugénie. Ah, dacă ai ști ce-a spus tata!

Charles se întoarse și le zări pe mătușa și pe verișoara lui.

— Mi-am pierdut tatăl, bietul meu tată! Dacă mi-ar fi încredințat secretul nenorocirii sale, am fi trudit amândoi să-l salvăm. Dumnezeu! Bunul meu tată! Nu știam că n-am să-l mai văd și cred că l-am îmbrățișat cu răceală!

Suspinele îi înăbușiră cuvintele.

— Ne vom ruga pentru el, spuse doamna Grandet. Primește voința Domnului.

— Vere, fii curajos!, îl îmbărbăta Eugénie. L-ai pierdut pentru vecie. Gândește-te acum să-ți salvezi onoarea...

Cu instinctul, cu finețea femeii care are inteligență în toate, chiar și atunci când consolează, Eugénie voia să înșele durerea vărului ei, făcându-l să se preocupe de el însuși.

— Onoarea mea?, strigă tânărul, dându-și părul într-o parte cu o mișcare bruscă, așezându-se pe pat și încrucisând brațele. Adevărat! Unchiul meu spunea că tata a dat faliment.

El scoase un strigăt sfâșietor și-și ascunse fața în mâini.

— Lasă-mă, verișoara, lasă-mă! Dumnezeu! Dumnezeu! Iartă-l pe tata, căci mult trebuie să fi suferit!

Manifestarea durerii tânărului, adevărată, sinceră, fără gânduri ascunse, avea ceva extrem de înduioșător. Era o durere pudică, pe care Eugénie și mama ei, cu inimile lor inocente, o înțelesesă când

Charles le ceru cu un gest să-l lase singur. Coborâra, își reluară în tăcere locurile lângă fereastră și lucrară preț de aproape o oră, fără să-și vorbească. Eugénie zărise, cu privirea furișă pe care o aruncase asupra lucrurilor tânărului, acea privire a tinerelor care văd totul cât ai clipi, obiectele de toaletă frumoase, foarfecele, briciul incrustat cu aur. Acea frântură de lux, văzută prin durerea lui, îl făcea pe Charles și mai interesant, poate prin contrast. Niciodată un eveniment atât de grav, niciodată un spectacol atât de dramatic nu frapase imaginația acestor două ființe cufundate veșnic în calm și în singurătate.

— Mamă, o să purtăm doliu după unchiul nostru?, întrebă Eugénie.

— Asta o va hotărî tatăl tău, răspunse doamna Grandet. Și rămaseră din nou tăcute. Eugénie înflegea acul cu o regularitate a mișcării care i-ar fi dezvăluit unui observator noianul de gânduri. Prima dorință a acestei tinere minunate era să împărtășească doliul vărului ei. Pe la ora patru, o bătaie bruscă a ciocanului răsună până în inima doamnei Grandet.

— Ce o fi având tatăl tău?, îi zise ea fiicei sale. Podgoreanul intra vesel în sală. După ce-și scoase mânușile, își frecă mâinile încât și-ar fi smuls pielea, dacă n-ar fi avut epiderma bătucită precum pielea de vacă rusească tăbăcită, dar fără mirosul de zadă și de tămâie. El se plimba, se uita la ceas. În sfârșit, îi scăpă secretul.

— Nevastă, i-am păcălit pe toți!, spuse el fără să se bâlbâie. Vinul nostru s-a vândut! Olandezii și belgienii plecau în dimineața asta, m-am plimbat prin piață, în fața hanului unde trăsese, făcând pe prostul. Unul dintre ei, pe care-l cunoști, a venit la mine. Proprietarii tuturor viilor bune își păstrează recolta și vor să aștepte, iar eu nu-i împiedic. Belgianul nostru era disperat. Am văzut asta. Târgul s-ancheiat, ne-a cumpărat recolta cu două sute de franci butoiul, jumătate bani peșin. M-a plătit cu bani de aur. Am semnat actele, uite cei șase ludovici ai tăi. Peste trei luni, prețul vinului se va duce la vale.

Aceste ultime cuvinte fură rostite pe un ton calm, dar atât de ironic, încât oamenii din Saumur, adunați în acel moment în piață și zdruncinați de vestea vânzării făcute de Grandet, s-ar fi înfiorat dacă l-ar fi auzit. O panică generală ar fi făcut să scadă prețul vinului cu cincizeci la sută.

— Ai avut o mie de butoaie anul ăsta, tată?, întrebă Eugénie.

— Da, *fetișo*.

Acest cuvânt era exprimarea superlativă a bucuriei bătrânului dogar.

— Asta înseamnă o sută de mii de monede de douăzeci de parale.

— Da, domnișoară Grandet.

— Ei bine, tată, vei putea să-l ajuți cu ușurință pe Charles!

Uimirea, furia, stupefacția lui Baltazar, zărind cuvintele *Mené, mené, tekel upharsin*^[8], nu s-ar fi comparat deloc cu mânia rece a lui Grandet, care, nemaigândindu-se la nepotul lui, îl regăsea prezent în inima și în calculele fiicei sale.

— Ca să vezi! De când filfizonul ăsta a pus piciorul în casa *mea*, totul a luat-o razna. Vă bate gândul să cumpărați zaharicale, să faceți chefuri și să dați zaiafeturi. Nu vreau lucruri de-astea. Oi fi știind, la vârsta mea, cum să mă port! Oricum, nu primesc lecții nici de la fiica mea, nici de la nimeni. Voi face pentru nepotul meu ce-i potrivit să fac, n-aveți voi a vă amesteca. Iar tu, Eugénie, adăugă el, întorcându-se spre fiica lui, să nu mai aduci vorba despre asta, altfel o să mă cauți pe la mănăstirea din Noyers împreună cu Nanon! Și chiar de mâine, dacă mai zici ceva! Ia spuneți-mi unde-i băiatul ăsta? A coborât?

— Nu, dragul meu, răspunse doamna Grandet.

— Păi, ce face?

— Își plânge tatăl, răspunse Eugénie.

Grandet se uită la fiica lui fără să găsească vreun cuvânt de spus. Era și el cât de cât părinte. După ce făcu de vreo două ori turul sălii, urcă glonț în biroul lui, ca să mediteze la un plasament în rentele publice. Cele două mii de pogoane de pădure tăiată complet îi aduseseră șase sute de mii de franci; adăugând la această sumă banii de pe plop, veniturile pe anul trecut și pe cel curent, în afara celor două sute de mii de franci din târgul tocmai încheiat, puteau să ducă la o sumă totală de nouă sute de mii de franci. Cei douăzeci la sută pe care i-ar fi câștigat în scurt timp din rente, care ajunseseră la Șaptezeci de franci, îl tentau destul de mult. Scrise valoarea acestei speculații pe ziarul unde era anunțată moartea fratelui său, auzind fără să asculte gemetele nepotului.

Nanon bătu în perete să-și invite stăpânul să coboare, căci era gata masa. Sub boltă și pe ultima treaptă a scării, Grandet își zise în sinea lui: „De vreme ce voi primi o dobândă de opt la sută, voi face afacerea asta. În doi ani, voi încasa de la Paris un milion cinci sute de mii în bani de aur”.

— Ei! Unde mi-e nepotul?

— Zice că nu vrea să mănânce, răspunse Nanon. Asta nu-i a bună.

— Mai facem o economie, îi răspunse stăpânul.

— Mda!, făcu ea.

— Lasă, n-o să plângă o veșnicie! Foamea îl scoate pe lup din bârlog.

Masa a fost ciudat de tăcută.

— Dragul meu, trebuie să purtăm doliu, spuse doamna Grandet, după ce strânseseră masa.

— Zău, doamnă Grandet, nu știi ce să mai inventezi ca să cheltuiești niște bani. Doliul e în inimă, nu în haine.

— Dar e obligatoriu să porți doliu după frate, iar Biserica ne poruncește să...

— Cumpără-ți doliu din cei șase ludovici. Mie să-mi dai o panglicuță, că-mi ajunge.

Eugénie ridică ochii spre cer fără să spună nimic. Pentru prima dată în viața ei, generoasele-i înclinații adormite, refulate, dar brusc trezite, erau permanent contrariate. Această seară semăna în aparență cu altele o mie din existența lor monotonă, dar cu siguranță că a fost cea mai urâtă. Eugénie lucra fără să ridice capul și nu se folosea deloc de trusa pe care Charles o privise cu dispreț cu o seară în urmă. Doamna Grandet își tricota mai departe mânecutele. Grandet nu făcu nimic patru ore, cufundat în calcule, ale căror rezultate aveau să uimească a doua zi întregul Saumur.

Nimeni nu veni în ziua aceea în vizită la familia Grandet. În acel moment, tot orașul vuia de lovitura lui Grandet, de falimentul fratelui său și de sosirea nepotului. În virtutea nevoii de a discuta despre interesele comune, toți proprietarii de vii din înalta societate sau din clasa de mijloc din Saumur se adunaseră acasă la domnul des Grassins, unde tunau și fulgerau contra fostului primar.

Nanon torcea și numai glasul vârtelniței se auzea sub tavanul sălii.

— Aș zice că nu ne irosim deloc limbile, spuse ea, arătându-și dinții albi și mari ca niște migdale cojite.

— Nimic nu trebuie irosit, răspunse Grandet, trezit din gânduri.

Unchiașul se vedea încasând opt milioane în trei ani și plutea pe acest covor de aur.

— Să mergem la culcare. O să mă duc să-i spun noapte bună nepotului meu pentru toată lumea și să văd dacă vrea să bage ceva în gură.

Doamna Grandet rămase pe palierul de la primul cat, ca să audă ce discuție urma să aibă loc între Charles și podgorean. Eugénie, mai îndrăzneată decât mama ei, urcă două trepte.

— Ei, nepoate! Suferi? Da, plângi, e firească. Un tată e un tată. Dar trebuie să rabzi cu bărbăție. În timp ce plângi, eu mă gândesc la tine. Vezi că sunt un unchi bun! Hai, curaj! Vrei să bei un păhărel cu vin? Vinul e de răs la Saumur, cum e ceaiul în Indii. Dar stai pe întuneric?, continuă Grandet. Rău! Foarte rău! Trebuie să vezi clar ce ai de făcut.

Grandet se apropie de cămin.

— Ia uite!, exclamă el. O lumânare de ceară. De unde naiba au

luat-o? Ticăloasele mi-ar scoate și scândurile de la casă ca să-i fiarbă lui ouă!

Auzind aceste cuvinte, mama și fiica intrară în odăi și se băgară în pat cu repeziciunea unor șoareci înspăimântați, care se năpustesc în găurile lor.

— Doamnă Grandet, ai cumva o comoară?, întrebă bărbatul, intrând în camera soției sale.

— Dragul meu, așteaptă, îmi fac rugăciunile, răspunse biata femeie, cu o voce schimbată.

— Să-l ia naiba pe Dumnezeu! ăsta al tău!, bombăni Grandet.

Zgârciții nu cred într-o viață de apoi, prezentul e totul pentru ei. Această constatare aruncă o lumină crudă asupra epocii actuale, când, mai mult decât oricând, banul domină legile, politica și moravurile. Instituții, cărți, oameni și doctrine, totul conspiră la minarea credinței într-o viață viitoare, pe care edificiul social s-a sprijinit de o mie opt sute de ani. Acum, moartea e o tranziție prea puțin înfricoșătoare. Viitorul, care ne așteaptă după recviem, a fost transferat în prezent. Să ajungi *perfas et nefas*^[9] în raiul luxului și al plăcerilor vanitose, să-ți împietrești inima și să-ți schingiuești trupul pentru posesiuni trecătoare, așa cum, pe vremuri, oamenii sufereau martiriul vieții pentru bucuriile eterne: ăsta-i gândul tuturor! Gând, de altfel, scris peste tot, până și în legile care-l întreabă pe om „Ce plătești?”, în loc să-l întrebe „Ce gândești?”. Când această doctrină va ajunge de la burghezie la popor, ce se va întâmpla cu țara noastră?

— Doamnă Grandet, ai sfârșit?, o întrebă bătrânul dogar.

— Dragul meu, mă rog pentru tine.

— Foarte bine, noapte bună! O să stăm de vorbă mâine-dimineață.

Biata femeie adormi precum școlarul care, rămas cu lecțiile neînvățate, se teme că va da la trezire peste mutra supărată a profesorului. În momentul în care, de teamă, se cuibărise în cearșafuri ca să nu mai audă nimic, Eugénie se furișă lângă ea, în cămașă de noapte, cu picioarele goale, și

O sărută pe frunte.

— O, mamă bună!, îi zise ea. Mâine îi voi spune că este vina mea.

— Nu, te-ar trimite la Noyers. Lasă-mă pe mine, n-o să mă mănânce.

— Auzi, mamă?

— Ce?

— Tot plânge!

— Du-te la culcare, fiica mea. O să răcești la picioare. Podeaua-i umedă.

Astfel trecu ziua solemnă care avea să apese asupra întregii vieți a

bogatei și bieței moștenitoare, al cărei somn nu a fost nici adânc și nici ușor cum fusese până atunci. Destul de des, unele acțiuni ale vieții omenești par, literar vorbind, neverosimile, deși adevărate. Dar oare nu se întâmplă așa pentru că omitem aproape întotdeauna să răspândim asupra hotărârilor noastre spontane un fel de lumină psihologică, neexplicând motivele misterioase concepute care le-au impus? Poate că pasiunea profundă a tinerei Eugénie ar trebui să fie analizată în ramificațiile ei cele mai delicate, căci a devenit, vor spune unii ironici, o boală și i-a influențat întreaga existență. Mulți oameni preferă să tăgăduiască deznodămintele decât să măsoare forța legăturilor, a nodurilor, a relațiilor care unesc tainic un fapt de altul în plan moral. Așadar, trecutul tinerei Eugénie va servi aici, pentru observatorii naturii omenești, ca garanție a naivității pripelii sale și a bruschetii efuziunilor sufletești. După o viață atât de liniștită, cu atât mai puternic îi era cuprins sufletul de compasiunea tipică femeii, cel mai ingenios dintre sentimente. De aceea, tulburată de evenimentele zilei, ea se trezi de mai multe ori ca să tragă cu urechea, crezând că aude suspinele vărului, așa cum le resimțea din ajun în inima ei: când îi apărea dându-și sfârșitul de durere, când îl visa murind de foame.

Spre dimineață ea auzi cât se poate de deslușit un strigăt puternic. Se îmbracă imediat și dădu fuga, la lumina zorilor, călcând în vârful picioarelor, la vărul ei, care lăsase ușa deschisă. Lumânarea arsesese în sfeșnic. Charles, învins de natură, dormea îmbrăcat, așezat într-un fotoliu, cu capul răsturnat pe pat; visa așa cum visează oamenii care au stomacul gol. Eugénie putu să plângă în voie; putu să admire acea față tânără și frumoasă, învinețită de durere, ochii umflați de plâns și care, deși adormiți, păreau că tot mai varsă lacrimi. Charles simți printr-un sentiment profund prezența fetei, deschise ochii și o văzu înduioșată.

— Iertare, verișoara, spuse el, neștiind în mod vădit nici ora, nici locul unde se afla.

— Există aici inimi care te aud, vere, și am crezut că ai nevoie de ceva. Ar trebui să te culci în pat, te obosești stând astfel.

— Ai dreptate.

— Păi, la revedere.

Și o luă la fugă, rușinată și fericită că venise. Inocența cutează astfel de îndrăzneli. Experimentată, Virtutea se folosește de calcul la fel ca Viciul. Eugénie, care, lângă vărul ei, nu tremurase, abia putu să se țină pe picioare când ajunse în camera ei. Viața-i ignorantă se sfârșise brusc, ea rațională, își făcu mii de reproșuri. „Ce-o să creadă despre mine? O să-și închipuie că-l iubesc.” Exact asta voia cel mai mult: să-l vadă crezând. Iubirea sinceră are o putere de prevedere a

ei și știe că iubirea iscă iubire. Ce mare eveniment pentru această față singuratică să intre astfel pe furiș în odaia unui tânăr! Nu există gânduri, acțiuni care, pentru unele suflete, echivalează în iubire cu o sfântă logodnă?

După o oră, Eugénie intră în camera mamei sale și o ajută să se îmbrace, după cum îi era obiceiul. Apoi coborâră, se așezară la locurile lor din fața ferestrei și-l așteptară pe Grandet cu acea neliniște profundă care îngheață inima sau o încinge, o face să se strângă sau o dilată, în funcție de caractere, atunci când te temi de o scenă, de o pedeapsă; sentiment, de altfel, atât de firesc, că animalele domestice urlă la o corecție ușoară, deși tac când se rănesc din neatenție. Unchiașul coborî, dar îi vorbi cu un aer distrat soției sale, o sărută pe Eugénie și se așeză la masă fără să pară că se gândește la amenințările din ajun.

— Ce mai face nepotul meu? Băiatul nici că ne stânjenește!

— Domnule, doarme, îi răspunse Nanon.

— Cu atât mai bine, n-are nevoie de lumânare, spuse Grandet pe un ton ironic.

Clemența neobișnuită, veselia lui amară o uluiră pe doamna Grandet, care se uită cu mare atenție la bărbatul ei. Unchiașul... Poate că aici s-ar cuveni să atragem atenția că, în Touraine, Anjou, Poitou și Bretagne, cuvântul „unchiaș”, folosit destul de des ca să-l numim pe Grandet, îi denumeste pe oamenii cei mai răi, ca și pe cei mai blajini, imediat ce ajung la o anumită vârstă. Această titulatură nu știrbește cu nimic bunătatea individuală. Așadar, unchiașul își luă pălăria, mănușile și zise:

— Mă duc să hoinăresc prin piață ca să-i întâlnesc pe prietenii noștri Cruchot.

— Eugénie, să știi că tatăl tău are cu siguranță ceva în minte.

Într-adevăr, neavând somn, Grandet își folosea jumătate din nopți cu calculele preliminare care le confereau intențiilor, observațiilor, planurilor sale uimitoarea lor exactitate și le asigura acea reușită constantă, de care se minunau locuitorii din Saumur. Orice putere omenească este un compus format din răbdare și timp. Oamenii puternici voiesc și veghează. Viața zgârcitului este o exercitare constantă a puterii omenești puse în serviciul personalității. El se sprijină doar pe două sentimente: amor-propriu și interes; dar, interesul fiind într-un fel amor-propriu solid și, bineînțeles, confirmarea permanentă a unei superiorități reale, amorul-propriu și interesul sunt două părți ale aceluiași tot: egoismul. Poate că de aici provine marea curiozitate pe care o stârnesc avarii înfățișați în teatru cu iscusință. Fiecare dintre noi este legat cu un fir de aceste personaje, care înfruntă toate sentimentele omenești, rezumându-le

pe toate. Unde-i omul lipsit de dorință și ce dorință socială s-ar putea împlini fără bani?

Într-adevăr, Grandet avea „ceva în minte”, după cum spusese soția lui. Simțea, ca toți zgârciții, o nevoie persistentă să joace o partidă cu ceilalți oameni, să le câștige legal banii. Să-i pui pe ceilalți să plătească un impozit nu însemna oare să-ți exerciți puterea, să-ți conferi permanent dreptul de a-i disprețui pe cei care, prea slabi, se lasă devorați în lumea aceasta? Oh! Cine a înțeles simbolul mielului culcat cuminte la picioarele Domnului, cea mai emoționantă emblemă a tuturor victimelor de pe pământ, cea a viitorului lor, în sfârșit, Suferința și Slăbiciunea glorificate? Zgârcitul lasă să se îngrășe acest miel, îl închide într-un țarc, îl ucide, îl frige, îl mănâncă și-l disprețuiește. Hrana zgârcitului este formată din bani și din dispreț.

În timpul nopții, gândurile unchiașului luaseră o altă direcție: de aici, clemența. Urzise un vicleșug ca să-și bată joc de parizieni, să-i îndoiaie, să-i dea de-a dura, să-i frământa, să-i facă să umble de colo-colo, să asude, să spere, să pălească; să se distreze pe seama lor, el, fost dogar, în fundul sălii sale cenușii, urcând scara măncată de carii a casei sale din Saumur.

Se gândise la nepot. Voia să salveze onoarea fratelui său, fără să-l coste o para nici pe nepot, nici pe el. Fondurile sale urmau să fie plasate pentru trei ani, nu-i mai rămânea decât să-și administreze bunurile. De aceea, activitatea lui răuvoitoare trebuia să fie alimentată cu ceva: găsisse falimentul fratelui său. Nemaiavând nimic de strâns între gheare, voia să-i sfârâme pe parizieni în profitul lui Charles și, totodată, să se arate un frate admirabil fără să dea vreun ban de la el. Onoarea familiei conta atât de puțin în planul său, încât bunăvoința lui trebuie să fie asemuită cu nevoia pe care o simt jucătorii să vadă bine jucată o partidă fără miză pentru ei. Pentru asta, avea nevoie de respectivii Cruchot, dar nu voia să se ducă la ei, ci hotărâse să-i facă să vină la el și să înceapă chiar în acea seară comedia al cărei plan îl pusese la cale, ca a doua zi să fie admirat de întreaga urbe, fără să-l coste nici măcar o amărâtă de para.

Promisiuni de avar, jurăminte de iubire

În absența tatălui ei, Eugénie avu fericirea să se ocupe deschis de preaiubitul ei văr, să-și reverse asupra lui întreaga compasiune, una dintre sublimele superiorități ale femeii, singura pe care vrea s-o facă simțită, singura pe care i-o iartă bărbatului că a lăsat-o s-o aibă asupra lui. De trei-patru ori, Eugénie urcă să asculte respirația vărului ei, să vadă dacă dormea, dacă se trezise. Apoi, când el se ridică din pat, tânăra se ocupă de tot ce trebuia pentru masă: cafeaua, frișca, ouăle, fructele, farfuriile, paharul... Urcă sprintenă pe vechea scară ca să asculte zgomotul făcut de vărul ei. Se îmbrăca? Mai plângea? Ea se apropie de ușă.

— Vere?

— Verișoara!

— Vrei să iei masa în sală sau în cameră?

— Unde vrei.

— Cum te simți?

— Dragă verișoara, mi-e rușine că mi-e foame. Această discuție prin ușă era pentru Eugénie un întreg episod de roman.

— Ei bine, îți vom aduce masa în cameră, ca tata să nu se mai supere!

Apoi coborî în bucătărie ușoară ca o pasăre.

— Nanon, du-te să-i aranjezi în cameră.

Această scară, atât de des urcată, coborâtă, unde răsună cel mai mic zgomot, nu i se mai părea tinerei Eugénie o dărpănătură; o vedea luminoasă, vorbea, era tânără ca ea, tânără ca iubirea ei, pe care o slujea. În sfârșit, mama, buna și inteligenta ei mamă, îngădui fanteziile iubirii fiicei sale și, după ce Nanon rânduind camera lui Charles, merseră amândouă să-i țină companie nefericitului: nu porunca mila creștină să-l consoleze? Aceste două femei găsiseră în religie multe argumente ca să încalce regulile casei. Astfel, Charles Grandet se bucură de cele mai afectuoase și mai tandre îngrijiri. Inima lui îndurerată simțea din plin blândețea prieteniei blajine, a simpatiei pe care sufletele lor, permanent constrânse, știuseră s-o arate atunci când, un moment, se aflaseră libere în ținutul suferințelor, sfera lor naturală.

Îndreptățită de gradul de rudenie, Eugénie începu să aranjeze lenjeria, obiectele de toaletă aduse de vărul ei și putu să se minuneze în voie de fiecare bagatelă luxoasă, de fleacurile de argint, de aur

cizelat, care-i cădeau în mână și pe care le ținea îndelung, pretextând că le examina. Charles vedea cu o înduioșare profundă grija generoasă a celor două femei față de el. Cunosând îndeajuns de bine societatea din Paris ca să știe că, în situația de acum, nu ar fi fost întâmpinat decât cu indiferență și cu răceală, Eugénie îi apărui în toată splendoarea frumuseții ei speciale și admiră din acel moment inocența moravurilor pe care le luase în răs cu o zi în urmă. De aceea, când Eugénie luă din mâinile lui Nanon bolul de faianță plin cu cafea și frișca, pentru a-și servi vărul cu toată ingenuitatea și privindu-l cu căldură, ochii parizianului se umeziră de lacrimi, îi luă mâna și i-o sărută.

— De ce mai plângi?, întrebă ea.

— Sunt lacrimi de recunoștință, răspunse el.

Eugénie se întoarse brusc spre cămin ca să ia sfeșnicele.

— Nanon, du-le de aici, spuse ea.

Când se uită la Charles, încă era îmbujorată la față, dar privirile ei putură cel puțin să mintă și să nu zugrăvească bucuria nespusă care-i copleșea inima. Dar ochii lor exprimară același sentiment, așa cum sufletele îmbrățișară același gând: viitorul era al lor. Această plăcută emoție fu cu atât mai încântătoare pentru Charles, răscolit de imensa lui durere, cu cât se aștepta mai puțin la ea.

O bătaie de ciocan le readuse pe cele două femei la locurile lor. Din fericire, putură să coboare destul de repede scara, astfel încât Grandet să le găsească lucrând atunci când intră; dacă le-ar fi întâlnit sub boltă, ar fi fost de-ajuns ca să-i stârnească bănuielele. După ce mancă ceva în fugă, sosi și paznicul de la Froidfond, care nu primise încă plata promisă, aducând un iepure, niște potârniche vâdate în parcul castelului, țipari și două știuci de la morari.

— Ehei! Bietul Cornoiller, a picat la ȧnc! Sunt bune de mâncat?

— Da, generosule domn, au fost vâdate acum două zile.

— Hai, Nanon, la treabă!, zise unchiașul. Ia astea și pregătește-le pentru masa de seară; voi desfăta doi Cruchot.

Nanon făcu ochii mari și se uită la toți.

— Păi, de unde o să iau slănină și mirodenii?, întrebă ea.

— Nevastă, dă-i șase franci lui Nanon și adu-mi aminte să aduc din pivniță un vin bun, spuse Grandet.

— Ei bine, domnule Grandet! Domnule Grandet... continuă paznicul, care-și pregătise discursul despre problema simbriei.

— Bla, bla, bla!, replică Grandet. Știu ce vrei să spui, ești un băiat de treabă, o să vedem asta mâine, azi sunt prea grăbit.

Apoi, către doamna Grandet:

— Nevastă, dă-i o sută de parale!

Și plecă degrabă. Biata femeie se socoti prea fericită să-și cumpere

pacea cu unsprezece franci. Știa că Grandet nu va mai spune nimic cincisprezece zile, după ce-i luase astfel înapoi, bănuț cu bănuț, francii pe care i-i dăduse.

— Poftim, Cornoiller, într-o zi îți vei primi răsplata cuvenită, îi spuse ea, punându-i în mână zece franci.

Cornoiller nu avu nimic de spus. Plecă.

— Doamnă, n-am nevoie decât de trei franci, păstrați restul, îi zise Nanon, care-și pusese boneta neagră și luase coșul. O să-mi ajungă!

— Pregătește o masă bună, Nanon. Va coborî și vărul meu, spuse Eugénie.

— Hotărât lucru, aici se întâmplă ceva extraordinar!, zise doamna Grandet. E a treia oară, de când ne-am luat, când tatăl tău are invitați la cină.

Pe la ora patru, când Eugénie și mama ei terminaseră de pus masa pentru șase persoane, iar stăpânul casei adusese din beci câteva sticle cu un vin delicios pe care provincialii îl păstrează cu mare dragoste, Charles coborî în sală. Tânărul era palid. Gesturile, atitudinea, privirile și sunetul vocii aveau o tristețe plină de grație. Nu mima durerea, suferea cu adevărat, iar voalul așternut de suferință peste trăsăturile lui îi dădea acel aer interesant care le place atât de mult femeilor. Eugénie îl iubi și mai mult. Poate că și nenorocirea îl apropiase de ea. Charles nu mai era tânărul bogat și frumos așezat într-o sferă de neatins pentru ea, ci o rudă căzută într-o sărăcie înspăimântătoare. Sărăcia naște egalitate. Femeia are ceva comun cu îngerii: ființele care suferă le aparțin. Charles și Eugénie se înțelesesă și-și vorbiră numai din ochi, căci bietul dandy decăzut, orfanul, se așeză într-un colț, rămase tăcut, calm și mândru. Dar, din când în când, privirea blândă și mângâietoare a verișoarei sale lucea asupra lui, forțându-l să-și alunge gândurile triste, să se avânte împreună cu ea pe câmpiile înverzite ale Speranței și ale Viitorului, unde-i plăcea să păsească împreună cu el.

În acel moment, orașul Saumur era mai impresionat de cina la care Grandet îi poftise pe cei doi Cruchot decât fusese în ajun de vânzarea recoltei, care constituia o crimă de înaltă trădare față de podgorii. Dacă abilul bătrân ar fi dat o cină cu aceeași intenție cu care Alcibiade1 îi tăia se coada câinelui său, poate că ar fi fost un mare om, dar mult superior unui oraș de care-și bătea joc tot timpul, nu-i păsa de Saumur.

Familia des Grassins află curând despre moartea violentă și despre falimentul probabil al tatălui lui Charles și ei hotărâseră să meargă chiar în acea seară la clientul lor, ca să-i împărtășească durerea și să-și arate astfel prietenia, vrând să afle în același timp motivele care-l putuseră determina să-i invite pe cei doi Cruchot la masă într-o

astfel de împejurare.

La ora cinci fix, președintele C. De Bonfons și unchiul lui, notarul, sosiră eleganți nevoie mare. Se așezară cu toții la masă și începură să se ospăteze neașteptat de bine. Grandet era grav, Charles, tăcut, Eugénie nu scotea un cuvânt, doamna Grandet nu vorbea mai mult decât de obicei, astfel încât cina se dovedi un adevărat praznic de doliu. După ce se ridicară de la masă, Charles le spuse mătușii și unchiului său:

— Îngăduiți-mi să mă retrag. Sunt obligat să mă ocup de o lungă și tristă corespondență.

— Prea bine, nepoate.

După plecarea lui, când unchiașul presupuse că Charles nu-l mai putea auzi, fiind cufundat în scris, se uită cu perfidie la soția lui și-i spuse:

— Doamnă Grandet, ce-o să avem de vorbit va fi o adevărată pășărească pentru dumneata. E șapte și jumătate, așa c-ar trebui să te urci în pat. Noapte bună, fiica mea.

O sărută pe Eugénie și cele două femei ieșiră. Atunci începu scena în care moș Grandet, mai mult decât în oricare alt moment al vieții sale, își folosi dibăcia pe care o dobândise în relațiile cu oamenii și pentru care fusese poreclit, de cei pe care-i mușcase cam tărișor, *câine bătrân*. Dacă primarul din Saumur ar fi avut ambiții mai mari, dacă împejurări fericite l-ar fi ajutat să se înalțe spre sferele superioare ale societății, ar fi ajuns la congrese, unde se hotărau treburile națiunilor, și dacă acolo s-ar fi folosit de geniul cu care-l înzestrase interesul personal, nu încape îndoială că ar fi fost de mare folos Franței. Dar, la fel de probabil ar fi fost ca, plecat din Saumur, unchiașul să facă o figură palidă. Poate că oamenii sunt ca unele animale, care nu pot să nască pui dacă sunt mutate în alt climat decât cel în care s-au născut.

— Do... do... domnule pre... pre... președinte, zi... zi... ziceai că faaaaliiiimentul...

Bâlbâială simulată de mult timp de unchiaș și considerată normală, ca și surditatea de care se plângea pe timp ploios, deveni în această împejurare atât de obositoare pentru cei doi oaspeți încât, ascultându-l pe podgorean, se strâmbară fără intenție, făcând eforturi, ca și cum ar fi vrut să sfârșească cuvintele în care Grandet se încurca intenționat.

Poate că aici ar fi necesar să prezentăm povestea gângăvelii și a surdității fostului dogar. În Anjou, nimeni nu auzea mai bine și nu putea să pronunțe mai clar graiul din provincie decât vicleanul podgorean. Pe vremuri, în pofida șireteniei, fusese înșelat de un evreu care, în timpul discuțiilor, își ducea mâna la ureche în loc de

cornet, pretextând că auzea mai bine, și se bâlbâia atât de convingător căutându-și cuvintele, încât Grandet, victimă a omeniei sale, se crezuse obligat să-i sugereze evreului prefăcut cuvintele și ideile pe care părea să le caute evreul, să sfârșească singur raționamentele respectivului evreu, să vorbească cum ar fi trebuit să grăiască blestematul de evreu, în sfârșit, să fie evreul, nu Grandet. În urma acestei lupte ciudate, dogarul încheiase singurul târg de care avusese să se plângă în cursul activității sale negustorești. Dar, chiar dacă pierduse financiar, trăsesse învățăminte foarte folositoare și, mai târziu, culesese roadele. Astfel, unchiașul ajunsese să-l binecuvânteze pe evreu, care-l învățase arta de a-și face adversarul comercial să-și piardă răbdarea și, silindu-l să exprime ce gândea el, să-l determine mereu să-și piardă din vedere propriile gânduri. Și nicio afacere nu cerea, mai mult decât cea despre care era vorba, folosirea surdității, a bâlbâielii și a ocolișurilor de neînțeles în care Grandet își învăluia gândurile. Întâi, nu voia să-și asume responsabilitatea propriilor idei, apoi voia să rămână stăpân pe cuvântul lui și să lase să planeze îndoiala asupra adevăratelor sale intenții.

— Domnule de Bon... Bon... Bonfons...

Era a doua oară, în trei ani, când Grandet îi spunea tânărului Cruchot „domnule de Bonfons”. Președintele se putu crede ales ginere de prefăcutul unchiaș.

— Zi... zi... ziceați că faliimentele po... po... pot, în a... an... anumite cazuri, să fie îm... îm... împiedicate de... de...

— Chiar de tribunalele de comerț. Se întâmplă foarte des, răspunse domnul C. De Bonfons, prinzând din zbor ideea lui moș Grandet sau crezând că o ghicea și vrând să i-o explice cu cea mai mare amabilitate. Să vă spun!

— Ascult, răspunse umil podgoreanul, luând malițioasă atitudine a unui copil care râde în sinea lui de profesor, lăsând totodată impresia că-l ascultă cu cea mai mare atenție.

— Când un om foarte important și care se bucură de o mare considerație, cum era, de exemplu, defunctul dumneavoastră frate de la Paris...

— Da, fra... fratele meu...

— E amenințat de o bancrută...

— Aaasta se numește ba... banc... bancrută?

— Da. Când falimentul lui devine iminent, tribunalul de comerț de care depinde (urmăriți-mă cu atenție) poate, printr-o hotărâre judecătorească, să numească lichidatori pentru casa lui de comerț. Lichidarea nu înseamnă faliment, înțelegeți? Dând faliment, un om este dezonorat; dar, prin lichidare, rămâne om cinstit.

— E... e cu to... totul al... al... altceva, dacă aaasta nu co... co... costă mai mult, spuse Grandet.

— Dar o lichidare se poate face și fără ajutorul tribunalului de comerț. Pentru că ia să vedem cum se declară un faliment!, zise președintele, trăgând pe nas tutun.

— Da, nu m-am g... gând... gândit ni... ni... niciodată la aaasta, răspunse Grandet.

— În primul rând, prin depunerea bilanțului la grefa tribunalului, pe care o face negustorul însuși sau împuternicitul lui, înregistrat legal, continuă magistratul, în al doilea rând, la cererea creditorilor. Or, dacă negustorul nu depune bilanțul, dacă niciun creditor nu cere tribunalului o hotărâre judecătorească pentru a-l declara pe respectivul negustor în faliment, ce se va întâmpla?

— Da, să ve... ve... vedem.

— Atunci, familia decedatului, reprezentanții lui, moștenitorii – sau negustorul, dacă nu e mort – ori prietenii, dacă e ascuns, fac lichidarea. Poate vreți să lichidați afacerile fratelui dumneavoastră?, întreabă președintele.

— Ah! Grandet, ar fi foarte bine!, exclamă notarul. Există și onoare în provincie. Dacă ți-ai salva numele, pentru că-i vorba despre numele dumitale, ai fi un om...

— Sublim, spuse președintele, întrerupându-și unchiul.

— Siiiigur că da, replică bătrânul podgorean. F... Fra... fratele meu se nu... numea Grandet, la... la fel ca mi... mine. E... e cât se po... poa... poate de sigur. Nu... nu... nu zic nu. Și. Și, și această li... li... lichidare ar pu... pu... putea, în to... toa... toate cazurile, să fie în to... toa... toate privințele foarte avantajoasă în... în... intereselor ne... ne... nepotului meu, pe care-l... îl iubesc. Dar trebuie să vedem. Nu-i cu... cu... cunosc pe *viclenii* de la Paris. Du... după cum ve... vedeți, eu sunt la Sau... au... aumur! Am vi... vi... viile mele, am gro... gropile mele, mă rog, tre... tre... treburile mele! N-am fă... fă... făcut ni... ni... niciodată po... po... polițe. Ce... ce e o po... po... poliță? Nu... n-am pri... pri... primit multe, nu... n-am se... se... semnat nu... ni... niciodată. Aaasta se în... în... încasează, se sco... scon... scontează. Aaasta e tot ce... ce... ce știu. A... a... am auzit că po... po... polițele se po... Po... pot răs... răs... răscumpăra...

— Da, răspunse președintele. Polițele se pot răscumpăra pe piață, cu un anumit procent. Înțelegeți?

Grandet își puse mâna cornet la ureche și președintele repetă ce-i spusese înainte.

— În... în... înseamnă că se câș... câș... câștigă nu glu... glumă din treaba aaasta, răspunse podgoreanul. Eu nu... nu... nu mă pri...

pri... pricep, la vâr... vâr... vârsta mea, la lu... lu... lucrurile astea. Tre... tre... trebuie să stau aici să am gri... gri... grijă de a... a... afacerile mele. A... a... afacerile aduc ba... ba... bani și cu ba... ba... bani plătești. Mai întâi, tre.. Tre... trebuie avut gri... grijă de re... recolte. Am a... a... afaceri im... im... importante la Froidfond și fo... fo... foarte în... în... interesante. Nu... nu pooot să-mi pă... pă... părălesc caaasa pe... pentru a... a... afaceri bu... bune de în... încurcat oamenii, dră... dră... drăcării din care nu în... în... înțeleg nimic. Spui că... că ar tre... trebui, pentru li... li... lichidare, pentru oprirea declarației de faliment, să fiu la Paris. Nu... nu po... poți să fii în două locuri în același timp, doar dacă nu ești o pă... o pă... o păsărică... Și...

— Și te înțeleg, interveni notarul. Ei bine, bătrâne prieten, ai prieteni, vechi prieteni, în stare să se devoteze pentru dumneata!

„Haide, hotărâți-vă odată!”, își zise vicleanul.

— Și dacă cineva ar pleca la Paris, să-l caute acolo pe cel mai mare creditor al fratelui dumneavoastră Guillaume, și i-ar spune...

— O... o... clipă, răspunse unchiașul. Ce să-i spună? Ce... ce... ceva de fe... felul ăsta: „Domnul Grandet de la Saumur a... așa și pe di... di... dincolo. Își iubește fratele, își iubește ne... ne... nepotul. Grandet unchi bu... bun și are intenții foarte bune. Și-a vândut bine re... re... recolta. Nu declara fa... fa... faliment, adu... adu... adunați-vă, nu... nu... numiți lichi... lichi... lichidatori. Aaatunci, Grandet va vedea. Veeți avea de câștigat lichidând, decât lă... lă... lăsând să-și ba... ba... bage nasul oamenii din justiție...” Cam așa! Nu?

— Exact!, răspunse președintele.

— Pentru că, vedeți, domnule de Bon... Bon... Bonfonds, trebuie să vedem cum stă treaba înainte de a ho... ho... hotărî. Cine nu poa... poate nu poa... poate! În orice a... a... afacere înncurcată, ca să nu te ru... ru... ruinezi, trebuie să cunoști resursele și răspunderile. Am dreptate! Nu?

— Bineînțeles, răspunse președintele. Părerea mea e că, în câteva luni, vom putea să răscumpărăm creanțele pentru o sumă oarecare și să plătim integral prin înțelegere. Ha! Ha! Duci departe câinii arătându-le o bucată de slănină! Când nu există nicio declarație de faliment și ești în posesia titlurilor de creanțe, atunci ești alb ca zăpada.

— Ca ză... ză... zăpada, repetă Grandet, ducând iar mâna cornet la ureche. Nu înțeleg ce e cu ză... ză...

— Păi, ascultați-mă cu atenție!, strigă președintele.

— A... a... ascult.

— Un bilet la ordin e o marfă a cărei valoare poate să crească sau

să scadă. Asta e o demonstrație a principiului lui Jérémié Bentham^[10] despre camătă. Acest publicist a dovedit că prejudecata care blama cămătarii era o prostie.

— Mda!, făcu unchiașul.

— Având în vedere că, în principiu, după Bentham, banul e o marfă și că ceea ce reprezintă banul devine și el marfă; având în vedere că este bine cunoscut că, supus variațiilor obișnuite care guvernează afacerile comerciale, biletul-marfă, având semnătura cuiva, ca și oricare alt articol, se găsește din abundență sau lipsește de pe piață, e scump sau nu mai valorează aproape nimic, tribunalul ordonă... Ia uite ce prost sunt! Părerea mea e că o să puteți răscumpăra datoriile fratelui dumneavoastră cu douăzeci și cinci la sută.

— Îi zi... zi... zici Jé... Jé... Jérémié Ben...

— Bentham, un englez.

— Jérémié ăsta o să ne ajute să evităm multe neajunsuri în afaceri, spuse notarul, râzând.

— Englezii ăștia au un... un... uneori bun... bun-simț, spuse Grandet. Astfel, du... du... după Ben... Ben... Ben... Bentham, polițele fratelui meu... va... va... valorează ceva... și nu valorează. Zi... zi... zic bine, nu-i așa? Asta mi se pare clar... Creditorii ar fi... și n-ar fi. Pri... pricep.

— Lăsați-mă să vă explic toate astea, insistă președintele. În drept, dacă deții titlurile tuturor creanțelor datorate de casa de comerț Grandet, fratele dumneavoastră sau moștenitorii nu datorează nimic nimănui. Clar?

— Clar, repetă unchiașul.

— Drept vorbind, dacă polițele fratelui dumneavoastră se negociază – negociază, înțelegeți bine termenul ăsta? – pe piață cu o pierdere de atât la sută, dacă vreun prieten de-al dumneavoastră trece pe acolo și le răscumpără, creditorii nefiind constrânși prin nimic să le dea, succesiunea răposatului Grandet de la Paris ar fi închisă în mod cinstit.

— Adevărat, a... a... a... afacerile sunt afaceri, spuse dogarul. Asta e. Dar, în... în... înțelegeți că e di... dificil. Nu... nu... n-am bani, ni... nici timp, nici timp, nici...

— Da, nu vă puteți deranja. Ei bine, mă ofer să merg eu la Paris; îmi achitați doar drumul, nu mare lucru. Mă întâlnesc cu creditorii, vorbesc cu ei, întârzii termenul de plată și totul se aranjează cu un supliment de plată, pe care îl adăugați valorilor lichidării, ca să primiți titlurile de creanțe.

— Dar o să ve... vedem, nu... nu... nu pot, nu... nu vreau să mă an... an... angajez fără... fără să... Ci... ci... cine nu poa... poate nu

poate. În... în... înțelegi?

— Asta e adevărat.

— Am capul ba... ba... baniță de tot ce... ce... ce mi-ai spus. E... e... prima dată în viața mea când sunt for... for... forțat să... să mă gândesc la...

— Da, nu sunteți jurisconsult.

— Su... sunt un bi... biet podgorean și nu am habar des... des... despre ce mi-ai spus. Tre... tre... trebuie să studiez aaasta.

— Prin urmare... zise președintele, vrând o concluzie a discuției.

— Nepoate!, făcu notarul, pe un ton de reproș, întrerupându-l.

— Ei bine, unchiule!, răspunse președintele.

— Lasă-l pe domnul Grandet să-ți explice ce intenții are. E vorba de-un mandat important. Dragul nostru prieten trebuie să-l precizeze lămurit...

O bătaie de ciocan, care anunță sosirea familiei des Grassins, intrarea și salutarile lor îl împiedică pe Cruchot să-și sfârșească fraza. Notarul se bucură de această întrerupere; Grandet îl privea deja chiorâș, iar negul lui indica o luptă interioară. Întâi, prudentul notar nu considera deloc potrivit pentru un președinte de tribunal de primă instanță să se ducă la Paris ca să-i facă pe creditorii să capituleze și să dea o mână de ajutor unei potlogării care ofensa legile strictei onestități; apoi, deoarece încă nu-l auzise pe moș Grandet exprimându-și cea mai mică intenție de a plăti ceva, îi era teamă instinctiv să-și vadă nepotul angajat în această treabă. Așadar, profită de momentul intrării familiei des Grassins, ca să-l ia de braț pe președinte și să-l tragă la fereastră.

— Te-ai oferit destul, nepoate; ajunge atâta devotament. Dorința de a obține fata te orbește. La naiba! Nu trebuie să te repezi cu capul înainte fără judecată. Lasă-mă acum pe mine să iau hățurile, tu doar dă o mână de ajutor. Vrei să-ți compromiți demnitatea de magistrat într-o astfel de...

Dar nu apucă să sfârșească. Îl auzi pe domnul des Grassins spunându-i bătrânului dogar, pe când îi întindea mâna:

— Grandet, am aflat de nenorocirea îngrozitoare care s-a abătut asupra familiei dumitale, dezastrul casei Guillaume Grandet și de moartea fratelui dumitale. Am venit să-ți transmitem compasiunea noastră față de acest trist eveniment.

— Singura nenorocire e moartea fratelui mai mic al domnului Grandet, spuse notarul, întrerupându-l pe bancher. Nu s-ar fi omorât dacă i-ar fi trecut prin minte să ceară ajutorul fratelui său. Vechiul nostru prieten, care ține la onoare mai presus de orice, are de gând să lichideze datoriile casei Grandet de la Paris. Nepotul meu, președintele, ca să-l scutească de tracasările unei afaceri judiciare, s-a

oferit să plece pe dată la Paris, să cadă la învoială cu creditorii și să le satisfacă mulțumitor pretențiile.

Aceste cuvinte, confirmate de atitudinea podgoreanului, care-și mângâia bărbia, îi surprinseră foarte mult pe cei trei des Grassins, care, pe drum, vorbiseră despre zgârcenia lui Grandet, aproape acuzându-l de fraticid.

— A! Știam eu!, exclamă bancherul, privindu-și soția. Ce spuneam pe drum, doamnă des Grassins? Grandet e un om de onoare și nu va suporta nici cea mai mică pată pe numele lui! Banii fără onoare sunt o adevărată boală! Mai e încă onoare în provinciile noastre! Asta e bine, foarte bine, Grandet. Eu sunt un vechi militar, nu știu să ascund ce gândesc; o spun direct: asta e – mii de tunete! Sublim!

— Sub... sub... sublimul ăsta e ta... ta... tare scump, răspunse unchiașul, în timp ce bancherul îi strângea mâna cu căldură.

— Dar asta, bravul meu Grandet, nu-i fie cu supărare domnului președinte, e o afacere pur comercială și are nevoie de un neguțător desăvârșit. Nu trebuie să te pricepi să socotești restituirile, avansurile și să calculezi dobânzile? Tot trebuie să merg la Paris pentru treburile mele, așa că aș putea să mă ocup...

— O să vedem cu... cum o să ne în... în... înțelegem amândoi în pri... privința po... po... posibilităților relative și fă... fără să mă angajez la ceva ce nu... nu... n-aș vrea să fac, spuse Grandet, bâlbâindu-se. Pentru că, vedeți, domnul președinte îmi cerea firesc cheltuielile călătoriei.

Unchiașul rostise aceste ultime cuvinte fără să se bâlbâie.

— Ei!, exclamă doamna des Grassins. Păi e o plăcere să fii la Paris. Eu aș plăti cu dragă inimă ca să ajung acolo.

Și-i făcu un semn soțului ei, prin care-l încuraja să le sufle cu orice preț acest comision adversarilor lor. Apoi se uită foarte ironic la cei doi Cruchot, care aveau în acel moment o mutră vrednică de milă. Grandet îl prinse atunci pe bancher de un nasture al hainei și-l trase într-un colț.

— Aș avea mai mare încredere în dumneata decât în președinte, îi spuse el. Pe urmă, mai e o treabă cu cântec, adăugă el, mișcându-și negul. Vreau să investesc în rente și să cumpăr de vreo câteva mii de franci, dar nu vreau să fac plasamentele decât cu optzeci de franci. Chestiile astea scad, se spune, spre sfârșitul lunii. Te pricepi la asta, nu?

— Păi cum! Ei bine, voi avea de cumpărat pentru dumneata rente pentru câteva mii de livre?

— Nu mare lucru pentru început. Dar nu sufla o vorbă! Vreau să fac asta fără să se știe. O să încheiem o înțelegere pe la sfârșitul lunii, dar să nu spui nimic vreunui Cruchot, s-ar supăra. Și, dacă tot te

duci la Paris, să vedem totodată cam cum stau treburile și pentru bietul meu nepot.

— Ne-am înțeles, spuse des Grassins cu glas tare. Voi pleca mâine cu diligența și voi veni pentru ultimele instrucțiuni la... La ce oră?

— La ora cinci, înainte de masă, spuse podgoreanul, frecându-și mâinile.

Cele două tabere mai rămaseră un timp față în față. După un moment de pauză, des Grassins zise, bătându-l ușor pe umăr pe Grandet:

— Te unge la suflet când vezi că există rude așa ca dumneata!

— Da, da, fără să pară, sunt un unchi bu... bun, răspunse Grandet. Îmi iubeam fratele și o voi dovedi da... dacă nu costă...

— Acum te lăsăm, Grandet, îi spuse bancherul, oprindu-l la timp, înainte de a-și isprăvi fraza. Dacă plec mai devreme, trebuie să aranjez câteva treburi.

— Bine, bine. Și eu, le... le... legat de ce știi, o să mă retrag în ca... ca... camera deliberărilor, cum spune președintele Cruchot.

„Afurisitul! Nu mai sunt domnul de Bonfonds”, își spuse cu tristețe magistratul, pe fața căruia apărură expresia unui Judecător plictisit de o pledoarie.

Capii celor două familii rivale plecară împreună. Niciunul nu se mai gândea la trădarea săvârșită de Grandet față de ținutul viilor și se iscodiră reciproc, dar zadarnic, ca să afle ce gândeau despre adevăratele intenții ale podgoreanului în povestea asta nouă.

— Veniți cu noi la doamna d'Orsonval?, îl întreabă des Grassins pe notar.

— Vom veni mai târziu, răspunse președintele. Dacă unchiul îmi îngăduie, i-am promis domnișoarei de Gribeaucourt să-i spun bună seara, așa că o să merg mai întâi la ea.

— Atunci, la revedere, domnilor, la revedere, zise doamna des Grassins.

Apoi, când se îndepărtaseră cu câțiva pași de cei doi Cruchot, Adolphe își întreabă tatăl:

— Căpă de ciudă, nu?

— Tac, fiule, pot să ne mai audă, îi replică mama. De altfel, ceea ce spui nu-i de bun gust și seamănă cu jargonul vostru studentesc.

— Ai văzut, unchiule!, izbucni magistratul, după ce văzu că familia des Grassins se îndepărtase. La început, am fost președintele de Bonfonds, iar la sfârșit pur și simplu un Cruchot.

— Am văzut bine că asta te-a vexat, dar vântul umflă pânzele familiei des Grassins. Ești prost, cu toată deșteptăciunea ta?... Lasă-i să se avânte la un *vom vedea* al lui moș Grandet și stai liniștit, draguțule: Eugénie tot soția ta va fi.

În scurt timp, vestea noii hotărâri mărinimoase a lui Grandet se răspândi în trei case în același timp și în tot orașul se vorbi numai despre acest devotament frățesc. Toți îl iertau pe Grandet pentru vânzarea făcută în disprețul solidarității jurate între proprietari, admirându-i onoarea, lăudându-i generozitatea de care nu era crezut în stare. Stă în firea francezilor să se entuziasmeze, să se înfurie, să se pasioneze pentru ceva trecător, pentru fleacurile actualității. Mulțimile, popoarele să fie oare lipsite de ținere de minte?

După ce închise ușa, Grandet strigă la Nanon:

— Nu da drumul la câine și nu dormi, avem treabă amândoi. La ora unsprezece trebuie să vină Cornoiller cu hodoroaga de la Froidfond. Stai cu urechea trează să nu-l lași să bată și spune-i să intre încetișor. Poliția interzice să faci balamuc noaptea. Și nici cartierul n-are nevoie să știe că plec la drum.

Și, acestea fiind zise, Grandet urcă în laboratorul lui, unde Nanon îl auzi agitându-se, scotocind, plimbându-se de colo-colo, dar cu grijă. În mod vădit, nu voia să-și trezească nici soția, nici fiica și, mai ales, să stârnească atenția nepotului, pe care-l și bombăni rău de tot când zări lumină în camera lui. Pe la miezul nopții, Eugénie, preocupată de vărul ei, avu impresia că auzea tânguirea unui muribund, iar pentru ea acel muribund era Charles: când plecase, îl văzuse atât de palid, de disperat! Poate se omorâse. Se înfășură imediat într-o haină cu glugă și vru să iasă din cameră. La început, o lumină puternică intrată prin crăpăturile ușii o făcu să-i fie teamă că era foc; apoi se liniști curând, auzind pașii apăsați ai lui Nanon și vocea ei amestecată cu nechezatul mai multor cai.

„Îl răpește cumva tata pe vărul meu?“, se întrebă ea, întredeschizând ușa cu mare grijă ca să nu scârțâie, dar să poată vedea totuși ce se petrecea pe culoar.

Deodată, dădu cu ochii de tatăl ei, a cărui privire, oricât de vagă și nepăsătoare, o îngheță de spaimă. Unchiașul și Nanon purtau un ciomag mare, ale cărui capete se sprijineau pe umărul lor drept și care susținea o frânghie de care era legat un butoiăș asemenea celor pe care moș Grandet se distra să le facă în timpul liber.

— Sfântă Fecioară! Ce greu mai e, domnule!, se vaită Nanon în șoaptă.

— Ce păcat că înăuntru sunt numai părăluțe de zece centime!, răspunse unchiașul. Ai grijă să nu lovești sfeșnicul!

Această scenă era luminată de o singură lumânare, așezată între cele două bare ale balustradei.

— Cornoiller, ți-ai luat pistoalele?, îl întrebă Grandet pe Paznicul lui onorific.

— Nu, domnule. Ei drăcie? De ce ne-am teme pentru bănuții ăștia

de aramă?

— Oh, de nimic!, răspunse moș Grandet.

— Și vom merge repede, continuă paznicul. Fermierii v-au dat caii lor cei mai buni.

— Bine, bine. Le-ai spus unde mă duc?

— Nu știam.

— Bine. Trăsura e solidă?

— Asta, stăpâne, ar duce și trei mii¹. Cât ar putea să atârne amărătele astea de butoaie!

— Lasă că știu eu, știu, zise Nanon. Aproape o mie opt sute unul!

— Ține-ți gura, Nanon! Să-i spui nevastei mele că am plecat la țară. Voi fi înapoi la masa de seară. Dă bice cailor, Cornoiller! Trebuie să ajungem la Angers înainte de nouă².

Trăsura porni. Nanon zăvori poarta mare, dădu drumul câinelui, se culcă cu umărul învinețit și nimeni din cartier nu bănuia nici plecarea lui Grandet, nici motivul călătoriei sale. Discreția unchișului era desăvârșită. Nimeni nu vedea vreodată o para în casa aceea plină de bani de aur. După ce aflase de dimineată din flecărelile din port că aurul își dublase prețul în urma unor numeroase echipări de nave întreprinse la Nantes și că la Angers sosiseră speculanți ca să cumpere, bătrânul podgorean, doar împrumutând niște cai de la fermierii lui, plecase să-l vândă pe al lui și să primească în valori de la preceptorul general al tezaurului suma necesară cumpărării rentelor, după ce o sporise cu diferența obținută peste prețul cursului.

— Tata pleacă, zise Eugénie care, din capul scării, auzise totul.

În casă era din nou liniște și hurelul îndepărtat al trăsurii, care se pierdu treptat, deja nu mai răsună în orașul adormit. În acel moment, Eugénie auzi în inimă, înainte de a-i ajunge la ureche, o tânguie care trecea prin pereți și venea dinspre camera vărului ei. O linie luminoasă, subțire ca ascuțișul unei săbii, trecea prin fanta ușii, tăind orizontal stâlpii mici ai balustradei vechii scări.

— Suferă, spuse ea, urcând două trepte.

Al doilea geamăt o făcu să se oprească pe palierul camerei. Ușa era întredeschisă; o împinse ușor. Charles dormea cu capul aplecat în afara vechiului fotoliu, pana îi căzuse din mână și aproape atingea podeaua. Răsuflarea sacadată impusă de poziția tânărului o sperie pe Eugénie, care intră imediat. „Probabil că-i foarte obosit, își spuse ea, privind vreo zece scrisori lipite și citind adresele: Domnilor Farry, Breilman et Cie, fabricanți de trăsuri; domnului Buisson, croitor etc. Probabil că și-a rezolvat toate treburile, ca să poată părăsi curând Franța.”

Privirea îi căzu pe două scrisori deschise. Cuvintele cu care

Începea una dintre ele – „Draga mea Annette...” – îi provocară o amețelă. Inima îi palpită și picioarele îi rămaseră ținute de podea. „Draga lui Annette, iubește și e iubit, își spuse ea. Nicio speranță! Ce-i spune?” Aceste gânduri îi trecură prin minte și prin inimă. Citea aceste cuvinte peste tot, chiar și pe podea, cu litere de foc. „Să și renunț la el! Nu, nu voi citi această scrisoare. Trebuie să plec. Și dacă totuși aș citi-o?” Se uită la Charles, îi cuprinse încet capul cu mâinile și-l așeză pe speteaza fotoliului, iar tânărul se lăsă în voia ei ca un copil care, chiar dormind, își cunoștea mama și primea, fără să se trezească, îngrijirile și sărutările sale. Ca o mamă, Eugénie ridică mâna care-i atârna și, tot ca o mamă, îi sărută ușor părul. „Dragă Annette!” Un demon îi striga la ureche aceste două cuvinte. „Știu că poate fac rău, dar voi citi scrisoarea”, își spuse ea.

Eugénie întoarse capul, pentru că nobila ei onestitate se împotriva. Pentru prima dată în viață, binele și răul stăteau față în față în inima ei. Până atunci, pentru nimic din ceea ce făcuse nu avusese motiv să roșească. Pasiunea, curiozitatea se dovediră mai puternice. La fiecare frază, inima îi bătea și mai tare și înflăcărea care-i însuflețea viața cât timp citi scrisoarea îi făcu și mai plăcute înfiorările primei iubiri.

Dragă Annette,

Nimic n-ar trebui să ne despartă, dacă nu m-ar copleși o nenorocire pe care nicio prudență omenească n-ar fi putut s-o prevadă. Tatăl meu s-a sinucis, averea lui și a mea sunt cu totul pierdute. Am rămas orfan la o vârstă la care, prin natura educației mele, aș putea fi considerat copil; și totuși, trebuie să mă ridic bărbat din prăpastia în care am căzut. Am folosit o parte din această noapte făcând calcule. Dacă vreau să părăsesc Franța ca un om cinstit, și nu încap nicio îndoială în privința asta, n-am nici măcar o sută de franci ca să mă duc să-mi încerc norocul în Indii sau în America. Da, biata mea Anna, voi pleca să-mi caut norocul în ținuturile cu clima cea mai ucigașă. În aceste părți ale lumii faci avere sigur și degrabă, mi s-a spus. La Paris n-aș putea să rămân. Nici sufletul, nici obrazul nu sunt în stare să suporte afronturile, răceala, disprețul care-l așteaptă pe omul ruinat, pe fiul falitului! Dumnezeule mare! Să datorezi două milioane...! Aș fi ucis în duel în prima săptămână. De aceea, n-am să mă întorc acolo. Iubirea ta, cea mai tandră și mai devotată care a înnobilat vreodată inima unui bărbat, nu m-ar putea atrage. Din păcate, preaiubita mea, nu mai am destui bani să vin acolo unde te afli, să dau și să primesc ultima sărutare, o sărutare din care să-mi iau forța pentru ceea ce voi întreprinde.

„Bietul Charles! Am făcut bine citind scrisoarea. Am mulți bani, îi

voi da”, își spuse Eugénie. Ea-și șterse lacrimile și citi mai departe:

Încă nu mă gândisem la necazurile sărăciei. Chiar dacă aş face rost de cei o sută de ludovici indispensabili pentru plecare, n-aş avea niciun bănuţ să iau ceva marfă. Dar nu, nu voi avea nicio sută de ludovici, niciun ludovic, voi afla ce mi-a mai rămas după achitarea datoriilor la Paris. Dacă nu voi mai avea nimic, mă voi duce liniştit la Nantes, mă voi imbarca simplu matelot şi voi lua viaţa de la capăt, aşa cum fac oamenii energici care, tineri, nu aveau nicio leŃcaie, dar care s-au întors bogaţi din Indii. Din dimineaţa asta, am chibzuit cu răceală la viitorul meu. E mai cumplit pentru mine decât pentru oricare altul, pentru că am fost răsfăţat de o mamă care mă adora, îndrăgit de cel mai bun tată din lume şi am întâlnit iubirea unei Anna la intrarea mea în lume! Am cunoscut doar bucuriile vieţii; fericirea asta nu putea să dureze. Cu toate astea, am, dragă Annette, mai mult curaj decât îi este permis să aibă unui tânăr nepăsător, mai cu seamă unui tânăr obişnuit cu dezmierdările celei mai fermecătoare femei din Paris, crescut în mijlocul bucuriilor familiei, căruia totul îi zâmbea acasă şi ale cărui dorinţe erau legi pentru tatăl lui... Oh! Tatăl meu e mort, Annette! Ei bine, m-am gândit la situaţia mea şi la a ta. Am îmbătrânit mult în douăzeci şi patru de ore. Dragă Anna, chiar dacă, vrând să mă păstrezi lângă tine, la Paris, ai sacrifica toate plăcerile luxului, toaletele, loja de la Operă, tot n-am ajunge la cifra cheltuielilor necesare vieţii mele risipite; şi nici n-aş accepta atâtea sacrificii. Aşadar, astăzi ne despărţim pentru totdeauna.

„O părăseşte, Sfântă Fecioară! Oh! Ce fericire!...”

Eugénie sări în sus de bucurie. Charles făcu o mişcare, fata se înfiora de spaimă. Dar, spre binele ei, tânărul nu se trezi. Citi în continuare:

Când mă voi întoarce? Nu ştiu. Clima din Indii îmbătrâneşte repede un european şi mai ales un european care munceşte. Să zicem că peste zece ani de aici încolo. Peste zece ani, fiica ta va avea optsprezece ani, va deveni însoţitoarea, iscoditoarea ta. Pentru tine, lumea va fi foarte crudă, poate că fiica ta va fi chiar mai mult. Am văzut exemple de judecăţi mondene şi de ingraturdini din partea unor tinere; să ştim să profităm de ele. Păstrează în sufletul tău, aşa cum voi păstra şi eu, amintirea acestor patru ani de fericire şi fii credincioasă, dacă poţi, bietului tău iubit. N-aş putea totuşi să-ţi cer asta, pentru că, vezi tu, draga mea Annette, trebuie să ţin cont de situaţia mea, să văd în mod burghez viaţa şi s-o situez la cota cea mai adevărată. Aşadar, trebuie să mă gândesc la căsătorie, care devine o necesitate în noua mea existenţă, şi-ţi voi mărturisi că am găsit aici, la Saumur, la unchiul meu, o verişoară ale cărei purtări, chip, spirit şi inimă ţi-ar plăcea şi care, în plus, mi se pare să aibă...

„Probabil că era foarte obosit, dacă s-a oprit din scris”, își spuse Eugénie, văzând scrisoarea întreruptă în mijlocul acestei fraze.

Îl justifica! Oare nu era cu putință ca această fată inocentă să bage de seamă răceala acelei scrisori? Pentru fetele crescute cu pioșenie, neștiutoare și pure, totul e iubire din clipa în care pun piciorul în ținuturile încântătoare ale iubirii. Cutreieră pe acolo înconjurată de lumina cerească revărsată de sufletul lor și care se răsfîrînge în raze asupra iubitului; îl înfrumusețează cu ardoarea propriilor sentimente și-i pun în minte gândurile lor frumoase. Greșelile femeii provin aproape întotdeauna din credința ei în bine sau din încrederea în adevăr.

În inima tinerei Eugénie, cuvintele „Draga mea Annette, preaiubita mea” răsunau asemenea celui mai frumos limbaj al iubirii, mângâindu-i sufletul așa cum, în copilărie, notele divine ale psalmului *Venite adoremus*, repetate de orgă, îi mângâiau urechea. De altfel, lacrimile care stăruiau încă în ochii lui Charles îi dovedeau întreaga noblețe sufletească ce seduce o fată. Chiar dacă-și iubea atât de mult tatăl și-l plângea cu adevărat, oare putea să știe ea că tandrețea lui Charles provenea mai puțin din bunătatea inimii lui, cât din bunătatea părintelui său? Domnul și doamna Guillaume Grandet, satisfăcând întotdeauna capriciile fiului lor, făcându-l să se bucure de toate plăcerile unei averi consistente, l-au împiedicat să facă acele calcule oribile de care sunt vinovați, mai mult sau mai puțin, cei mai mulți copii din Paris când, în fața plăcerilor pariziene, manifestă dorințe și se gândesc la planuri pe care le văd neîntârziat amânate și întârziate de viața prea lungă a părinților. Generozitatea prea mare a tatălui a reușit așadar să facă să încolțească în inima fiului o dragoste filială adevărată, fără gânduri ascunse.

Totuși, Charles era un copil al Parisului, obișnuit de moravurile pariziene, ba chiar de Annette, să calculeze totul, deja îmbătrânit sub masca tânărului. Primise educația înspăimântătoare a acelei lumi unde, într-o seară, se săvârșesc cu gândul, cu vorba mai multe crime decât pedepsește justiția la Curtea cu Juri, unde cuvintele de duh asasinează cele mai mărețe idei și nu ești considerat om puternic decât dacă gândești precis; iar să gândești precis înseamnă să nu crezi în nimic, nici în sentimente, nici în oameni, nici chiar în evenimente: acolo se pun la cale false evenimente. Acolo, ca să gândești precis, trebuie să cântărești, în fiecare dimineață, punga unui prieten, să știi să te așezi cu dibăcie deasupra a tot ce se întâmplă; provizoriu, să nu admiri nimic, nici operele de artă, nici acțiunile nobile, și să-ți alegi interesul personal ca mobil pentru orice.

După mii de nebunii, marea doamnă, frumoasa Annette, îl forța pe Charles să gândească grav; îi vorbea despre situația lui viitoare, trecându-i mâna parfumată prin părul lui. Aranjându-i o buclă, îl făcea să-și calculeze viața; îl feminiza și-l făcea să gândească egoist. O dublă corupere, dar corupere elegantă și subtilă, de bun-gust.

— Ești bleg, Charles, îi spunea ea. Îmi va fi foarte greu să te învăț viața. Nu te-ai purtat deloc bine cu domnul des Lupeaulx. Știu că e un om prea puțin onorabil, dar așteaptă să nu mai aibă putere, atunci îl vei putea disprețui cât vrei. Știi ce ne spunea doamna Campan? „Fetelor, atât timp cât un om e la minister, adorați-l; a căzut, ajutați-l să fie târât la gunoi. Puternic, e un fel de zeu; distrus, e mai prejos decât Marat în canalul lui^[1], pentru că el trăiește, iar Marat e mort. Viața-i un șir de combinații și trebuie să le studiezi, să le urmărești, ca să ajungi să te menții permanent într-o poziție bună.”

Charles era un om prea la modă, se bucurase de o fericire prea constantă datorită părinților, fusese prea răsfățat de lume ca să aibă sentimente mari. Grăunțele de aur pe care mama lui i-l așezase în inimă se subțiasse în filiera pariziană, îl folosise superficial și-l uzase prin frecare. Dar Charles avea abia douăzeci și unu de ani. La această vârstă, prospețimea vieții pare inseparabilă de candoarea sufletului. Vocea, privirea, chipul păreau în armonie cu sentimentele. De aceea, judecătorul cel mai aspru, avocatul cel mai neîncredător, cămătarul cel mai hrăpăreț ar șovăi să creadă în bătrânețea inimii, în meschinăria calculelor, atunci când ochii sunt scăldați de un fluid pur și fruntea-i lipsită de riduri. Charles nu avusese niciodată ocazia să aplice maximele moralei pariziene și până în acea zi radiase de lipsa experienței. Dar egoismul îi fusese inoculat fără știrea lui. Germanii economiei politice pentru uzul parizianului, latenți în inima sa, aveau peste puțin timp să înflorească, îndată ce din spectator leneș va deveni actor în drama vieții reale.

Aproape toate tinerele se lasă în voia dulcilor promisiuni ale acestor aparente; dar Eugénie, chiar dacă ar fi fost prudentă și foarte atentă, așa cum sunt unele tinere din provincie, ar fi putut oare să nu aibă încredere în vârul ei, când purtările, vorbele și acțiunile sale se potriveau cu elanurile inimii ei? O întâmplare, fatală pentru ea, o făcuse să fie martora ultimelor efuziuni de sensibilitate adevărată ale acelei inimi tinere și să audă, ca să spunem așa, ultimele suspine ale conștiinței.

Așadar, lăsă acea scrisoare, pentru ea plină de iubire, și începu să se uite cu bunăvoință la vârul ei adormit: fragedele iluzii ale vieții încă mai apăreau pe acel chip și-și jură că-l va iubi veșnic. Apoi își aruncă privirea pe cealaltă scrisoare, fără să acorde multă importanță

acestei indiscreții, și începu s-o citească numai ca să capete noi dovezi ale calităților nobile cu care, asemenea tuturor femeilor, îl credea înzestrat pe cel ales.

Dragul meu Alphonse,

În momentul în care vei citi această scrisoare nu voi mai avea prieteni; dar îți mărturisesc că, îndoindu-mă de acei oameni de lume obișnuiți să facă exces de acest cuvânt, nu m-am îndoit de prietenia ta. Așadar, îți încredințez sarcina să te ocupi de lucrurile mele și contez pe tine să obții un profit bun din tot ceea ce posed. Trebuie să-mi cunoști acum situația. Nu mai am nimic și vreau să plec în Indii. Le-am scris tuturor persoanelor cărora cred că le datorez ceva bani și vei găsi alături lista pe cât posibil de exactă, făcută din memorie. Biblioteca mea, mobila, trăsurile, caii etc. Cred că vor fi de ajuns pentru achitarea datoriilor. Nu-mi opresc decât fleacurile fără valoare, cu care aș putea să-mi încropesc un mic stoc de marfă. Dragul meu Alphonse, îți voi trimite de aici, pentru această vânzare, o procură în regulă, în caz de contestări. Îmi vei trimite toate armele. Apoi, îl vei păstra pentru tine pe Briton. Nimeni nu va dori să plătească cât face pe acest cal admirabil, așa că prefer să-l dăruiesc, precum inelul care se obișnuiește să fie lăsat de un muribund executorului său testamentar. Farry, Breilman et Cie mi-au făcut o trăsură de călătorie foarte confortabilă, dar n-au livrat-o. Convinge-i s-o păstreze fără să ceară vreun ban; dacă refuză această înțelegere, evită tot ce ar putea să-mi păteze cîstea, în împrejurările în care mă aflu. Datorez șase ludovici insularului, pierduți la joc, pe care te rog neapărat să-i...

— Dragul meu văr!, zise ea, lăsând scrisoarea și plecând cu pași mărunți în camera ei, cu una dintre lumânările aprinse.

Acolo, ea deschise cu mare emoție sertarul unei mobile vechi de stejar, una dintre cele mai frumoase lucrări din epoca numită Renaștere și pe care se vedea încă, pe jumătate ștearsă, faimoasa Salamandră regală^[12]. Luă din sertar o pungă mare din catifea roșie cu franjuri de aur și cu un tiv uzat din fir de aur, moștenire de la bunica ei. Apoi, foarte mândră, cântări în mână această pungă și-și numără cu plăcere mica avuție.

Puse întâi deoparte douăzeci de portugheze încă noi, emise în timpul domniei lui João al V-lea, în 1725, valorând realmente la schimb cinci lisaboneze sau, fiecare, o sută șaizeci și opt de franci și șaizeci și patru de centime, după cum îi spunea tatăl ei, dar a căror valoare convențională era de o sută optzeci de franci, dat fiind raritatea și frumusețea monedelor, care străluceau ca soarele. *Item*^[13], cinci genoveze sau monede de o sută de livre din Genova, altă

monedă rară și valorând optzeci și șapte de franci la schimb, dar o sută de franci pentru amatorii de monede de aur. Le avea de la bătrânul domn de La Bertellière. *Item*, trei pistoli dubli de aur spanioli din timpul lui Filip al V-lea, bătuți în 1729, primiți de la doamna Gentillet care, oferindu-i, îi spunea mereu aceleași cuvinte: „Drăguțul ăsta de canarul, gălbiorul ăsta mic face nouăzeci și opt de livre! Păstrează-l bine, frumușica mea, va fi floarea comorii tale!” *Item*, ceea ce prețuia mai mult tatăl ei (aurul acestor monede era de douăzeci și trei de carate și o fracțiune), o sută de ducăți olandezi, bătuți în anul 1756 și valorând aproape treisprezece franci. *Item*, o mare curiozitate! Medalii prețioase pentru avari, trei rupii cu semnul Balanței și cinci rupii cu semnul Fecioarei, toate din aur pur de douăzeci și patru de carate, moneda splendidă a Marelui Mogul, fiecare valorând treizeci și șapte de franci și patruzeci de centime după greutate, dar cel puțin cincizeci de franci pentru cunoscătorii cărora le plăcea să mânuiască aurul. *Item*, napoleonul de patruzeci de franci primit cu două zile înainte și pe care-l pusese neglijent în punga roșie.

Acest tezaur conținea monede noi și virgine, adevărate piese de artă, despre care moș Grandet întreba uneori și pe care voia să le revadă, ca să-i explice amănunțit fiicei sale virtuțile intrinseci, precum frumusețea marginii cizelate, claritatea fețelor, bogăția literelor, ale căror linii încă nu se șterseseră. Dar nu se gândea nici la aceste rarități, nici la mania tatălui, nici la primejdia care o pândea dacă ar fi înstrăinat o comoară atât de dragă părintelui ei. Nu, se gândea la vârul ei și reușea în sfârșit să înțeleagă, după câteva greșeli de calcul, că avea în jur de cinci mii opt sute de franci în valori reale, care, în mod convențional, se puteau vinde cu aproape două mii de scuzi. Văzându-și bogățiile, ea începu să aplaude, ca un copil forțat să-și reverse preaplinul bucuriei prin mișcările naive ale corpului. Astfel, tatăl și fiica își număraseră fiecare avutul: el, ca să se ducă să-și vândă aurul; Eugénie, ca să-l arunce pe-al ei într-un ocean de afecțiune.

Puse monedele la loc în punga veche, o luă și urcă fără nicio ezitare. Nefericirea secretă a vârului o făcea să uite că era noapte, să uite decența; în plus, era sigură de conștiința, de devotamentul și de fericirea ei. În momentul în care ea apără în ușă, ținând într-o mână lumânarea și în cealaltă punga, Charles se trezi, își văzu verișoara și rămase cu gura căscată. Eugénie intră, puse sfeșnicul pe masă și spuse cu o voce emoționată:

— Vere, trebuie să-ți cer iertare pentru o faptă gravă pe care am comis-o față de dumneata. Dar Dumnezeu îmi va ierta acest păcat dacă vei vrea să-l treci cu vederea.

— Ce s-a întâmplat?, întrebă Charles, frecându-se la ochi.

— Am citit aceste două scrisori.

Charles roși.

— Cum s-a întâmplat una ca asta?, continuă ea. De ce am urcat? Să-ți spun drept, acum nu mai știu. Dar sunt tentată să nu mă căiesc prea mult pentru că am citit aceste scrisori, fiindcă astfel ți-am aflat inima, sufletul și...

— Și ce?, întrebă Charles.

— Și ce planuri ai, nevoia unei sume...

— Dragă verișoară...

— Sst, sst, vere! Nu vorbi așa de tare, să nu trezim pe nimeni. Iată!, zise ea, deschizând punga. Aici sunt economiile unei biete fete care n-are nevoie de nimic. Charles, primește-le. Dimineață nu știam ce-i banul, dumneata m-ai învățat ce înseamnă el: e doar un instrument, atâta tot. Un văr e aproape un frate, așa că poți să împrumuți punga surorii dumitale.

Eugénie, femeie și copilă totodată, nu se gândise că putea fi refuzată, iar vărul ei nu spunea nimic.

— Cum, refuzi?, întrebă Eugénie, părându-i-se că bătaile inimii sale răsunau în liniștea profundă din jur.

Șovăiala vărului o umilea, dar nevoia în care se afla tânărul se impuse în mintea-i și-și îndoi un genunchi.

— N-am să mă ridic decât după ce vei lua acești bani!, spuse ea. Vere, îndură-te și răspunde! Ca să știu dacă mă respecti, dacă ești generos, dacă...

Auzind apelul nobilei disperări, Charles își lăsa lacrimile să cadă pe mâinile verișoarei sale, pe care le prinse ca s-o împiedice să se așeze în genunchi. Simțindu-i lacrimile calde, Eugénie desfăcu punga și o goli pe masă.

— Primești, nu-i așa?, spuse ea, plângând de bucurie. Nu te teme, vere, vei fi bogat. Acest aur îți va purta noroc, într-o zi mi-l vei înapoia; în sfârșit, voi accepta toate condițiile pe care mi le vei impune. Dar ar trebui să nu pui prea mare preț pe acest dar.

Charles putu în sfârșit să-și exprime sentimentele.

— Da, Eugénie, aș avea un suflet mic dacă n-aș spune da. Totuși, încredere pentru încredere.

— Ce vrei să spui?, întrebă ea, speriată.

— Ascultă-mă, dragă verișoara, am aici...

El se întrerupse ca să-i arate pe comodă o cutie pătrată, într-o husă de piele.

— Acolo e un lucru care mi-e la fel de prețios ca viața. Acea cutie e un dar de la mama. Din dimineața asta, mi-am spus că, dacă ar putea să iasă din mormânt, ar vinde ea însăși tot aurul cu care a împodobit

din dragoste pentru mine această trusă. Dar mi s-a părut un sacrilegiu să fac eu însumi asta.

Eugénie strânse spasmodic mâna vărului ei, auzind aceste ultime cuvinte. Urmă o scurtă pauză, în care amândoi se priviră cu ochii umezi, apoi tânărul continuă:

— Nu, nu vreau nici s-o distrug, nici să rămân fără ea în călătoriile mele. Dragă Eugénie, o vei păstra tu. Niciun prieten nu a încredințat vreodată un lucru mai sfânt prietenului său. Convinge-te singură...

El luă cutia, o scoase din husă, o deschise și-i arătă cu tristețe verișoarei sale fermecate o trusă a cărei lucrătură îi conferea aurului o valoare mai mare decât greutatea lui.

— Ceea ce admiră nu înseamnă nimic, spuse el, apăsând un resort, care dădu la iveală un fund dublu. Astea valorează pentru mine cât întreg pământul.

Scoase două portrete, două capodopere ale doamnei de Mirabel^[14], înconjurate cu multe perle.

— Oh, ce femeie frumoasă! Nu acestei doamne i-ai scris...

— Nu, răspunse el, zâmbind. Această femeie e mama mea. Și iată-l și pe tata. Adică mătușa și unchiul dumitale. Eugénie, ar trebui să te implor în genunchi să-mi păstrezi această comoară. Dacă voi pieri, pierzând micul tău avut, acest aur te va despăgubi. Și numai dumitale îți pot încredința aceste două portrete, pe care le vei distruge mai târziu, pentru ca după dumneata să nu ajungă în alte mâini...

Eugénie tăcea.

— Primești, nu-i așa?, întrebă el, cu dragălașenie. Auzind cuvintele pe care i le adresase mai devreme, ea-i aruncă prima privire de femeie iubitoare, una dintre acele priviri în care găsești tot atâta cochetărie câtă profunzime. El îi luă mâna și i-o sărută.

— Înger nevinovat! Bani nu vor însemna niciodată nimic între noi, nu-i așa? De acum înainte, sentimentele vor fi totul pentru noi!

— Semenă cu mama dumitale. Avea și ea glasul blând?

— Oh, mult mai blând!

— Da, pentru dumneata, spuse ea, lăsând pleoapele în jos. Haide, Charles, vreau să te culci! Ești obosit. Pe mâine.

Ea-și trase ușurel mâna dintre mâinile vărului ei, care o conduse, luminându-i drumul. Când ajunseră amândoi în prag, el exclamă:

— Ah! De ce sunt ruinat?

— Ce dacă! Cred că tata-i bogat, răspunse ea.

— Biată copilă!, spuse Charles, pășind cu un picior în cameră și sprijinindu-se cu spatele de perete. Dacă ar fi bogat, nu l-ar fi lăsat pe al meu să moară, nu te-ar ține în sărăcia asta; în sfârșit, ar trăi altfel.

— Dar are Froidfond!

— Și cât valorează Froidfond?

— Nu știu. Dar are Noyers.

— Vreo fermă amărâtă!

— Are vii și pășuni...

— Niște sărăcii, răspunse Charles, cu un aer disprețuitor. Dacă tatăl dumitale ar fi avut măcar o rentă de douăzeci și patru de mii de livre, ai mai locui în camera asta rece și aproape goală?, continuă el, pășind și cu piciorul stâng. Acolo va sta comoara mea neprețuită!, spuse el arătând cufărul vechi, ca să-și ascundă gândul.

— Du-te la culcare, îi zise ea, împiedicându-l să intre într-o cameră în dezordine.

Charles se retrase și-și spuseră zâmbind noapte bună.

Amândoi adormiră pierduți în același vis, iar Charles începu din acel moment să arunce câțiva trandafiri peste doliul său.

A doua zi dimineață, doamna Grandet își găsi fiica plimbându-se, înainte de masă, în compania lui Charles. Tânărul era trist încă, așa cum trebuia să fie un nefericit coborât, ca să spunem așa, în străfundul durerii sale și care, măsurând adâncimea prăpastiei în care se prăbușise, simțise întreaga povară a vieții viitoare.

— Tata se va întoarce abia la cină, spuse Eugénie, zărind îngrijorarea zugrăvită pe chipul mamei sale.

Era ușor să vezi în purtarea, pe chipul tinerei Eugénie și în blândețea aparte a vocii o asemănare de gândire între ea și vărul ei. Sufletele lor se îngemănaseră cu ardoare poate chiar înainte de a fi simțit deplin forța sentimentelor care-i uneau. Charles rămase în sală, respectându-i-se tristețea. De altfel, cele trei femei nu statură degeaba, deoarece Grandet uitase de treburi și la domiciliul lui se prezentă un mare număr de persoane. Veniră țiglarul, zidarul, dulgherul, fermierii, unii să încheie înțelegeri pentru reparații, alții, să plătească arende sau să primească bani. Așadar, doamna Grandet și Eugénie au fost obligate să se agite, să răspundă vorbăriei interminabile a lucrătorilor și a sătenilor. Nanon încasa redevențele în bucătărie. Aștepta întotdeauna dispozițiile stăpânului ca să știe ce trebuia să păstreze pentru casă și ce să vândă la piață. Unchiașul obișnuia, asemenea unui mare număr de nobili de țară, să-și bea vinul prost și să-și mănânce fructele stricate. Pe la cinci seara, Grandet se întoarse de la Angers, după ce încasase paisprezece mii de franci pe aurul lui și având în portofel bonuri regale ce-i aduceau dobândă până în ziua de achitare a rentelor. Îl lăsase pe Cornoiller la Angers, să aibă grijă de caii pe jumătate frânți de oboseală și să-i aducă fără grabă, după ce se vor fi odihnit bine.

— Vin de la Angers, nevastă, zise el. Mi-e foame.

Nanon îi strigă din bucătărie:

— N-ați mâncat nimic de ieri?

— Nimic, răspunse unchiașul.

Nanon aduse supa. Des Grassins veni să primească instrucțiuni de la clientul lui în momentul în care familia se afla la masă. Moș Grandet nici măcar nu-și văzuse nepotul.

— Mănâncă liniștit, Grandet, că putem să stăm de vorbă, spuse bancherul. Știi la cât a ajuns aurul la Angers, unde vin după el de la Nantes? O să trimit și eu.

— Să nu trimiți, răspunse unchiașul, au destul acum. Suntem prea buni prieteni ca să te las să-ți pierzi timpul.

— Dar aurul se vinde acolo cu treisprezece franci și cincizeci de centime.

— Vrei să spui că se vindea.

— De unde naiba să fi venit atâta?

— Am fost azi-noapte la Angers, îi răspunse Grandet cu glas șoptit.

Bancherul tresări surprins. Apoi, des Grassins și Grandet începură să-și vorbească la ureche și să se uite din când în când la Charles. În momentul în care fostul dogar îi spuse probabil bancherului să-i cumpere rente publice de o sută de mii de livre, des Grassins făcu din nou un gest de surprindere.

— Domnule Grandet, plec la Paris, îi spuse el lui Charles. Dacă ai să-mi dai vreo însărcinare...

— Niciuna, domnule, mulțumesc, răspunse Charles.

— Mulțumește-i mai cu sârg, nepoate. Domnul se duce să deslușească afacerile casei Guillaume Grandet.

— Există oare vreo speranță?, întrebă Charles.

— Păi, nu ești nepotul meu?, exclamă dogarul cu o mândrie bine jucată. Onoarea ta e și onoarea noastră. Nu te cheamă Grandet?

Charles se ridică, îl luă în brațe pe moș Grandet, îl sărută, păli și ieși. Eugénie își privi tatăl cu admirație.

— Atunci, rămas-bun, domnule des Grassins! Baza-i în dumneata! Să-i lingusești bine pe oamenii ăia!

Cei doi „diplomați” își dădură mâna și fostul dogar îl conduse pe bancher până la ușă. Apoi, după ce o închise, se întoarse și-i spuse lui Nanon, așezându-se în fotoliu:

— Dă-mi lichior de coacăze!

Dar, prea agitat ca să stea locului, se ridică, se uită la portretul domnului de La Bertellière și începu să cânte, făcând ceea ce Nanon numea pași de dans:

În garda franceză

Aveam un bun tătic^[15]...

Nanon, doamna Grandet, Eugénie se uitară una la alta în tăcere. Bucuria podgoreanului le speria întotdeauna când ajungea la apogeu. Seara se sfârși curând. Întâi, moș Grandet vru să se culce devreme și, când se culca, în casa lui toți trebuiau să doarmă, așa cum, atunci când August bea, întreaga Polonie trebuia să fie beată^[16]. Apoi, Nanon, Charles și Eugénie erau la fel de osteniți ca stăpânul casei. Cât despre doamna Grandet, aceasta dormea, mânca, bea, mergea după dorința soțului ei. Totuși, în cele două ore acordate digestiei, dogarul, mai glumeț decât fusese vreodată, rosti multe dintre aforismele proprii, dintre care unul singur era de-ajuns ca să-i arate starea de spirit. După ce goli paharul, se uită la el și zise:

— Abia apuci să duci paharul la gură, că s-a și golit! Asta-i viața! Nu poți să fii și totodată să fi fost. Paralele nu pot să circule, dar să și stea în pungă, altfel viața ar fi prea frumoasă!

Se arată jovial și îngăduitor. Când Nanon veni cu vârtelnița, Grandet îi spuse:

— Cred că ești ostenită. Lasă încolo cânepa.

— Păi, m-aș plictisi!, răspunse slujnica.

— Biata Nanon! Vrei lichior?

— Ah! Lichiorul nu-l refuz! Doamna îl face mai bine decât spițerii.

Cu ăla de vânzare zici că bei doctorie.

— Pun prea mult zahăr, îi taie tot gustul, o lămuri podgoreanul.

A doua zi, familia, adunată la ora opt pentru micul dejun, întruchipa tabloul primei scene de o intimitate cât se poate de reală. Nenorocirea crease pe loc o legătură strânsă între doamna Grandet, Eugénie și Charles; Nanon le împărtășea și ea sentimentele fără să știe. Toți patru începură să formeze o familie. Iar bătrânul podgorean, după ce-și satisfăcuse setea de câștig și având siguranța că în curând îl va vedea pe filfizon plecând, fără să-i plătească altceva decât drumul până la Nantes, devenise aproape indiferent față de prezența lui în casă. Îi lăsa pe cei doi copii, cum îi numea pe Charles și pe Eugénie, să se comporte cum găseau de cuviință, sub supravegherea doamnei Grandet, în care avea, de altfel, deplină încredere în ceea ce privește morala publică și religioasă. El era ocupat cu alinierea pășunilor și gropilor din vecinătatea drumului, cu plantarea plopilor la malul Loarei și cu lucrările de iarnă la vii și la Froidfond.

Din acel moment, începu pentru Eugénie primăvara iubirii. De la scena din noaptea trecută, când verișoara îi dăruise vărului comoara ei, inima însoțise comoara. Tăinuitori ai aceluiși secret, se priveau exprimând o complicitate reciprocă, care le aprofunda sentimentele, făcându-le comune, mai intime, împingându-i, ca să spunem așa, pe

amândoi în afara vieții obișnuite. Oare rudenia nu permite o anumită dulceață a tonului, o tandrețe în priviri? Astfel, Eugénie se strădui să ostoiască suferințele vărului ei cu bucuria copilărească a unei iubiri care înmugurea. Oare nu există asemănări gingașe între începuturile iubirii și cele ale vieții? Nu-i legănat copilul cu cântece suave și cu priviri iubitoare? Nu-ți sunt istorisite acele povești feerice care-i înfrumusețează viitorul? Pentru el, speranța nu-și deschide neîntrerupt aripile ei strălucitoare? Nu plânge, rând pe rând, de bucurie și de durere? Nu se ceartă, din nimic, pentru pietricelele din care încearcă să construiască un castel fragil, pentru buchetele de flori uitate pe dată? Nu-i dornic să stăpânească timpul, să înainteze în viață?

Iubirea e a doua transformare a noastră. Copilăria și iubirea au fost unul și același lucru pentru Eugénie și Charles: a fost prima pasiune cu toate copilăriile ei, cu atât mai dezmiardătoare pentru inimile lor, cu cât erau învăluite în melancolie. Zbătându-se la naștere sub vălurile îndoliate, această iubire era într-o armonie perfectă cu simplitatea provincială a casei în ruină. Schimbând câteva cuvinte cu verișoara lui pe ghizdurile puțului, în curtea învăluită în tăcere, stând în acea grădiniță, așezați pe o bancă năpădită de mușchi până la ceasul la care scăpata soarele, ocupați să-și spună mari nimicuri sau reculegându-se în liniștea care domnea între metereze și casă, la fel ca sub arcadele unei biserici, Charles înțelese sfînțenia iubirii, deoarece marea lui doamnă, draga lui Annette, nu-l învățase decât tulburările furtunoase. Părăsea în acel moment pasiunea pariziană, cochetă, vanitoasă, strălucitoare, pentru iubirea curată și adevărată.

Începuse să-i placă acea casă, ale cărei obiceiuri nu i se mai păreau atât de ridicole. El cobora de dimineată ca să poată sta de vorbă cu Eugénie înainte ca Grandet să vină să scoată proviziile, iar când pașii unchiașului răsunau pe scară, fugea în grădină. Crima inocentă a întâlnirii matinale, secretă chiar și pentru mama tinerei Eugénie și pe care Nanon se prefăcea că n-o vede, îi imprima celei mai nevinovate iubiri din lume vioiciunea plăcerilor interzise. Apoi, după masa de prânz, când moș Grandet pleca să-și vadă proprietățile și fermele, Charles rămânea cu mama și cu fiica, încercând plăceri necunoscute când le ajuta să depene un fir, când le vedea lucrând, când le auzea stând la taifas. Simplitatea acelei vieți aproape monastice, care-i dezvăluia frumusețea sufletelor ce nu cunoșteau lumea, îl impresiona mult. Crezuse acele obiceiuri imposibile în Franța și nu le admisesese existența decât în Germania, dar, chiar și așa, doar în fabule și în romanele lui Auguste La Fontaine.

Pentru el, Eugénie deveni modelul ideal al Margaretei, eroina lui

Goethe, mai puțin păcatul. În sfârșit, de la o zi la alta, privirile și vorbele lui o fermecară pe biata fată, care se lăsa cu mare plăcere în voia iubirii; ea strângea cu putere fericirea asemenea unui înotător care strânge în mână ramura de salcie ca să iasă din fluviu și să-și tragă sufletul pe mal. Oare perspectiva unei absențe apropiate nu întrista deja orele cele mai fericite ale acestor zile care treceau cu repeziciune? Zilnic, un eveniment neînsemnat le amintea viitoarea despărțire. Astfel, după trei zile de la plecarea lui des Grassins, Charles fusese dus de Grandet la Tribunalul de Primă Instanță, cu solemnitatea pe care oamenii din provincie o acordă acestor acțiuni, ca să semneze o renunțare la succesiunea tatălui său. Repudiare cumplită! Un fel de apostazie familială. Merse la maestrul Cruchot să semneze două procuri, una pentru des Grassins, cealaltă pentru prietenul care avea sarcina să vândă mobila. Apoi, el se văzu nevoit să îndeplinească formalitățile necesare obținerii unui pașaport pentru străinătate. În sfârșit, când sosiră hainele simple de doliu, pe care Charles le ceruse de la Paris, chemă un croitor din Saumur și-i vându garderoba inutilă. Această faptă îi plăcu în mod deosebit lui moș Grandet.

— Ah! Te porți ca un om care trebuie să se îmbarce și vrea să se îmbogățească, îi spuse el, văzându-l îmbrăcat cu o redingotă din postav negru gros. Bine, foarte bine!

— Te rog să fii convins, domnule, că voi ști întotdeauna să mă comport potrivit cu situația mea, îi răspunse Charles.

— Ce mai e și asta?, întrebă unchiașul, ai cărui ochi începură să lucească la vederea unui pumn de aur pe care i-l arăta Charles.

— Domnule, mi-am adunat butonii, inelele, toate fleacurile pe care le am și care ar putea să aibă o oarecare valoare. Dar, necunoscând pe nimeni la Saumur, aș fi vrut să te rog în dimineața asta să...

— Să-ți cumpăr toate astea?, întrebă Grandet, întrerupându-l.

— Nu, unchiule, să-mi recomanzi un om cinstit care...

— Dă-le la mine, nepoate! O să mă duc sus să ți le prețuiesc și să-ți spun cât fac, până la o centimă. Aur de bijuterii, între optsprezece și nouăsprezece carate, zise el, examinând un lăntișor lung.

Podgoreanul își întinse mâna lată și luă tot acel aur.

— Verișoara, dă-mi voie să-ți dăruiesc acești butoni, pe care-i vei putea folosi la prinderea panglicilor la încheietura mâinii, spuse Charles. Iese o brățară foarte la modă în acest moment.

— Îi primesc cu dragă inimă, vere, răspunse ea, privindu-l cu subînțeles.

— Mătușă, iată degetarul mamei mele. Îl păstram cu dragoste în trusa mea de toaletă, continuă Charles, arătându-i degetarul frumos de aur doamnei Grandet, care de zece ani dorea unul.

— Nu știu cum să-ți mulțumesc, nepoate, spuse bătrâna mamă, căreia i se umeziră ochii. Seara și dimineața, în rugăciunile mele, o voi adăuga pe cea mai stăruitoare dintre toate pentru dumneata, rugăciunea pentru cei plecați pe drumuri. Dacă voi muri, Eugénie va păstra această bijuterie.

— Toate astea fac nouă sute optzeci și nouă de franci și șaptezeci și cinci de centime, nepoate, zise Grandet, deschizând ușa. Dar, ca să te scutesc de osteneala vânzării, îți voi da eu banii... în livre.

„În livre” însemna, pe malurile Loarei, că scuzii de șase livre trebuie să fie acceptați în schimbul a șase franci, fără să se țină cont de greutatea pierdută din pricina uzurii.

— Nu îndrăzneam să-ți fac această rugămintă, răspunse Charles, dar nu-mi plăcea deloc să-mi scot la vânzare bijuteriile în orașul unde locuiești dumneata. Trebuie să ne spălăm rufele murdare în familie, spunea Napoleon. Așa că-ți mulțumesc pentru bunătatea dumitale.

Grandet se scarpină după ureche și urmă un moment de tăcere.

— Dragul meu unchi, verișoara și mătușa mi-au îngăduit să le dăruiesc o mică amintire din partea mea, continuă Charles, privindu-l cu un aer neliniștit, ca și cum s-ar fi temut să nu-i rănească susceptibilitatea. Binevoiește să primești și dumneata niște butoni de manșete care mie nu-mi mai sunt de niciun folos: îți vor aminti de un biet tânăr care, departe de dumneata, se va gândi cu siguranță la cei care, de acum înainte, vor fi singura lui familie.

— Dragă băiete! Dragă băiete, nu trebuie să te lipsești așa de toate...! Ce-ai primit, nevastă?, întrebă el, întorcându-se cu aviditate spre soția lui. Ah, un degetar de aur! Și tu, fetiço? Ia te uită, butoni cu diamante! Haide, iau și eu butonii, băiete, zise el în cele din urmă, strângându-i mâna lui Charles. Dar... o să-mi dai voie să... să-ți plătesc... da... drumul până în Indii. Da, vreau să-ți plătesc drumul. Mai ales că, prețuindu-ți bijuteriile, am luat în calcul numai aurul brut și poate că făcea mai mult cu lucrătură cu tot. Gata, am hotărât! Îți voi da o mie cinci sute de franci... în livre, pe care mi-i va împrumuta Cruchot, pentru că n-am nicio lețcaie în casă, decât dacă Perrotet, care a întârziat cu arenda, va veni s-o plătească. Ia să mă duc să văd!

Își luă pălăria, își puse mânușile și ieși.

— Așadar, pleci, spuse Eugénie, aruncându-i o privire în care tristețea se amesteca cu admirația.

— Trebuie, răspunse el, lăsând capul în jos.

De câteva zile, atitudinea, purtarea și vorbele lui Charles deveniseră cele ale unui om profund îndurerat, dar care, conștient de imensele obligații care apăsau asupra lui, simțea că nenorocirea îi

insufla din ce în ce mai mult curaj. Nu mai ofta, devenise un adevărat bărbat. De aceea, niciodată Eugénie nu avu o părere mai bună despre caracterul vărului ei decât văzându-l coborând în hainele groase din postav negru, care se potriveau bine cu chipul palid și cu înfățișarea tristă. Din ziua aceea, cele două femei purtară doliu, asistând împreună cu Charles la un recviem celebrat la biserica parohiei pentru sufletul răposatului Guillaume Grandet.

La masa de prânz, Charles primi scrisori de la Paris și le citi.

— Ei bine, vere, ești mulțumit de cum îți merg afacerile?, întrebă încet Eugénie.

— Nu pune niciodată întrebări de-astea, fiica mea, răspunse Grandet. Ce naiba! Dacă eu nu-ți spun nimic de-ale mele, de ce ți-ai băga nasul în cele ale vărului tău? Dă-i pace băiatului!

— Oh, n-am secrete!, spuse Charles.

— Bla, bla, bla! O să înveți tu că în negustorie trebuie să-ți ții limba-n frâu!

După ce îndrăgostiții rămaseră singuri în grădină, Charles îi spuse verișoarei sale, ducând-o spre vechea bancă, unde se așezară sub nuc:

— Am avut dreptate în privința lui Alphonse, s-a purtat minunat. S-a ocupat de afacerile mele cu prudență și cinstit. Nu datorez nimic celor de la Paris, toată mobila mea s-a vândut bine; el mă anunță că, după sfaturile unui căpitan de cursă lungă, a folosit trei mii de franci, care-i mai rămăseseră, să cumpere ceva marfă, formată din curiozități europene, care se vând foarte bine în Indii. Mi-a trimis coletele la Nantes, unde se află o navă care pleacă spre Java. Peste cinci zile, Eugénie, va trebui să ne luă rămas-bun poate nu pentru totdeauna, dar cel puțin pentru mult timp de-aici înainte. Marfa mea și cei zece mii de franci pe care mi-i trimit doi dintre prietenii mei constituie un început destul de modest. Nu mă pot gândi la întoarcere decât peste câțiva ani. Draga mea verișoara, nu pune în balanță viața mea cu a ta, aș putea să pier, poate că ți se va prezenta o partidă bună...

— Mă iubești?, întrebă ea.

— Oh, da, mult!, răspunse el, pe un ton profund, care dezvăluia un sentiment la fel de profund.

— Voi aștepta, Charles! Dumnezeule! Tata e la fereastră!, exclamă ea, respingându-și vărul, care se apropia s-o sărute.

Și fugi sub boltă, urmată de Charles. Văzându-l, tânăra se retrase la capătul de jos al scării și deschise ușa; apoi, fără să știe prea bine unde mergea, Eugénie se pomeni lângă cămăruța lui Nanon, în locul cel mai întunecos al culoarului. Acolo, Charles, care o însoțise, o prinse de mână, o trase mai aproape, o apucă de mijloc și o lipi

încetîșor de el. Eugénie nu se mai împotrivi, primi și dăruie cea mai curată, cea mai suavă, dar și cea mai deplină sărutare.

— Dragă Eugénie, un văr e într-o situație mai bună decât un frate, te poate lua de soție, îi spuse Charles.

— Așa să fie!, strigă Nanon, deschizând deodată ușa cămăruței sale.

Speriați, cei doi îndrăgostiți fugiră în sală, unde Eugénie își reluă lucrul, iar Charles se apucă să citească litaniiile Fecioarei din cartea de rugăciuni a doamnei Grandet.

— Ce tăcere!, exclamă Nanon, văzând că nimeni nu vorbea. Ne facem cu toții rugăciunile?

După ce Charles își anunțase plecarea, Grandet începuse să se agite, vrînd să lase să se creadă că-i păsa mult de nepotul lui. Se arată generos cu ce nu-l costa nimic, găsindu-i un ambalator și zicînd apoi că cerea prea mulți bani pentru lăzile lui. Atunci, el vru cu încăpățănare să se ocupe personal de asta și folosi niște scînduri vechi. Se trezi dis-de-dimineață ca să rindeluiască, să netezească lemnul cu cuțitoaia, să bată în cuie scîndurile și să confecționeze cutii foarte frumoase, în care ambala toate lucrurile lui Charles; apoi, își luă sarcina să le coboare cu ambarcațiunea pe Loara, să aibă grijă de ele și să le expedieze în timp util la Nantes.

De la sărutul de pe culoar, orele zburau pentru Eugénie cu o iuțeală înspăimîntătoare. Uneori, ea voia să-și urmeze vărul. Cel care a cunoscut cea mai fermecătoare dintre pasiuni, aceea care e scurtată zilnic de vîrstă, de timp, de o boală mortală, de vreo fatalitate umană, acela va înțelege chinurile tinerei Eugénie. Plîngea deseori, plimbîndu-se prin grădină, acum prea mică pentru ea, ca și curtea, casa, orașul: se închipuia deja înfruntînd întinderile nesfârșite ale mărilor. În sfârșit, veni și ziua dinaintea plecării. Dimineața, în absența lui Grandet și a lui Nanon, cutia prețioasă unde se aflau cele două portrete a fost așezată cu solemnitate în singurul sertar al dulăpiorului care se încuia cu cheia și unde se găsea punga acum goală. Depunerea acestei comori fu însoțită de multe sărutări și lacrimi. După ce-și puse cheia în sân, Eugénie nu mai avu curajul să-l împiedice pe Charles să sărute acel loc.

— Aici va sta mereu, dragul meu.

— Ca și inima mea.

— Ah, Charles, asta nu e bine!, spuse ea, pe un ton puțin muștrător.

— Nu suntem logodiți?, răspunse el. Am cuvîntul tău, primește-l și tu pe-al meu.

Apoi își jurară să fie unul al celuilalt pentru totdeauna.

Nicio făgăduială din această lume nu a fost mai curată: candoarea

tinerei Eugénie sfințea momentan iubirea lui Charles. A doua zi dimineată, micul dejun a fost trist. În halatul lui de casă cusut cu fir de aur și purtând o cruce atârnată de gât cu o panglică de catifea, ambele dăruite de Charles, Nanon, care nu se sfia să-și exprime sentimentele, avea ochii înlăcrimați.

— Drăguțul domn pleacă pe mare! Domnul să-l călăuzească!

La zece și jumătate, întreaga familie îl însoți pe Charles la diligenta de Nantes. Nanon dăduse drumul câinelui, încuiase poarta și vru să ducă bagajul lui Charles. Toți negustorii de pe strada veche erau în pragul prăvăliilor ca să-i vadă trecând, micului cortegiu alăturându-i-se în piață și notarul Cruchot.

— Să nu plângi, Eugénie, îi spuse mama ei.

— Nepoate, pleacă sărac, întoarce-te bogat, vei găsi salvată onoarea tatălui dumitale, îi spuse Grandet în ușa hanului, sărutându-l pe Charles pe amândoi obraji. Garantez pentru asta eu, Grandet. Iar atunci nu va mai atârna decât de dumneata să...

— Ah, unchiule, îmi îndulcești amărăciunea plecării! Oare nu-i cel mai frumos dar pe care mi-l puteai face?

Neînțelegând vorbele bătrânului dogar, pe care-l întrerupsese, Charles lăasă să cadă pe fața tăbăcită de vânt și de soare lacrimi de recunoștință, în timp ce Eugénie strângea cu toată puterea ei mâna vărului și pe cea a tatălui. Numai notarul zâmbea, admirând subtilitatea lui Grandet, pentru că numai el îl înțelese pe unchiaș. Cei patru, înconjurați de alte câteva persoane, rămaseră în fața diligentei până la plecare. Apoi, după ce ea dispăru pe pod și zgomotul ei răsună numai în depărtare, podgoreanul mormăi:

— Cale bătută!

Din fericire, numai notarul Cruchot auzi această exclamație. Eugénie și mama ei se duseseră într-un anumit loc de pe chei, de unde mai puteau zări diligenta, și-și agitau batistele albe, semn la care Charles răspundea fluturând-o pe a lui.

— Mamă, aș vrea să am un moment puterea Domnului, spuse Eugénie, în clipa în care nu mai zări batista lui Charles.

Ca să nu întrerupem cursul evenimentelor care s-au petrecut în familia Grandet, e necesar să aruncăm anticipat o privire asupra operațiilor pe care unchiașul le-a făcut la Paris prin intermediul lui des Grassins. La o lună după plecarea bancherului, Grandet deținea un titlu de rentă de stat de o sută de mii de livre, cumpărat la optzeci de franci net. Inventarul rămas la moartea sa nu a furnizat nici cea mai mică lămurire asupra mijloacelor sugerate de neîncrederea lui pentru schimbarea prețului rentei cu renta însăși. Notarul Cruchot a ajuns la concluzia că Nanon, fără știrea ei, fusese instrumentul fidel al transferării fondurilor. Cam pe atunci, slujnica lipsise cinci zile,

trebuind, zice-se, să pună ordine în anumite lucruri la Froidfond, ca și cum podgoreanul ar fi putut să lase ceva la voia întâmplării. În privința afacerilor casei Guillaume Grandet, toate previziunile dogarului se realizaseră.

La Banca Franței se găsesc, după cum se știe, informațiile cele mai exacte despre marile averi din Paris și din departamente. Numele lui des Grassins și cel al lui Félix Grandet din Saumur erau bine cunoscute și se bucurau de stima acordată celebrităților financiare care se sprijină pe proprietăți funciare imense neipotecate. Sosirea bancherului de la Saumur, însărcinat, se spunea, cu lichidarea onorabilă a casei Grandet din Paris, a fost așadar de ajuns ca negociatorul să evite rușinea protestării polițelor. Ridicarea sechestrului s-a făcut în prezența creditorilor și notarul familiei a procedat în mod regulamentar la întocmirea inventarului succesiunii. Curând, des Grassins i-a adunat pe creditorii, care, cu toții, i-au ales ca lichidatori pe bancherul din Saumur și pe François Keller, un bancher bogat, unul dintre principalii interesați, conferindu-le toate puterile necesare ca să salveze onoarea familiei și creanțele. Creditul lui Grandet de la Saumur, speranța pe care a stârnit-o în sufletul creditorilor prin intermediul lui des Grassins au facilitat tranzacțiile; niciun creditor nu s-a arătat recalcitrant. Nimeni nu se gândea să-și treacă creanța la pierderi și fiecare își spunea: „Grandet de la Saumur va plăti!”

Au trecut șase luni. Parizienii răscumpăraseră polițele aflate în circulație și le păstrau în portofele. Primul rezultat pe care voia să-l obțină dogarul. După nouă luni de la prima adunare, cei doi lichidatori au distribuit patruzeci și șapte la sută fiecărui creditor. Această sumă a fost obținută prin vânzarea valorilor, posesiunilor, a bunurilor și a altor lucruri care aparținuseră răposatului Guillaume Grandet, totul fiind făcut cu o scrupulozitate riguroasă. Această lichidare era făptuită cu cea mai mare onestitate. Creditorii au recunoscut admirabila și incontestabila onoare a fraților Grandet. După ce aceste laude au circulat îndeajuns, creditorii au cerut restul banilor. Pentru asta, au fost nevoiți să-i trimită lui Grandet o scrisoare colectivă.

— Am ajuns și-aici!, exclamase fostul dogar, aruncând scrisoarea în foc. Răbdare, draguților!

Drept răspuns la propunerile din scrisoare, Grandet de la Saumur a cerut depunerea la un notar a tuturor titlurilor de creanță existente contra succesiunii fratelui său, împreună cu o chitanță a plăților deja făcute, sub pretextul încheierii după verificare a conturilor și al stabilirii corecte a stării succesiunii. Această depunere a stârnit nenumărate dificultăți. În general, creditorul e un fel de maniac.

Astăzi, gata să încheie o înțelegere; mâine, gata să distrugă totul; mai târziu, devenind mai mult decât blajin. Astăzi, soția lui e binedispusă, ultimului micuț i-au dat dinții, totul merge bine acasă și el nu vrea să piardă nicio para; mâine, plouă, nu poate să iasă, e melancolic, spune „da” la toate propunerile care pot să ducă la bun sfârșit o afacere; peste două zile, cere garanții; la sfârșitul lunii, vrea să te execute silit, călăul! Creditorul seamănă cu vrabia comună, pe coada căreia copilașii sunt îndemnați să încerce să pună un bob de sare; dar creditorul întoarce totul împotriva creanței sale, din care nu poate să încaseze nimic.

Grandet observase variația stărilor de spirit ale creditorilor, iar cei ai fratelui său s-au comportat cu toții după calculele lui. Unii s-au supărat și au refuzat *categoric* această depunere.

— Foarte bine!, zicea Grandet, frecându-și mâinile, pe când citea scrisorile adresate în această privință de des Grassins.

Alții nu au consimțit depunerea decât cu condiția să li se constate așa cum se cuvine drepturile, nerenunțând la niciunul, ba chiar rezervându-și-l pe acela de declarare a falimentului. Au urmat alte scrisori, după care Grandet de la Saumur a acceptat toate condițiile cerute. În schimbul acestei concesi, creditorii concilianți i-au adus pe calea cea bună și pe creditorii îndârjiți. Depunerea a avut loc, nu fără unele plângeri.

— Individul ăsta își bate joc de dumneata și de noi, i se spusese lui des Grassins.

După douăzeci și trei de luni de la moartea lui Guillaume Grandet, mulți negustori, prinși în vârtejul afacerilor din Paris, au uitat de încasarea polițelor Grandet sau se gândeau la ea doar ca să-și spună: „încep să cred că cei patruzeci și șapte la sută sunt tot ce pot să scot din asta”. Dogarul se bazase pe puterea timpului, care, spunea el, e un diavol bun.

La sfârșitul celui de-al treilea an, des Grassins i-a scris lui Grandet că, în schimbul a zece la sută din două milioane patru sute de mii de franci datorăți încă de casa Grandet, îi făcuse pe creditori să-i înapoieze polițele. Grandet a răspuns că notarul și agentul de schimb, ale căror falimente înspăimântătoare provocaseră moartea fratelui său, *trăiau* încă, probabil deveniseră solvabili și că trebuia să fie acționați în judecată, ca să se poată scoate ceva de la ei și diminua astfel cifra deficitului.

La sfârșitul celui de-al patrulea an, deficitul s-a oprit categoric la suma de un milion două sute de mii de franci. Au urmat tratative care au durat șase luni, între lichidatori și creditori, între Grandet și lichidatori. Pe scurt, presat insistent să plătească, Grandet de la Saumur le-a răspuns celor doi lichidatori, prin luna a noua a celui

an, că nepotul lui, care se îmbogățise în Indii, îi adusese la cunoștință intenția de a plăti integral datoriile tatălui său, așa că nu putea să-i plătească el, fără să-l fi consultat. Prin urmare, aștepta un răspuns.

Pe la mijlocul celui de-al cincilea an, creditorii erau încă ținuți în șah cu cuvântul „integral”, folosit din când în când de sublimul dogar, care râdea în barbă și nu rostea niciodată, fără să zâmbească și să trântească o înjurătură, cuvintele: „Parizienii ăștia!” Dar creditorii au avut o soartă nemaîntâlnită în analele comerțului. Ei se vor pomeni în situația în care-i ținuse Grandet în momentul în care evenimentele acestei povestiri îi vor obliga să reapară. Când rentele au atins 115, moș Grandet a vândut și a obținut în jur de două milioane patru sute de mii de franci de aur, care s-au alăturat, în butoiașele lui, celor șase sute de mii de franci din dobânzile compuse din titluri. Des Grassins locuia la Paris. Iată de ce, întâi, a fost numit deputat; apoi, s-a amoretat, el, tată de familie, dar sătul de viața plictisitoare de la Saumur, de Florine, una dintre cele mai drăguțe actrițe de la Théâtre de Madame, și în bancher s-a trezit fostul ofițer napoleonian. E inutil să vorbim despre comportamentul lui; la Saumur a fost socotit profund imoral. Soția a fost foarte fericită cu separarea bunurilor și a avut destulă minte să conducă casa de la Saumur, ale cărei afaceri au continuat sub numele ei, ca să repare prejudiciile aduse averii de nebuniile domnului des Grassins. Cei din familia Cruchot au înveninat atât de mult situația nesigură a acestei cvasi văduve, încât și-a măritat foarte prost fiica și s-a văzut nevoită să renunțe la căsătoria fiului ei cu Eugénie Grandet. Adolphe a plecat la Paris la tatăl lui și se spune că a devenit un tânăr cu deprinderi foarte rele. Familia Cruchot a triumfat.

— Soțul dumitale e lipsit de judecată, spunea Grandet, împrumutând-o cu o sumă de bani pe doamna des Grassins în schimbul unor garanții. Vă plâng din toată inima, sunteți o femeie de toată isprava.

— Ah, domnule!, răspundea biata femeie. Cine putea să creadă că, în ziua în care a plecat de la dumneata spre Paris, se ducea la pierzanie?

— Cerul mi-e martor, doamnă, că am făcut tot ce-am putut până în ultimul moment să-l împiedic să plece. Domnul președinte voia să se ducă în locul lui, iar acum știm de ce a ținut musai să plece el.

Astfel, Grandet nu avea nicio obligație față de des Grassins.

În orice situație, femeile au mai multe motive de durere decât un bărbat și suferă mai mult decât el. Bărbatul are forța lui și obișnuința de a-și exercita puterea: acționează, se agită, își face de lucru, gândește, privește în viitor și găsește în toate astea consolare. Așa făcea și Charles. Dar femeia rămâne față în față cu durerea, de la care nimic nu o abate, coboară până în străfundul prăpastiei pe care a deschis-o el, o măsoară și o umple deseori cu dorințele și cu lacrimile ei. Așa făcea Eugénie. Se iniția în propriu-i destin. Simțirea, iubirea, suferința, devotamentul vor face întotdeauna parte din textul vieții femeilor. Eugénie avea să fie o femeie pe de-a-ntregul, mai puțin în ceea ce o consolează pe femeie. Fericirea, adunată precum cuiele înfipite într-un zid, după splendida exprimare a lui Bossuet, nu avea să-i umple într-o zi căușul palmei. Supărările nu se lasă niciodată așteptate, iar, pentru ea, acestea sosiră curând.

A doua zi după plecarea lui Charles, casa Grandet își reluă înfățișarea pentru toți, mai puțin pentru Eugénie, căreia i se păru brusc foarte pustie. Fără știința tatălui, vru ca odaia vărului ei să rămână așa cum o lăsase. Doamna Grandet și Nanon încuviințară cu dragă inimă acest *statu quo*.

— Cine știe dacă nu se va întoarce mai repede decât credem?, spuse ea.

— Ah, tare aș vrea să-l văd aici!, răspunse Nanon. Mă obișnuisem cu el! Era un domn tare omenos și tare drăguț, buclat ca o fată.

Eugénie se uită la Nanon.

— Sfântă Fecioară! Domnișoară, ochii dumitale frumoși îți vor duce sufletul la pierzanie! Nu privi lumea în felul ăsta!

Din ziua aceea, frumusețea domnișoarei Grandet căpătă un nou caracter. Gravele gânduri de iubire de care sufletu-i era invadat lent, demnitatea femeii iubite dădură trăsăturilor sale acel fel de strălucire pe care pictorii o reprezintă prin aureolă. Până să vină vărul ei, Eugénie putea fi comparată cu Fecioara înainte să conceapă; după plecarea lui, semăna cu Fecioara devenită mamă: concepuse iubirea. Aceste două Marii, atât de diferite și atât de bine reprezentate de câțiva pictori spanioli, constituie una dintre cele mai strălucite figuri care abundă în creștinism.

Întorcându-se de la slujbă, unde se dusesese a doua zi după plecarea lui Charles și unde jurase că se va duce în fiecare zi, cumpără de la

un librar o hartă a lumii, pe care o prinse în cuie deasupra oglinzii, ca să poată urmări drumul vărului ei spre Indii, să se închipuie cât de cât, seara și dimineața, în corabia care-l purta spre acele țărmuri îndepărtate, să-l vadă, să-i pună mii de întrebări, să-l întrebe: „Ești sănătos? Suferi? Te gândești la mine, văzând acea stea despre frumusețea și folosul căreia mi-ai vorbit chiar tu?” Apoi, dimineața, stătea cufundată în gânduri sub nuc, așezată pe banca de lemn roasă de carii și năpădită de mușchi cenușiu, unde-și spusese multe cuvinte dragi, copilării, unde-și imaginaseră frumosul lor cămin. Se gândea la viitor privind cerul prin micul spațiu îngăduit de ziduri, apoi, vechea porțiune de zid și acoperișul sub care era camera lui Charles. În sfârșit, trăi iubirea singuratică, iubirea adevărată care persistă, se strecoară în toate gândurile și devine substanța sau, cum ar fi spus părinții noștri, țesătura vieții.

Când așa-zișii prieteni ai lui moș Grandet veneau să trăncănească seara, ea era veselă, se prefăcea; dar în toate diminețile vorbea despre Charles cu mama ei și cu Nanon. Slujnica înțelesese că putea să ia parte la suferințele tinerei ei stăpâne fără să-și încalce îndatoririle față de stăpânul casei și-i spunea fetei:

— Eu, dacă aș fi avut un bărbat, l-aș fi... urmat și-n iad! L-aș fi... ce mai!... În fine, aș fi murit pentru el! Dar... nimic. Voi muri fără să știu ce-i viața. Crezi, domnișoară, că bătrânul ăsta de Cornoiller, care-i totuși un om cumsecade, se ține de mine pentru renta mea, ca toți cei care vin aici să adulmece bănetul domnului, făcându-vă curte? Zic asta pentru că sunt încă îndemânatică, deși cât casa. Ei bine, don'șoară, să știți, asta tot îmi face plăcere, chiar dacă nu-i iubire!

Trecură astfel două luni. Viața din casă, altădată atât de monotună, era însuflețită de interesul imens stârnit de secretul care le lega și mai intim pe cele trei femei. Pentru ele, Charles încă trăia și se mișca de colo-colo sub tavanul cenușiu al sălii. Seara și dimineața, Eugénie deschidea trusa de toaletă și privea portretul mătușii sale. Într-o dimineață de duminică fu surprinsă de mama ei în momentul în care căuta trăsăturile lui Charles în cele ale portretului. Doamnei Grandet i-a fost astfel destăinuit secretul teribil al schimbului făcut între tânăr și Eugénie.

— I-ai dat tot!, exclamă mama ei, înspăimântată. Ce-i vei spune tatălui tău, de Anul Nou, când o să vrea să-i arăți aurul?

Privirea fetei deveni fixă și cele două femei rămaseră stăpânite de o teamă mortală jumătate din dimineață. Se dovediră destul de tulburate ca să nu mai ajungă la liturghia mare și se duseră doar la liturghia mică. Peste trei zile se sfârșea anul 1819. Peste trei zile avea să înceapă o acțiune cumplită, o tragedie burgheză fără otravă,

pumnal sau vărsare de sânge, dar, pentru actori, mai crudă decât toate dramele săvârșite în ilustra familie a Atrizilor.

— Ce o să ne facem?, își întrebă doamna Grandet fiica, lăsându-și lucrul pe genunchi.

Biata mamă suferea de niște tulburări așa de grave de două luni, încât mânecutele ei de lână, de care avea nevoie pentru iarnă, nu erau încă gata. Acest fapt divers casnic, neînsemnat în aparență, avu consecințe triste pentru ea. Fără mânecute, răci rău pe când asuda din pricina unei furii înspăimântătoare a soțului ei.

— Mă gândeam, biata mea copilă, că, dacă mi-ai fi destăinuit secretul tău, am fi avut timp să-i scriem la Paris domnului des Grassins. Ar fi putut să ne trimită monede de aur asemănătoare cu ale tale. Și, chiar dacă Grandet le cunoaște bine, poate că...

— Dar de unde am fi luat atâția bani?

— Mi-aș fi pus la bătaie bunurile mele. De altfel, domnul des Grassins ne-ar fi...

— Nu mai e timp, răspunse Eugénie cu voce înăbușită și tulburată, întrerupându-și mama. Nu trebuie să ne ducem mâine-dimineață în camera lui să-i urăm la mulți ani?

— Dar, fiica mea, m-aș putea duce la domnii Cruchot.

— Nu, nu, ar însemna să mă predau lor și să depindem de ei. De altfel, hotărârea mea e luată. Am făcut bine, nu mă căiesc deloc. Dumnezeu mă va ocroti. Facă-se sfânta lui voință! Ah, dacă i-ai fi citit scrisoarea, nu te-ai mai fi gândit decât la el, mamă!

A doua zi dimineață, 1 ianuarie 1820, teroarea vădită care le stăpânea pe mamă și pe fiică le sugeră cea mai naturală dintre scuze ca să nu vină, cu solemnitate, în camera lui Grandet. Iarna dintre anii 1819 și 1820 a fost una dintre cele mai aspre din epocă. Zăpada se așternuse în strat gros pe acoperiș.

Doamna Grandet îi spuse soțului ei îndată ce îl auzi mișcându-se prin cameră:

— Grandet, spune-i lui Nanon să facă puțin foc în camera mea. E atât de frig, încât am înghețat sub plapumă. Am ajuns la o vârstă la care am nevoie să fiu menajată.

Și, după o scurtă pauză, ea continuă:

— Să știi că Eugénie va veni să se îmbrace aici. Biata fată ar putea să se îmbolnăvească dacă-și face toaleta la ea în odaie pe o vreme ca asta. Apoi vom veni să-ți urăm la mulți ani lângă foc, în sală.

— Bla, bla, bla! Ce de vorbe! Cum începi anul, doamnă Grandet? N-ai vorbit niciodată așa de mult. Cu toate astea, nu cred c-ai mâncat pâine înmuiată în vin!

Urmă un moment de tăcere.

— Ei bine, voi face precum dorești, doamnă Grandet!, continuă să

vorbească podgoreanul, căruia probabil că-i convenea propunerea soției sale. Ești într-adevăr o femeie cumsecade și nu vreau să ți se întâmple ceva rău la bătrânețe, chiar dacă, în general, cei din familia La Bertellière sunt zdraveni, nu glumă! Nu-i așa?, strigă el, după o clipă de pauză. În fine, i-am moștenit, așa că-i iert! Și tuși.

— Ești vesel în dimineața asta, domnule, spuse cu gravitate biata femeie.

— Așa sunt eu, vesel...

*Dogaru-i vesel, n-ai ce face,
Hai să dregem poloboace!*

...adăugă el, intrând în odaia soției sale gata îmbrăcat. Da, fir-ar să fie, aici e frig, nu glumă! Vom mânca bine la masă, nevastă. Des Grassins mi-a trimis un pateu de ficat cu trufe! O să mă duc să-l iau de la diligentă. Probabil c-a adăugat și un napoleon dublu pentru Eugénie, îi șopti dogarul la ureche. Am rămas fără aur, nevastă. Mai aveam niște monede vechi, pot să-ți spun asta ție, dar a trebuit să le dau pentru afaceri.

Și, ca să celebreze Anul Nou, o sărută pe frunte.

— Eugénie!, strigă mama ei. Nu știu pe ce parte a dormit tatăl tău, dar e în toane bune în dimineața asta. O să ne descurcăm!

— Da' ce-are stăpânul nostru?, întrebă Nanon, intrând în odaie să aprindă focul. Întâi, mi-a zis: „O zi bună, un an bun, nătânalo! Du-te să faci focul în odaia neveste-mii, îi e frig!” Pe urmă, am rămas prostită când l-am văzut întinzând mâna să-mi dea un scud de șase franci, care aproape că nu-i deloc tocit! Ia uite-l, doamnă! Oh, ce om cumsecade! E totuși tare de treabă! Unii, cu cât îmbătrânesc, cu atât sunt mai nesuferiți, dar el e dulce ca lichiorul de coacăze și se face și mai bun! E un om tare minunat, tare bun...

Secretul acestei veselii consta în reușita deplină a operațiunii sale speculative. Domnul des Grassins, după ce reținuse sumele pe care i le datora dogarul pentru scontarea celor o sută cincizeci de mii de franci de titluri olandeze și Pentru adaosul pe care i-l dăduse ca să completeze banii necesari cumpărării de rente în valoare de o sută de mii de livre, îi trimitea cu diligenta treizeci de mii de franci în scuzi, dobândă restantă la semestru, anunțându-i creșterea valorii rentelor publice. Ajunseseră atunci la 89 și afaceriștii cei mai bogați cumpărau, la sfârșitul lui ianuarie, cu 92. Grandet câștiga, de două luni, o dobândă de 12% la capitalurile sale, își încheiase conturile și urma acum să câștige cincizeci de mii de franci la fiecare șase luni, fără să fie nevoit să plătească impozite sau compensări. Pricepea în sfârșit renta, plasament față de care oamenii din provincie aveau o

repulsie de neînvins, și se vedea, după cinci ani, stăpânul unui capital de șase milioane, făcuți fără mare bătaie de cap și care, adăugându-se valorii proprietăților sale funciare, ar fi format o avere colosală. Cei șase franci ai lui Nanon erau poate răsplata pentru un imens serviciu pe care slujnica i-l făcuse fără să știe stăpânului ei.

„Oho! încotro se duce moș Grandet de aleargă de dimineată ca la foc?“, se întrebară negustorii care-și deschideau prăvăliile.

Apoi, când îl văzură revenind de la diligentă, urmat de un angajat al mesageriei, care ducea câțiva saci plini cu roaba, unul zise:

— Apa se duce întotdeauna în râu, unchiașul se ducea la bani!

— Îi vin de la Paris, de la Froidfond, din Olanda!, spuse altul.

— O să ajungă să cumpere tot Saumurul!, exclamă un al treilea.

— Nu-i pasă de frig, își vede de treaba lui, îi zise o femeie soțului ei.

— Ei! Domnule Grandet! Dacă vă stânjenesc, vă scap eu de ei!, îi spuse un negustor de postav, cel mai apropiat vecin al lui.

— Mda! Niște bănișori amărâți, răspunse podgoreanul.

— De argint, replică omul de la mesagerie, pe șoptite.

— Dacă vrei să nu pleci cu buza umflată, ține-ți clanța!, îl repezi zgârcitul, deschizând ușa.

„Ah, vulpoiul bătrân! Credeam că-i surd!, își spuse omul de la mesagerie. Se pare că, atunci când e frig afară, aude.”

— Ține cinci gologani de saftea de Anul Nou și gura! Șterge-o!, îi zise Grandet. Nanon o să-ți aducă înapoi roaba.

Apoi:

— Nanon, cele două curci sunt la slujbă?, o întrebă el.

— Da, domnule.

— Hai, la treabă!, strigă el, încărcând-o cu sacii.

Scuzii fură transportați fugața în camera lui, unde se încuie.

— Când e gata masa, îmi bați în perete. Du înapoi roaba la mesagerie!

Familia se așează la masă abia la ora zece.

— Aici, tatăl tău nu-ți va cere să-i arăți aurul, îi spuse doamna Grandet fiicei sale, întorcându-se de la biserică. De altfel, să te prefaci că ți-e frig. Pe urmă vom avea timp să-ți umplem la loc punga până la ziua ta de naștere...

Grandet cobora scara gândindu-se să-și schimbe iute scuzii parizieni în aur curat și la admirabila lui operațiune speculativă cu rente de stat. Era hotărât să-și plaseze astfel veniturile până când renta va atinge valoarea de o sută de franci. Intenție funestă pentru Eugénie. Îndată ce intră, cele două femei îi urară un an bun, fiica sărindu-i de gât și alintându-l, doamna Grandet, grav și cu demnitate.

— Ah, copila mea!, exclamă el, sărutându-și fiica pe obraji. Să știi că mă străduiesc pentru tine! Vreau să fii fericită. Îți trebuie bani ca să fii fericit. Fără bani, ioc! Ține un napoleon nou-nouț, cerut special de la Paris. La naiba! Nu mai e un grăunte de aur aici! Numai tu mai ai aur! Arată-mi aurul tău, fetițo!

— Lasă! E prea frig, să ne așezăm la masă, îi răspunse Eugénie.

— Bine. Pe urmă. Da? Asta ne va ajuta la digestie! Grăsanul de des Grassins a avut grijă să ne trimită asta, continuă el. Așa că mâncați, copii, nu ne costă nimic. Face treabă bună des Grassins, sunt mulțumit de el. Descurcărețul ăsta lucrează pentru Charles, și încă gratis. Aranjează foarte bine afacerile bietului răposat Grandet.

După o pauză:

— Mm! Mm! Ce bun el, rosti el cu gura plină. Mănâncă, nevastă! Ți-ai foame pentru cel puțin două zile!

— Nu mi-e foame. Și știi că nu prea mă simt bine.

— Aș! Poți să bagi în tine fără teamă c-o să-ți plesnească burta. Ești o La Bertellière, o femeie zdravănă. Ești puținel gălbuie, dar mie-mi place galbenul.

Așteptarea unei morți dezonorante și publice este poate mai puțin oribilă pentru un condamnat decât era pentru doamna Grandet și pentru fiica ei așteptarea evenimentelor cu care avea să se încheie acea masă de familie. Cu cât vorbea și mânca mai vesel bătrânul podgorean, cu atât inima celor două femei se strângea mai tare. Totuși, fiica avea un sprijin în această împrejurare: își lua forța din iubire.

„Pentru el, pentru el, m-aș lăsa omorâtă de o mie de ori”, își spunea ea.

Gândind astfel, îi arunca mamei sale priviri pline de încurajări.

— Strânge tot, îi zise Grandet lui Nanon pe la ora unsprezece, după ce sfârșiră de mâncat. Dar să lași masa. Astfel, ne vom uita mai în voie la mica ta comoară, spuse el, privind-și fiica. Mică, zău că nu! Ai, valoare intrinsecă, cinci mii nouă sute cincizeci și nouă de franci și cu cei patruzeci de azi, fac șase mii de franci fără unu. Ei bine, o să-ți dau eu francul ăsta, ca să completezi suma! Și asta, fetițo, pentru că... Hei! De ce tragi cu urechea? Ia, fă-te-ncolo, Nanon, și vezi-ți de treaba ta!, se răsti la ea unchiașul.

Nanon dispăru.

— Ascultă, Eugenie, trebuie să-mi dai aurul tău. N-ai să-l refuzi pe tatăl tău, fetița mea, nu-i așa?

Cele două femei nu scoteau o vorbă.

— Eu nu mai am aur. Aveam. Nu mai am. Îți voi înapoia șase mii de franci în livre, iar tu-i vei plasa cum o să-ți spun eu. Nu trebuie să te mai gândești la darul de nuntă. Când am să te mărit, ceea ce se va

întâmpla curând, îți voi găsi un soțior care să-ți poată oferi cel mai frumos dar de nuntă de care s-a auzit vreodată în provincie. Așa că ascultă-mă, fetițo. S-a ivit o ocazie bună: poți să-ți plasezi cei șase mii de franci în rente publice și vei primi la fiecare șase luni o dobândă de aproape două sute de franci, ferită de impozite, de despăgubiri, de grindină, de îngheț, de marea, de tot ce poate să amenințe veniturile. Poate că nu te trage inima să te desparți de aurul tău, ei, fetițo? Adu-mi-l, totuși. O să strâng pentru tine monede de aur olandeze, portugheze, rupii de la Mogul, genoveze și, împreună cu cele pe care ți le voi dăruia de ziua ta, în trei ani vei face la loc jumătate din mica ta comoară. Ce zici, fetițo? Capul sus! Du-te să mi-o aduci, drăguța de ea! Ar trebui să-mi săruți ochii pentru că-ți destăinuiesc astfel secretele și misterele vieții și morții scuzilor. Chiar așa, scuzii trăiesc și mișună ca oamenii, se duc, vin, asudă, produc!

Eugénie se ridică, dar, după ce făcu câțiva pași spre ușă, se întoarse brusc, se uită în ochii tatălui ei și-i spuse:

— Nu mai am aurul *meu*.

— Nu mai ai aurul!, strigă Grandet, sărind în sus ca un cal care aude bubuind tunul la zece pași de el.

— Nu, nu-l mai am.

— Te înșeli, Eugénie.

— Nu.

— Pe cosorul tatălui meu!

Când dogarul înjura astfel, se cutremurau tavanele.

— Dumnezeuule mare! Uite doamna cum se-ngălbenește la față!, strigă Nanon.

— Grandet, furia ta o să mă bage în mormânt, spuse biata femeie.

— Bla, bla, bla! Cei din familia ta nu mor cu una cu două! Eugénie, ce-ai făcut cu monedele tale?, strigă el, repezindu-se la ea.

— Domnule, mama suferă mult, îi zise fiica, lăsându-se în genunchi lângă ea. N-o ucide!

Grandet se sperie de chipul livid al soției sale, odinioară atât de galben.

— Nanon, hai să mă ajuți să mă urc în pat, spuse doamna Grandet cu voce stinsă. Simt că mor.

Nanon îi dădu imediat brațul stăpânei sale, ca și Eugénie, și se străduiră din greu s-o ducă în camera ei, pentru că leșina la fiecare treaptă. Grandet rămase singur. Totuși, după câteva momente, urcă șapte-opt trepte și strigă:

— Eugénie, să cobori după ce se culcă mama ta!

— Da, tată.

Și ea coborî curând, după ce-și liniștise mama.

— Fiica mea, să-mi spui unde ți-e comoara, îi ceru Grandet.

— Tată, dacă-mi faci daruri pe care nu sunt stăpână, ia-le înapoi, răspunse cu răceală Eugénie, luând napoleonul de pe cămin și înapoiindu-i-l.

Grandet apucă imediat moneda și o puse în buzunarul vestei.

— Cred că n-am să-ți mai dau nimic. Nici măcar atât!, spuse el făcând să-i pocnească o unghie între dinți. Îți disprețuiești tatăl, n-ai încredere în el? Nu știi ce înseamnă un tată? Dacă nu-i totul pentru tine, nu e nimic. Unde ți-e aurul?

— Tată, te iubesc și te respect, în pofida mâniei tale, dar îți atrag atenția cu toată umilința că am douăzeci și trei de ani. Mi-ai spus de destul de multe ori că sunt majoră, din câte-mi amintesc. Am făcut ce-am vrut cu banii mei și fii sigur că sunt bine plasați...

— Unde?

— E un secret ce nu poate fi destăinuit, răspunse ea. Dumneata n-ai secrete?

— Nu sunt eu capul familiei, nu sunt îndreptățit să am afacerile mele?

— Și asta e afacerea mea.

— Trebuie să fie o afacere proastă, dacă nu i-o poți spune tatălui tău, domnișoară Grandet.

— E excelentă, dar nu-i pot spune nimic despre ea tatălui meu.

— Cel puțin, când ți-ai dat aurul? Eugénie scutură din cap cu încăpățănare.

— Îl mai aveai de ziua ta, nu?

Eugénie, devenită la fel de șireată din dragoste precum era tatăl ei din zgârcenie, își mișcă din nou capul în același fel.

— Oricum, nu s-a mai văzut o așa încăpățănare și un așa furt, spuse Grandet, cu o voce care creștea în intensitate, făcând să răsunе gradat întreaga casă. Cum! Aici, în casa mea, la mine, cineva ți-a luat aurul! Singurul aur care mai era! Și eu să nu știu cine? Aurul e ceva scump. Cele mai cinstite fete pot să facă greșeli, să dea nu știu ce, e ceva ce se întâmplă la marii seniori și chiar la burghezi, dar să dai aur... Pentru că l-ai dat cuiva, nu?

Eugénie nu se tulbură.

— S-a mai văzut așa o fiică? Oare eu sunt tatăl tău? Dacă ai făcut un plasament, înseamnă că ai o chitanță...

— Eram sau nu liberă să fac cu el ce credeam de cuviință? Era al meu?

— Dar ești o copilă.

— Majoră.

Năucit de logica fiicei sale, Grandet păli, tropăi, înjură; apoi, găsindu-și în sfârșit cuvintele, strigă:

— Viperă blestemată de fată! Ah! Sămânță rea! Știi că te iubesc și

profiți. Să-ți sugrumi tatăl! Drace, ai aruncat cumva averea noastră la picioarele sărăntocului cu cizme de marochin... Pe cosorul tatălui meu! Nu pot să te dezmoștenesc, pe toți dracii, dar te blestem, pe tine, pe vărul tău și pe copiii tăi! N-o să iasă nimic bun din asta! Mă auzi ce-ți spun? Dacă lui Charles i-ai... Nu, nu-i cu puțință... Cum! Să mă fi jefuit filfizonul ăla păgubitor...

Se uita la fiica lui, care-l privea tăcută și cu răceală.

— Va rămâne de neclintit, nici nu va clipi, e mai Grandet decât mine. Cel puțin, nu-i așa că nu ți-ai dat aurul degeaba? Haide, spune?

Eugénie îi aruncă o privire ironică, de care se simți ofensat.

— Eugénie, ești în casa mea, în casa tatălui tău. Ca să rămâi aici, trebuie să te supui poruncilor mele. Preoții îți cer să-mi dai ascultare.

Eugénie lăsă capul în jos.

— Mă rănești în ce am mai drag, continuă el. Nu vreau decât să te văd supusă. Du-te în camera ta. O să stai acolo până când o să-ți dau voie să ieși. Nanon o să-ți aducă pâine și apă. M-ai auzit? Treci!

Eugénie izbucni în lacrimi și fugi la mama ei. După ce dădu de câteva ori ocol grădinii acoperite de zăpadă, fără să-i pese de frig, Grandet bănuia că fiica lui se dusesese la mama ei. Așa că, încântat s-o prindă încălcându-i porunca, urcă scara cu agilitatea unei pisici și-și făcu apariția în camera doamnei Grandet pe când bătrâna mângâia părul fetei, care stătea cu fața lipită de pieptul mamei sale.

— Liniștește-te, biata mea copilă, tatălui tău îi va trece supărarea.

— Nu mai are tată!, se răsti dogarul. Oare eu și dumneata, doamnă Grandet, am făcut o fiică neascultătoare cum e asta? Frumoasă educație, mai cu seamă religioasă! De ce nu ești în camera ta? Hai, la închisoare, la închisoare, domnișoară!

— Vrei să-mi ții fiica departe de mine, domnule?, întreba doamna Grandet, arătându-și fața aprinsă de febră.

— Dacă vrei s-o păstrezi, ia-o cu dumneata și plecați amândouă din casă! Mii de tunete, unde-i aurul, ce s-a întâmplat cu aurul?

Eugénie se ridică, îi aruncă o privire plină de mândrie și se duse în camera ei, iar unchiașul răsuci cheia în broască.

— Nanon, stinge focul în sală!, strigă el.

Apoi se așează într-un fotoliu de la colțul căminului din odaia soției sale și-i zise:

— L-a dat mai mult ca sigur lui Charles, acelui mizerabil seducător, care nu voia decât să pună gheara pe banii noștri.

Doamna Grandet găsi, în primejdia care-i amenința fiica și în simțămintele față de ea, destulă forță ca să rămână în aparență rece, mută și surdă.

— Nu știam nimic de toate astea, răspunse ea, întorcându-se spre

perete, ca să nu mai fie ținta privirilor scăpărătoare ale soțului ei. Sufăr atât de mult din pricina violenței dumitale încât, dacă ar fi să dau crezare presentimentelor mele, nu voi ieși de-aici decât cu picioarele înainte. Ar fi trebuit să mă cruți în momentul ăsta, domnule, pe mine, care nu ți-am adus niciodată supărare, cel puțin așa cred. Fiica dumitale te iubește, o cred la fel de nevinovată ca bebelușul abia născut; așa că n-o face să sufere, renunță la pedeapsă. E foarte frig, i-ai pricinui o boală gravă.

— Nu vreau s-o văd și nici să vorbesc cu ea. Va rămâne închisă cu pâine și cu apă până când își va mulțumi tatăl. Ce naiba, capul familiei trebuie să știe unde se duce aurul din casă! Ea avea poate singurele rupii din Franța, și genoveze, ducați de Olanda...

— Domnule, Eugénie e singurul nostru copil și chiar dacă l-ar fi aruncat în apă...

— În apă!, strigă hapsânul. Ești nebună, doamnă Grandet. Ce-am spus am spus, știi prea bine. Dacă vrei să ai liniște în casă, stai de vorbă cu fiica dumitale, trage-o de limbă, femeile se pricep mai bine între ele la asta decât noi, bărbații. Orice ar fi putut să facă, n-am s-o mănânc. Îi e teamă de mine? Chiar dacă l-ar fi umplut cu aur pe vărul ei din cap și până-n picioare, acum e în mijlocul mării, nu putem să alergăm după el!

— Ei bine, domnule!

Din pricina crizei nervoase sau a necazului fiicei sale, care-i sporea tandrețea și înțelegerea, perspicacitatea o făcu pe doamna Grandet să zărească o mișcare cumplită a negului soțului ei în momentul în care răspundea. Așa că schimbă subiectul, fără să schimbe și tonul.

— Ei bine, domnule, am eu mai multă înrăurire asupra ei decât dumneata? Nu mi-a spus nimic, seamănă cu dumneata.

— Drace! Ce bine-ți mai merge limba în dimineța asta! Bla, bla, bla! Mi se pare că mă înfrunți. Poate că te-ai înțeles cu ea.

Zgârciobul se uită bănuitor la soția lui.

— Zău, domnule Grandet, dacă vrei să mă bagi în mormânt, n-ai decât s-o ții tot așa. Ți-am spus, domnule, și chiar dacă asta m-ar costa viața, îți repet: greșești față de fiica dumitale, e mai cu judecată decât dumneata. Bani ăia erau ai ei, n-a putut să-i folosească decât într-un scop nobil și numai Dumnezeu are îndreptățirea să ne cunoască faptele bune. Domnule, te implor, împacă-te cu Eugénie!... Vei mai slăbi durerea loviturii pe care mi-a dat-o mânia dumitale și poate că-mi vei salva viața. Înapoiază-mi fiica, domnule...

— M-am cărăbănit de-aici!, zise el. Casa mea a devenit insuportabilă. Mama și fiica gândesc și vorbesc ca și cum... Ptiu! Frumos cadou mi-ați mai făcut! Eugénie!, strigă el. Da, da, plângi! O să-ți pară rău pentru ceea ce faci! Auzi ce-ți spun? La ce-ți folosește

să te împărtășești de șase ori la fiecare trei luni, dacă dai aurul tatălui tău, pe ascuns, unui trântor, care o să-ți mănânce inima dacă n-o să mai ai ce să-i dai? O să vezi câte parale face Charles al tău cu cizmele lui de marochin și cu aerul că nici usturoi n-a mâncat, nici gura nu-i miroase. N-are nici inimă, nici suflet, dacă îndrăznește să ia avutul unei biete fete fără voia părinților.

După ce auzi închizându-se ușa de la stradă, Eugénie ieși din cameră și veni la mama ei.

— Ai mult curaj pentru fiica dumitale, îi spuse ea.

— Vezi, copila mea, unde ne duc lucrurile neîngăduite? M-ai făcut să mint.

— Oh, îi voi cere Domnului să mă pedepsească numai pe mine!

— E adevărat că domnișoara va trăi numai cu pâine și cu apă tot restul zilelor?, întrebă Nanon, făcându-și apariția înspăimântată.

— Ce dacă, Nanon?, răspunse liniștită Eugénie.

— Ah! Cum să mănânc eu *frippe*, când tânăra stăpână mănâncă pâine goală? Nu, nu!

— Nicio vorbă despre asta, Nanon, zise Eugénie.

— O să-mi țin gura, dar veți vedea.

Grandet luă masa de seară singur, pentru prima dată în douăzeci și patru de ani.

— Iată-vă și vădov, domnule!, îi zise Nanon. E tare neplăcut să fii vădov cu două femei în casă.

— Nu vorbesc cu tine. Ține-ți fleanca sau te gonesc! Ce-ai în cratița aia de sfârâie pe foc?

— Topesc grăsime...

— În seara asta o să vină lume, aprinde focul.

Cei din familia Cruchot, doamna des Grassins și fiul ei sosiră la ora opt și se mirară că nu le vedeau pe doamna Grandet și pe fiica ei.

— Nevastă-mea e puțin bolnavă. Eugénie stă cu ea, răspunse bătrânul podgorean, fără să se tulbure.

După o oră de discutat fleacuri, doamna des Grassins, care urcase s-o vadă pe doamna Grandet, coborî și toți o întrebară cum se simțea doamna Grandet.

— Păi, nu-i deloc bine, deloc, răspunse ea. Starea sănătății sale mi se pare cu adevărat îngrijorătoare. La vârsta ei trebuie să ai mare grijă, moș Grandet.

— Om vedea, răspunse podgoreanul cu un aer distrat. Apoi, toți îi urară seară bună. Când ajunseră în stradă, doamna des Grassins le spuse celor din familia Cruchot:

— E ceva nou în casă la Grandet. Soția se simte foarte rău, fără măcar să-și dea seama. Fiica are ochii roșii, ca și cum ar fi plâns mult timp. Ori vrea cumva s-o mărite fără voia ei?

După ce podgoreanul se culcă, Nanon veni pâș-pâș în papuci la Eugénie și-i aduse un pateu făcut de ea.

— Ia, domnișoară, zise ea. Cornoiller mi-a dat un iepure, pupă cât de puțin mănânci, o să-ți ajungă opt zile. Iar pe frigul ăsta n-are cum să se strice. Cel puțin n-o să mănânci numai pâine goală. Asta nu-i deloc sănătos.

— Biata Nanon!, spuse Eugénie, strângându-i mâna.

— L-am făcut tare bun, tare fin, iar el n-a băgat de seamă nimic. Am luat slănină, dafin, totul din cei șase franci ai mei, că doar sunt stăpâna lor.

Apoi slujnica plecă în grabă, crezând că-l auzea pe Grandet.

Timp de câteva luni, podgoreanul veni constant la soția lui, la ore diferite din zi, fără să rostească numele fiicei, fără s-o vadă sau să aducă în vreun fel vorba de Eugénie. Doamna Grandet nu mai ieși din odaie și starea ei se înrăutăți de la o zi la alta. Nimic nu-l făcu pe dogar să cedeze. Rămânea de neclintit, aspru și rece ca un stâlp de piatră. Continuă să umble de colo-colo, așa cum îi era obiceiul, dar nu se mai bâlbâi, vorbi mai puțin și se comportă în afaceri mai dur ca niciodată. Deseori, făcea greșeli la calcule.

— Se întâmplă ceva în casa lui Grandet, spuneau cei din familia Cruchot și din familia des Grassins.

— Ce Dumnezeu se întâmplă în casa lui Grandet?, se întrebau toți, seară de seară, la Saumur.

Eugénie se ducea la liturghie condusă de Nanon. La ieșirea din biserică, dacă doamna des Grassins îi adresa câteva cuvinte, fata răspundea vag și fără să-i satisfacă în niciun fel curiozitatea. Totuși, după două luni, se dovedi cu neputință ascunderea secretului în fața celor trei Cruchot și a doamnei des Grassins. La un moment dat n-au mai existat pretexte care să îndreptățească veșnica absență a tinerei Eugénie. Apoi, fără să se poată afla cine trădase secretul, întreg orașul află că, din prima zi a anului, domnișoara Grandet fusese, din porunca tatălui, închisă în odaia ei, cu pâine și cu apă, fără foc; că Nanon îi făcea câte ceva bun și-i ducea noaptea pe furiș; ba chiar se află că tânăra nu putea să-și vadă și să-și îngrijească mama decât atunci când tatăl era plecat de acasă.

Comportamentul lui Grandet a fost judecat atunci cu mare severitate. Întregul oraș îl scoase, ca să zicem așa, în afara legii, își aminti de trădările și de duritățile lui și-l excomunică. Când trecea, fiecare îl arăta cu degetul sușotind. Când fiica lui cobora strada întortocheată ca să meargă la slujbă, însoțită de Nanon, toți locuitorii ieșeau la fereastră să privească cu mare curiozitate înfățișarea și chipul bogatei moștenitoare, pe care se zugrăveau o tristețe și o blândețe angelică. Izolarea în odaia ei și persecuția tatălui nu

însemnau nimic pentru ea. Nu vedea oare harta lumii, mica bancă, grădinița, zidul și nu simțea din nou pe buze dulceața pe care o lăsaseră sărutările iubirii?

O vreme, Eugénie nu a știut că tot orașul vorbea despre ea, și nici tatăl ei. Credincioasă și cu sufletul curat în fața lui Dumnezeu, conștiința și iubirea o ajutau să suporte cu răbdare mânia și răzbunarea paternă. Dar o suferință profundă alunga toate celelalte dureri. Cu fiecare zi care trecea, mama ei, ființă blândă și iubitoare, care devenea tot mai frumoasă grație strălucirii revărsate de sufletul care se apropia de mormânt, se stingea puțin câte puțin. Deseori, Eugénie își reproșa că fusese cauza nevinovată a crudei, a lentei boli care o măcina. Părerile de rău, deși domolite de mamă, o legau și mai mult de iubirea ei.

În fiecare dimineață, îndată ce podgoreanul pleca, ea venea la căpătâiul mamei sale și, acolo, Nanon îi aducea micul dejun. Dar biata Eugénie, tristă și îndurerată de suferințele mamei, îi arăta lui Nanon fața ei cu un gest, plângea și nu îndrăznea să vorbească despre Charles. Doamna Grandet era nevoită s-o întrebe ea: „Unde-i *el*? De ce *el* nu scrie?” Mama și fiica nu se pricepeau să măsoare distanțele.

— Să ne gândim la el, mamă, dar să nu vorbim, răspundea Eugénie. Suferi: dumneata înainte de orice.

Orice însemna el.

— Dragele mele, nu regret viața, spunea doamna Grandet. Dumnezeu m-a ocrotit făcându-mă să văd cu bucurie capătul suferințelor.

Vorbele acestei femei erau întotdeauna sfinte și creștinești. Când, înainte să ia masa alături de ea, soțul venea să se plimbe prin odaia ei, doamna Grandet îi spuse, în primele luni ale anului, aceleași vorbe, repetate cu blândețe angelică, dar cu fermitatea unei femei căreia moartea apropiată îi dădea curajul pe care nu-l avusese întreaga viață.

— Domnule, îți mulțumesc de grija pe care o ai pentru sănătatea mea, îi răspundea ea, când el o întreba cum îi mai era. Dar, dacă vrei să-mi faci ultimele clipe mai puțin amare și să-mi ușurezi durerile, iart-o pe fiica noastră; arată-te creștin, soț și părinte.

Auzind aceste cuvinte, Grandet se așeza lângă pat și se comporta ca un om care, văzând venind o aversă, se punea liniștit la adăpost sub o streășină: își asculta tăcut soția, fără să răspundă. Când cele mai înduioșătoare, cele mai tandre, cele mai pioase implorări îi erau adresate, spunea: „Azi ești puțin cam palidă, biata mea nevastă”. Uitarea deplină părea întipărită pe fruntea lui de piatră, pe buzele strânse. Nu era impresionat nici măcar de lacrimile pe care

răspunsurile lui vagi, aproape aceleași cuvinte, le făceau să se prelingă pe chipul livid al soției.

— Dumnezeu să te ierte, domnule, așa cum te iert și eu, spunea ea. Într-o zi vei avea nevoie de mila lui.

De când cu boala soției sale, Grandet nu mai îndrăznise să exclame: „Bla, bla, bla!”, dar despotismul lui nu fusese alungat de acel înger al blândetii, a cărei urătenie dispărea de la o zi la alta, făcând să-i înflorească în expresia feței calitățile sufletești. Era numai suflet. Harul rugăciunii părea să purifice, să preschimbe în delicate trăsăturile cele mai grosolane ale chipului, făcându-l să strălucească. Cine nu a observat fenomenul acestei transfigurări pe fețele sfinte, unde însușirile sufletești reușesc să preschimbe trăsăturile cel mai neregulate, imprimându-le însuflețirea aparte izvorâtă din noblețea și din puritatea gândurilor elevate!

Spectacolul acestei transformări săvârșite de suferințele care nimiceau rămășițele ființei omenești din acea femeie acționa, deși în mică măsură, asupra bătrânului dogar, al cărui caracter rămânea totuși de neclintit. Chiar dacă nu mai arunca vorbe disprețuitoare, comportarea îi era dominată de o tăcere imperturbabilă, care-i salva superioritatea de cap al familiei. Când credincioasa Nanon își făcea apariția în piață, imediat îi treceau pe la urechi glume deșuchate sau acuzații la adresa stăpânului ei; dar, deși opinia publică îl condamna răspicat pe moș Grandet, slujnica îl apăra din mândrie pentru familie.

— Oare nu ne facem toți mai aprigi când îmbătrânim?, le răspundea ea celor care-l vorbeau de rău pe unchiuș. De ce n-ați vrea ca omul ăsta să se înăsprească și el puțin? Lăsați scornelile! Domnișoara trăiește ca o regină. Stă singură fiindcă așa-i place ei! Iar stăpânii mei au motive întemeiate.

În sfârșit, într-o seară, pe la sfârșitul primăverii, doamna Grandet, mistuită de durere mai mult decât de boală, nereușind, în pofida rugămintilor, să-l împace pe soțul ei cu Eugénie, își destăinui suferințele secrete celor din familia Cruchot.

— Să ții o fată de douăzeci și trei de ani cu pâine și cu apă! Și fără motiv!, exclamă președintele de Bonfons. Dar asta se încadrează la *maltratări corporale*. Poate să depună plângere împotriva lui și...

— Ușurel, nepoate!, îi zise notarul. Lasă expresiile astea la Palatul de Justiție. Fiți liniștită, doamnă. Voi face ca fata să nu mai stea închisă în odaia ei chiar de mâine.

Auzindu-i că vorbeau despre ea, Eugénie ieși din cameră.

— Domnilor, vă rog să nu vă ocupați de povestea asta, li se adresă ea cu mândrie. Tatăl meu e stăpân la el în casă. Cât timp voi locui sub acoperișul său, trebuie să-i dau ascultare. Comportarea lui nu

poate fi supusă aprobării sau dezaprobării lumii, n-are de dat socoteală decât lui Dumnezeu. Cer prieteniei voastre cea mai profundă discreție în această privință. A-l condamna pe tatăl meu ar însemna să ne atacați considerația de care ne bucurăm. Vă sunt îndatorată, domnilor, pentru grija pe care mi-o arătați, dar m-ați îndatora și mai mult dacă ați vrea să faceți să înceteze zvonurile jignitoare răspândite în oraș și de care am aflat cu totul întâmplător.

— Are dreptate, spuse doamna Grandet.

— Domnișoară, cel mai bun mod de a împiedica lumea să vorbească este să vă ajut să vă recăpătați libertatea, îi răspunse respectuos bătrânul notar, frapat de frumusețea pe care izolarea, tristețea și iubirea o imprimaseră pe chipul ei.

— Fiica mea, lasă-l pe domnul Cruchot să se ocupe de povestea asta, dacă-i sigur de reușită. Îl cunoaște pe tatăl tău și știe cum să-l ia. Dacă vrei să mă vezi fericită în puținul timp care mi-a mai rămas de trăit, trebuie să te împaci cu orice preț cu tatăl tău.

A doua zi, după un obicei căpătat de când o pedepsise pe Eugénie, Grandet ieși să dea câteva ture prin grădină, își alesese pentru plimbare momentul în care Eugénie se pieptăna. Când ajungea sub nuc, podgoreanul se ascundea după trunchiul copacului, rămânea câteva clipe să privească părul lung al fiicei sale, șovăind probabil între gândurile care-l îndemneau să nu cedeze și dorința de a-și îmbrățișa copila. Stătea deseori pe banca de lemn putrezit, unde Charles și Eugénie își juraseră iubire veșnică, în timp ce și ea își privea tatăl pe furiș sau în oglindă. Dacă bătrânul se ridica și-și continua plimbarea, tânăra se așeza liniștită la fereastră și începea să se uite la porțiunea de zid pe care atârnavă cele mai frumoase flori, prin crăpăturile căruia ieșeau chica-voinicului, volbură și o plantă cărnoasă, galbenă sau albă, un *sedum* foarte abundent în viile din Saumur și Tours.

Notarul Cruchot veni devreme și-l găsi pe bătrânul podgorean stând, într-o frumoasă zi de iunie, pe mica bancă, cu spatele sprijinit de zidul despărțitor, uitându-se la fiica lui.

— Cu ce vă pot fi de folos, domnule Cruchot?, întreabă el, zărindu-l pe notar.

— Am venit să vorbim afaceri.

— Aha! Ai să-mi dai ceva aur pe scuzi?

— Nu, nu, nu-i vorba de bani, ci de fiica dumitale. Toată lumea vorbește despre ea și despre dumneata.

— De ce se amestecă? Fiecare e stăpân în casa lui.

— Da, fiecare e liber și să-și ia viața sau, și mai rău, să-și arunce banii pe fereastră.

— Cum așa?

— Ei! Nevasta dumitale e foarte bolnavă, prietene. Chiar ar trebui s-o consulte domnul Bergerin, pentru că-i în pericol de moarte. Și, dacă ar muri fără să fi fost îngrijită așa cum trebuie, cred că asta nu ți-ar mai da pace.

— Bla, bla, bla! Știu ce are nevasta mea. Doctorii ăștia, dacă ți-au pus piciorul în casă, vin pe urmă de cinci-șase ori pe zi.

— În fine, Grandet, faci după cum crezi de cuviință. Suntem vechi prieteni și nu există în Saumur un om care să se gândească cu mai multă grijă decât mine la tot ce te privește; așa că a trebuit să-ți spun asta. Acum, întâmplă-se orice, ești om în toată firea, știi cum să te porți. De altfel, nu pentru asta am venit. E vorba de ceva, poate, mult mai grav pentru dumneata. La urma urmelor, nu vrei să-ți omori nevasta, prea ți-e de folos. Gândește-te la situația în care ai fi, față de Eugénie, dacă doamna Grandet ar muri. Ar trebui să-i dai socoteală fiicei, pentru că ai bunurile în comun cu nevasta dumitale. Eugénie ar avea dreptul să ceară partajul averii și să pună în vânzare Froidfond. În sfârșit, o moștenește pe mama ei, de la care nu poate să-ți rămână nimic.

Aceste cuvinte căzură ca un trăsnet pe capul unchiașului, care nu era la fel de priceput la legislație pe cât era în ale negustoriei. Nu se gândise niciodată la litație.

— De aceea, te sfătuiesc s-o tratezi cu blândețe, conchise Cruchot.

— Dar știi ce-a făcut, Cruchot?

— Ce?, întrebă notarul, curios să afle de la moș Grandet cauza vrajbei.

— Și-a dat aurul.

— Păi, nu era al ei?, întrebă notarul.

— Toți îmi zic asta!, izbucni zgârciobul lăsând să-i cadă brațele cu o mișcare dramatică.

— Haide, pentru o nimica toată!, replică Cruchot. Doar pentru asta vrei să pui piedici concesiilor pe care i le vei cere după moartea mamei ei?

— Ah! Șase mii de franci sunt pentru dumneata o nimica toată?

— Ei, prietene! Știi cât vor costa inventarul și partajul succesiunii nevestei dumitale dacă Eugénie le va cere?

— Cât?

— Poate două, trei sau patru sute de mii de franci! Nu va trebui să se liciteze și să se vândă ca să se cunoască valoarea adevărată? Dacă v-ați înțelege însă...

— Pe cosorul tatălui meu!, exclamă podgoreanul, care se așează, păbind. O să vedem noi asta, Cruchot!

După un moment de tăcere sau de agonie, unchiașul se uită la notar și-i zise:

— Viața-i tare grea! E plină de dureri! Apoi continuă solemn:

— Cruchot, nu cumva vrei să mă înșeli? Jură-mi pe onoarea dumitale că tot ce mi-ai îndrugat acum e conform legii! Arată-mi Codul, vreau să văd Codul!

— Dragă prietene, crezi că nu-mi cunosc meseria?, răspunse notarul.

— Așadar, e adevărat. O să fiu despuiat, trădat, ucis, devorat de fiica mea.

— Își moștenește mama.

— La ce mai sunt buni copiii! Ah! îmi iubesc nevasta! Noroc că-i o femeie solidă! E o Bertellière.

— Nu mai apucă o lună.

Dogarul se lovi cu palma peste frunte, porni într-o direcție, se întoarse și, aruncând o privire înspăimântătoare spre Cruchot, îl întrebă:

— Cum să facem?

— Eugénie ar putea să renunțe pur și simplu la moștenirea mamei. Dumneata nu vrei s-o dezmoștenești, nu-i așa? Dar, ca să obții un partaj de acest fel, poartă-te frumos cu ea. Ceea ce-ți spun acum, prietene, e împotriva interesului meu. Cu ce mă ocup eu? Cu lichidări, inventare, vânzări, partaje...

— O să vedem, o să vedem. Să nu mai vorbim despre asta. Îmi chinuiești măruntaiele. Ai primit aur?

— Nu, dar am câțiva ludovici vechi, vreo zece, o să ți-i dau. Bunul meu prieten, împacă-te cu Eugénie. Să știi că tot Saumurul e împotriva ta.

— Secăturile!

— Haide, rentele au ajuns la 99! Fii mulțumit măcar o dată în viață!

— La 99, Cruchot?

— Da.

— Ehe! 99!, exclamă unchiașul, conducându-l pe notar până la poarta de la stradă.

Apoi, prea agitat de ceea ce auzise ca să stea în casă, urcă la soția lui și-i zise:

— Hai, măicuță, poți să-ți petreci ziua cu fiica dumitale, mă duc la Froidfond. Să fiți cuminți amândouă. E ziua căsătoriei noastre, dragă nevestică: ține zece scuzi pentru altarul tău de Ziua Domnului. De mult timp vrei să faci unul, fă-l după pofta inimii! Distrăți-vă, fiți vesele și sănătoase! Trăiască veselie!

El aruncă zece scuzi de șase franci pe patul soției sale și-i luă capul între mâini s-o sărute pe frunte.

— Te simți mai bine, nevestică, nu-i așa?

— Cum te poți gândi să-l primești în casa dumitale pe Dumnezeu cel iertător când ți-ai alungat fiica din inimă?, întrebă ea, emoționată.

— Bla, bla, bla!, replică Grandet cu o voce afectuoasă. O să mai vedem noi asta!

— Bunătate cerească! Eugénie!, strigă biata femeie, roșind de bucurie. Vino să-ți săruți tatăl! Te-a iertat!

Dar podgoreanul dispăruse. O luase la sănătoasa spre micile sale ferme, încercând să-și limpezească gândurile tulburate.

Grandet intrase în al șaptezeci și șaselea an al vieții sale. De doi ani, mai ales, se făcuse și mai zgârcit, patima lui devenind tot mai puternică, asemenea tuturor pasiunilor persistente ale omului. Conform observațiilor făcute asupra avarilor, a ambițioșilor, a tuturor celor a căror viață a fost consacrată unei idei dominante, afecțiunea i se îndreptase spre un simbol al pasiunii sale. Dorința de a vedea și de a posedea aur devenise ideea lui fixă. Despotismul sporise proporțional cu zgârcenia, iar cedarea dirijării celei mai mici părți din bunuri după moartea soției îi părea un lucru *contra firii*. Să recunoască faptul că el și fiica lui aveau aceeași avere, să inventarieze totalitatea bunurilor mobile și imobile ca să le liciteze...?

— Ar însemna să-mi tai beregata!, zise el cu glas tare, în mijlocul unei vii, cercetându-i butucii.

În sfârșit, el luă o hotărâre, se întoarse la Saumur la ora mesei de seară, decis să cedeze în fața fiicei sale, să se dea bine pe lângă ea, s-o îmbuneze ca să poată muri regește, stăpân până la ultima suflare peste milioanele sale. În momentul în care podgoreanul, care-și luase din întâmplare cheia la el, urcă scara în vârful picioarelor să-și viziteze soția, Eugénie adusese pe patul mamei trusa încredințată de Charles. În absența lui Grandet, amândouă își închipuiau cu plăcere portretul lui Charles, privindu-l pe cel al mamei sale.

— Are exact fruntea și gura ei!, spunea Eugénie, în momentul în care podgoreanul deschise ușa.

Văzând privirea aruncată de soțul ei asupra aurului, doamna Grandet strigă:

— Dumnezeu mare, ai milă de noi!

Unchiașul se năpusti la trusă așa cum sare un tigru asupra unui copil adormit.

— Ce mai e și asta?, întrebă el, luând comoara și ducând-o la fereastră. Aur curat! Aur!, exclamă el. Mult aur! Cântărește două livre. Aha! Charles ți-a dat asta în schimbul frumoaselor tale monede. Da? De ce nu mi-ai spus? E o afacere bună, fetițo! Ești fata mea, te recunosc.

Eugénie tremura toată.

— Nu-i așa că e a lui Charles?, vru să știe zgârciobul.
— Da, tată, nu este a mea. În această cutie este păstrat ceva sfânt.
— Bla, bla, bla!, se repezi el. Ți-a luat avutul, trebuie să-ți recuperezi mica ta comoară.

— Tată!

Unchiașul, vrând să-și scoată briceagul și să desfacă o placă de aur, se văzu nevoit să așeze trusa pe un scaun. Eugénie se repezi s-o ia înapoi, dar dogarul, care se uita la sipet fără s-o scape pe fată din ochi, o îmbrânci atât de tare întinzând brațul, încât ea căzu pe patul mamei sale.

— Domnule, domnule!, strigă mama, ridicându-se în capul oaselor.

Grandet scosese briceagul și se pregătea să îndepărteze aurul.

— Tată!, strigă Eugénie, căzând în genunchi și apropiindu-se astfel de tatăl ei, cu mâinile ridicate spre el. Tată, pe toți sfinții și pe Sfânta Fecioară, pe Hristos, care a murit pe cruce, pe mântuirea sufletului dumitale și pe viața mea, nu te atinge de ea! Trusa asta nu e nici a dumitale, nici a mea; e a unei rude nefericite care mi-a încredințat-o și trebuie să i-o înapoiez neatinsă.

— De ce te uita la ea, dacă ți-a încredințat-o doar spre păstrare? Să vezi e mai rău decât să atingi.

— Tată, n-o strica, fiindcă mă dezonorezi. Tată, înțelegi?

— Domnule, îndură-te!, îi ceru mama.

— Tată!, strigă Eugénie cu o voce răsunătoare, care o făcu pe Nanon să urce speriată.

Eugénie apucă brusc un cuțit aflat la îndemână.

— Ei, ce?, îi zise cu răceală Grandet, rânjind.

— Domnule, domnule, mă ucizi!, izbucni biata mamă.

— Tată, dacă cuțitul tău știrbește măcar o frântură din acel aur, mă străpung cu asta. Pe mama ai adus-o în pragul morții, acum îți vei uide și fiica. Haide, rană pentru rană!

Grandet ținu briceagul deasupra trusei și se uită la fiica lui, sovăind.

— Chiar ai fi în stare, Eugénie?, întrebă el.

— Da, domnule, răspunse soția lui.

— O să facă cum a spus!, strigă și Nanon. Fiți înțeleghător, domnule, măcar o dată în viață.

Un moment, dogarul se uită pe rând la aur și la fiica lui. Doamna Grandet își pierdu cunoștința.

— Ați văzut, dragă domnule? Moare doamna!, strigă Nanon.

— Ține, fiica mea, să nu ne sfădim pentru un sipet. Așa că ia-l!, exclamă dogarul, aruncând trusa pe pat. Tu, Nanon, du-te repede după domnul Bergerin.

Apoi, către soția lui:

— Hai, măicuțo, hai, că nu-i nimic, ne-am împăcat, spuse el, sărutându-i mâna. Nu-i așa, fetițo? Gata cu pâinea goală, vei mânca tot ce poțtești. Ah, deschide ochii! Hai, măicuțo, mămico, bătrânico, haide! Uite, vezi, o îmbrățișez pe Eugénie. Îl iubește pe vărul ei, se va căsători cu el dacă vrea, îi va păstra sipetul. Dar să trăiești cât mai mult, biata mea nevastă. Haide, fă o mișcare! Să știi că vei avea cel mai frumos altar care s-a făcut vreodată la Saumur!

— Dumnezeule, cum poți să te porți așa cu nevasta și cu copila ta!, spuse cu o voce stinsă doamna Grandet.

— N-am să mai fac!, strigă dogarul. O să vezi, nevastă.

Se duse în biroul lui și se întoarse cu o mână plină de ludovici, pe care-i răspândi pe pat.

— Ține, Eugénie, ține, nevastă, ăștia sunt pentru voi, spuse el, vânturând banii. Haide, înveselește-te, nevastă! Fii sănătoasă, nu vei duce lipsă de nimic, nici Eugénie. Uite o sută de ludovici de aur pentru ea. Pe ăștia n-ai să-i mai dai, Eugénie, nu?

Doamna Grandet și Eugénie se priviră uluite.

— Ia-i înapoi, tată. Nu avem nevoie decât de dragostea dumitale.

— Foarte bine!, zise el, punând banii în buzunar. Să trăim ca buni prieteni. Să coborâm la masă și să jucăm loto pe doi bănuți în fiecare seară. Distrăți-vă! Da, nevastă?

— Aș vrea eu, dacă asta-ți face plăcere, răspunse muribunda. Din păcate, n-aș putea să mă ridic.

— Biată măicuță, nici nu știi cât te iubesc!, spuse dogarul. Și pe tine, fiica mea!

O strânse în brațe și o sărută.

— Oh! Ce bine-i să-ți săruți fata după o ceartă! Fetița mea! Uite, vezi, măicuță, ce uniți suntem! Hai, ia asta de-aici, îi spuse el lui Eugénie, arătându-i trusa. Hai, nu te teme. N-am să mai pomenesc de ea niciodată.

Domnul Bergerin, cel mai vestit medic din Saumur, sosi curând. După consultație, îi spuse lui Grandet că soția lui se simțea foarte rău, dar că o mare liniște sufletească, blândețe și îngrijiri atente ar putea să amâne clipa fatală până pe la sfârșitul toamnei.

— O să coste mult?, întrebă hapsânul. Are nevoie de leacuri?

— Puține leacuri, dar multe îngrijiri, răspunse doctorul, care nu-și putu reține zâmbetul.

— În fine, domnule Bergerin, ești un om de onoare, nu-i așa?, spuse Grandet. Mă încred în dumneata, vino să-mi vezi nevasta de câte ori socotești că trebuie. Ține-mi în viață nevastica, o iubesc mult, înțelegi dumneata, fără să pară, pentru că țin totul în mine și-mi răscolește sufletul. Am o mare supărare. Supărarea a intrat în casa

mea odată cu moartea fratelui meu, pentru care prăpădesc bani la Paris, sume mari... ochii din cap, de nu se mai sfârșește! La revedere, domnule. Dacă poți să-mi salvezi nevasta, salveaz-o, chiar dacă ar trebui să cheltuiesc pentru asta o sută sau două sute de franci. În pofida dorinței arzătoare a lui Grandet de a-și vedea soția însănătoșindu-se, căci moștenirea ei era o primă moarte pentru el; în pofida atitudinii îngăduitoare pe care o arăta față de cele mai mici dorințe ale mamei și ale fiicei, uimite de comportarea lui; în pofida îngrijirilor afectuoase ale tinerei Eugénie, doamna Grandet se îndreptă cu iuțea spre moarte. Cu fiecare zi, era tot mai slăbită și se stingea așa cum se sting cele mai multe femei care se îmbolnăvesc la această vârstă. Era fragilă ca frunzele copacilor toamna. Soarele o făcea să strălucească asemenea frunzelor prin care razele lui trec, aurindu-le. A fost o moarte demnă de viața ei, cât se poate de creștinească. N-ar trebui să spunem sublimă?

În luna octombrie a anului 1822, doamna Grandet își dovedi în mod strălucit virtuțile, răbdarea de înger și iubirea față de fiică; se stinse fără cea mai mică tânguire. Miel imaculat, urca la cer, regretând din viața ei tristă doar despărțirea de dulcea-i copilă, spre care-și îndreptă ultimele priviri ce păreau să-i prevestească un noian de amărăciuni. Tremura de durere că o lăsa pe acea oiță, inocentă ca ea, singură în mijlocul unei lumi egoiste, care voia s-o jefuiască de tot ce avea.

— Copila mea, fericirea nu-i decât în Cer, vei afla asta într-o zi, îi spuse ea, înainte să-și dea ultima suflare.

A doua zi după moartea mamei sale, Eugénie găsi noi motive să fie atașată de acea casă unde se născuse, unde suferise atât de mult, unde mama ei tocmai murise. Nu putea să se uite la fereastră și la scaunul cu tălpici din sală fără să izbucnească în plâns. Ea-și spuse că poate se înșelase în privința tatălui ei, văzându-l cât de atent se purta: îi dădea brațul să coboare la masă, se uita ore întregi la ea cu o privire aproape plină de bunătate, în sfârșit, o cocoloșea ca și cum ar fi fost din aur. Fostul dogar semăna atât de puțin cu el însuși, tremura atât de tare în fața fiicei, încât Nanon și cei din familia Cruchot, martori ai slăbiciunii sale, o puseră pe seama vârstei foarte înaintate, temându-se și de o șubrezie a propriei judecăți. Dar, în ziua în care familia își puse doliu, după masa la care fusese invitat notarul Cruchot, singurul care cunoștea secretul clientului său, comportamentul unchiușului își găsi explicația.

Draga mea copilă, iată-te moștenitoarea mamei tale și avem de rezolvat unele lucruri, îi spusese fiicei sale, după ce Nanon strânsese masa și închisese ușile cu grijă. Nu-i așa, Cruchot?

— Da.

— Chiar trebuie să ne ocupăm de ele azi, tată?

— Da, da, fetițo. N-aș putea să mai suport nesiguranța în care trăiesc. Nu cred că vrei să mă faci să sufăr.

— Oh, tată!

— Atunci, trebuie să aranjăm treburile în seara asta.

— Ce vrei să fac?

— Păi, fetițo, nu știu ce să-ți spun. Explică-i dumneata, Cruchot.

— Domnișoară, tatăl dumitale n-ar vrea nici partaj, nici să-și vândă bunurile, nici să plătească drepturi enorme pentru banii peșin pe care poate să-i posede. Prin urmare, pentru asta, ar trebui să se evite întocmirea inventarului întregii averi, care azi se află nedivizată între dumneata și tatăl dumitale...

— Cruchot, ești sigur de asta, de vorbești astfel în fața unei copile?

— Lasă-mă să explic, Grandet.

— Da, da, prietene. Nici dumneata, nici fiica mea nu vreți să-mi luați avutul. Nu-i așa, fetițo?

— Domnule Cruchot, ce trebuie să fac?, întrebă Eugénie nerăbdătoare.

— Ar trebui să semnezi acest act, prin care renunți la succesiunea mamei și-i lași tatălui dumitale, fără partaj între voi, uzufructul tuturor bunurilor, a căror proprietate îți va fi asigurată de el...

— Nu înțeleg nimic din ce-mi spuneți, răspunse Eugénie. Dați-mi actul și arătați-mi unde să semnez.

Moș Grandet se uita pe rând la act și la fiica lui, la fiica lui Și la act, stăpânit de emoții atât de violente, încât își șterse câteva picături de sudoare apărute pe frunte.

— Fetițo, în loc să semnezi actul ăsta, care va costa mult să-l înregistrăm, aș fi mai mulțumit dacă ai vrea să renunți pur și simplu la moștenirea biete tale mame defuncte și să am eu grijă de tine pe viitor. Ți-aș da atunci în fiecare lună o rentă bunișoară de o sută de franci. Așa, vei putea să plătești multe slujbe de pomenire pentru cine dorești tu... Vrei? O sută de franci pe lună, în livre?

— Voi face tot ce dorești, tată.

— Domnișoară, este de datoria mea să-ți atrag atenția că renunți la averea... începu notarul.

— Oh, Doamne! Ce dacă?, răspunse ea.

— Taci, Cruchot! Dacă a zis, a zis!, izbucni Grandet, luând mâna fiicei sale și lovind-o cu palma lui. Eugénie, n-ai să-ți iei vorba înapoi, ești o fată de cuvânt, nu-i așa?

— Vai, tată!

El o sărută dragăstos și o strânse în brațe gata s-o sufoc.

— Îi redai viața tatălui tău, copila mea! Numai că-i dai ceea ce ți-a dat și el ție, deci suntem chit. Așa trebuie să se facă afacerile. Viața e

o afacere. Te binecuvântează! Ești o fată virtuoasă, care-și iubește mult tatăl. Acum poți să faci ce vrei. Așadar, pe mâine, Cruchot, spuse el, privindu-l pe notarul înspăimântat. Ai grijă să pregătești actul de renunțare la grefa tribunalului.

A doua zi, pe la amiază, a fost semnată declarația prin care Eugénie renunța de bunăvoie la averea ei. Totuși, în pofida cuvântului dat, la sfârșitul primului an, bătrânul dogar nu-i dăduse încă nicio para din cei o sută de franci pe lună promiși atât de solemn fiicei sale. De aceea, când Eugénie aduse vorba în glumă despre ei, podgoreanul roși. Urcă degrabă în birou și-i aduse aproape o treime dintre bijuteriile luate de la nepotul său.

— Uite, draguțo!, îi spuse el, pe un ton plin de ironie. Le vrei pentru cei o mie două sute de franci ai tăi?

— Oh, tată! Chiar mi le dai?

— O să-ți mai dau tot pe-atâta la anul, răspunse el, aruncându-i-le în șorț. În felul ăsta, peste puțin timp, vei avea toate giuvaericelele *lui*, adăugă el, frecându-și mâinile, fericit că putea să speculeze sentimentele fiicei.

Totuși, bătrânul, deși viguros încă, simți necesitatea să-și inițieze fiica în secretele gospodăriei. Timp de doi ani consecutivi o puse să rostuiască, în prezența lui, meniul casei și să primească redevențele. O învăță fără grabă și succesiv numele și suprafața proprietăților. În al treilea an, o obișnuise atât de bine cu apucăturile lui de om zgârcit și i le insuflase atât de vădit, încât îi lăsă fără grijă cheile cămării și o puse să conducă singură casa. Trecură astfel cinci ani, fără niciun eveniment deosebit în existența monotonă a celor doi: aceleași lucruri, înfăptuite în mod constant, cu regularitatea de cronometru a mișcărilor vechii pendule. Melancolia profundă a domnișoarei Grandet nu era un secret pentru nimeni; dar, chiar dacă oricine putea să intuiască motivul, niciun cuvânt rostit vreodată de ea nu a justificat bănuielile pe care întreaga societate din Saumur le avea în privința stării sufletești a bogatei moștenitoare. Drept companie, ea îi avea doar pe cei trei Cruchot și pe câțiva dintre prietenii lor, pe care aceștia îi aduseseră discret în casă. O învățaseră să joace whist și veneau în fiecare seară să facă o partidă.

În anul 1827, tatăl ei, începând să simtă povara infirmităților, se văzu nevoit să-i dezvăluie secretele averii sale funciare, povățuind-o ca, în cazul unor dificultăți, să ceară ajutorul notarului Cruchot, a cărui cinste îi era bine cunoscută. Apoi, pe la sfârșitul acestui an, unchiușul, la vârsta de optzeci și doi de ani, a fost lovit de o paralizie care a progresat cu iuțeală. Verdictul domnului Bergerin se dovedi fără drept de apel. Gândindu-se că va rămâne curând singură pe lume, Eugénie se ținu, ca să spunem așa, mai aproape de tatăl ei,

strângând mai cu putere această ultimă verigă de afecțiune. Credea, ca toate femeile care iubesc, că lucrul cel mai important pe lume este iubirea, iar Charles nu era acolo. Se îngriji de tatăl ei cu o atenție de-a dreptul sublimă. Podgoreanul, din ce în ce mai neputincios, persista în zgârcenia lui în mod instinctiv. De aceea, moartea acestui om nu a contrastat deloc cu viața pe care o dusesese.

De cum se făcea dimineață, puneă să fie dus cu scaunul între căminul odăii sale și ușa biroului, probabil plin de aur. Stătea acolo fără să se miște, dar se uita rând pe rând cu mare neliniste la cei care veneau să-l vadă și la ușa întărită cu fier. Cereă să i se spună ce înseamnă cele mai mici zgomote și, spre marea mirare a notarului, auzea și căscatul câinelui în curte. Se trezea din amorțirea lui aparentă în ziua și la ora când trebuia să primească arenzile, să facă socotelile cu fermierii sau să dea chitanțe. Își agita atunci scaunul cu roțile până când ajungea în fața ușii biroului. Își puneă fiica s-o descuie și avea grijă să așeze în secret chiar ea săculeții cu bani unul peste altul și să încuie la loc. Apoi, el se întorcea la locul lui în tăcere, îndată ce primea înapoi cheia prețioasă, ținută tot timpul în buzunarul vestei, pe care îl pipăia din când în când. De altfel, vechiul lui prieten, notarul, intuind că bogata moștenitoare se va căsători fără doar și poate cu nepotul lui, președintele, dacă Charles Grandet nu se mai întorcea, arăta din ce în ce mai multă sollicitudine: venea în fiecare zi să primească ordinele lui Grandet, se ducea la porunca lui la Froidfond, la ferme, la fânețe, la vii, vindea recoltele și transforma totul în bani de aur și de argint, care se alăturau tainic sacilor puși grămadă în birou.

În sfârșit, veniră și zilele agoniei, în care osatura solidă a unchiașului începu să se lupte cu distrugerea. El vru să stea lângă foc, în fața ușii biroului. Trăgea la el și împăturea toate cuverturile cu care era acoperit, zicându-i lui Nanon:

— Strânge-le, strânge-le, să nu mi le fure!

Când putea să deschidă ochii, unde i se refugiase acum viața, îi îndrepta imediat spre ușa biroului, unde se aflau grămezile de bani și, pe un ton care vădea un fel de panică, își întreba fiica:

— Sunt acolo? Sunt acolo?

— Da, tată.

— Păzește aurul! Adu-mi să-l văd!

Eugénie îi așeza ludovici pe o masă și avarul rămânea ore în șir cu ochii ațintiți asupra monedelor, ca un copil care, în momentul în care începe să vadă, se uită prosteste la același obiect; și, ca un copil, schița anevoie un zâmbet.

— Asta mă încălzește!, spunea el uneori, în timp ce pe chip îi apărea o expresie de beatitudine.

Când preotul parohiei veni să-l împărtășească, ochii lui, morți în aparență de câteva ore, se însuflețiră la vederea crucifixului, a sfeșnicelor, a agheasmatarului de argint la care se uită fix, iar negul i se agită pentru ultima oară. Când preotul îi apropie de buze crucifixul din argint aurit, ca să-l sărute pe Hristos, muribundul făcu un gest înspăimântător să-l apuce, iar acest ultim efort îl costă viața. El o strigă pe Eugénie, pe care nu o vedea, deși ea stătea în genunchi în fața lui, udându-i cu lacrimi o mână deja rece.

— Tată, binecuvântează-mă!, îi ceru ea.

— Ai mare grijă de toate! O să-mi dai socoteală pe lumea cealaltă, bolborosi el, dovedind prin aceste ultime cuvinte că religia creștină aparține avarilor.

Eugénie Grandet rămase așadar singură pe lume în acea casă, numai cu Nanon, la care se putea uita cu convingerea că era înțeleasă; Nanon, singura ființă care ținea la ea dezinteresat și cu care putea să vorbească despre durerile-i sufletești. Lungana Nanon era o adevărată Providență pentru Eugénie. De aceea, nu a mai fost slujnică, ci prietenă umilă.

După moartea tatălui, Eugénie află de la notarul Cruchot că avea un venit anual de trei sute de mii de livre în bunuri imobile din regiunea Saumurului, deținea șase milioane plasați cu trei la sută în rente publice, achiziționate la șaiszeci de franci, care acum valorau șaptezeci și șapte de franci; plus două milioane în aur și o sută de mii de franci în scuizi, fără a mai pune la socoteală arenzile. Estimarea totală a bunurilor sale se ridica la șaptesprezece milioane.

„Dar unde-i vărul meu?“, se întrebă ea.

În ziua în care notarul Cruchot îi înfățișă clienței sale situația moștenirii, devenită acum cât se poate de clară, Eugénie rămase singură cu Nanon, așezate amândouă de o parte și de alta a căminului în acea sală pustie, unde totul era numai amintire, de la scaunul cu tălpici pe care se așeza mama ei până la paharul din care băuse Charles.

— Nanon, suntem singure...

— Da, domnișoară! Dacă aș ști unde-i, dragălașul, aș pleca pe jos după el!

— E dus departe, peste mări.

În timp ce biata moștenitoare plângea astfel alături de bătrâna slujnică, în acea casă rece și întunecoasă, care constituia pentru ea întregul univers, la Nantes și la Orléans se vorbea numai despre cele șaptesprezece milioane ale domnișoarei Grandet. În primul rând, Eugénie îi făcu lui Nanon o rentă viageră de o mie două sute de franci, care se adăugară la cele șase sute de franci ai ei, slujnica devenind astfel o partidă bună. În mai puțin de o lună, ea trecu din

starea de față bătrână în aceea de femeie măritată, sub aripa ocrotitoare a lui Antoine Cornoiller, numit supraveghetor general al terenurilor și al proprietăților domnișoarei Grandet. Doamna Cornoiller fusese mult avantajată față de cele de seama ei. Deși avea cincizeci și nouă de ani, nu părea să aibă mai mult de patruzeci. Trăsăturile lipsite de finețe rezistaseră trecerii timpului. Grație regimului de viață monastic, alunga îmbătrânirea cu tenul ei rozaliu și cu sănătatea de fier. Poate că nu arătase niciodată atât de bine ca în ziua căsătoriei. Nanon se bucură de avantajele urâteniei și apărură mare, grasă, solidă, având pe chipul neatins de vreme o expresie de fericire care-i făcu pe unii să-l invidieze pe Cornoiller.

— Arată bine, spuse postăvarul.

— E în stare să facă plozi, zise negustorul de sare. S-a păstrat ca la saramură, nu vă fie cu supărare.

— E bogată, iar flăcăul ăsta de Cornoiller a dat lovitura, spuse alt vecin.

Ieșind din vechea casă, Nanon, care era iubită de toți vecinii, primi numai complimente în timp ce cobora strada întortocheată ca să ajungă la biserică. Ca dar de nuntă, Eugénie îi dădu trei duzini de tacâmuri. Cornoiller, surprins de atâta dărnicie, vorbea despre stăpâna lui cu lacrimi în ochi: s-ar fi lăsat hăcuit pentru ea. Devenind femeia de încredere a lui Eugénie, doamna Cornoiller se bucura în aceeași măsură că posedă un soț. În sfârșit, avea o cămară de descuiat, de încuiat, provizii de dat dimineața, așa cum făcea defunctul ei stăpân. Apoi avu de condus doi servitori, o bucătăreasă și o cameristă însărcinată să cârpească lenjeria casei și să facă rochiile domnișoarei. Cornoiller era și supraveghetor, și administrator. E de prisos să spunem că bucătăreasa și camerista alese de Nanon erau adevărate *perle*. Domnișoara Grandet avu astfel patru servitori nespuse de devotați. Iar fermierii nici nu simțiră moartea unchiașului, căci regulile de administrare, stabilite de el cu severitate, au fost respectate întocmai prin grija domnului și doamnei Cornoiller.

La treizeci de ani, Eugénie nu cunoscuse încă niciuna dintre marile bucurii ale vieții. Își petrecuse copilăria ternă și tristă lângă o mamă al cărei suflet, ignorat, călcat în picioare, suferise întotdeauna. Părăsind cu bucurie viața, această mamă își plânsese fiica fiindcă trebuia să trăiască și-i lăsase în inimă ușoare remușcări și regrete veșnice. Prima, singura iubire a tinerei Eugénie era pentru ea motiv de tristețe. După ce-și întrezărise iubitul câteva zile, îi dăruise inima între două sărutări acceptate și primite pe furiș, apoi el plecase, așezând o întreagă lume între el și ea. Această iubire, blestemată de tatăl ei, aproape că o costase viața mamei ei și-i pricinuia numai dureri amestecate cu speranțe firave. Astfel, până acum, ea se avântase spre fericire vlăguindu-și puterile, fără să primească din puterile celuilalt. În viața sufletească, ca și în cea fizică, există o inspirație și o expirație: sufletul are nevoie să absoarbă sentimentele altui suflet, să le asimileze ca să i le dăruiască înapoi înzecit. Fără acest frumos fenomen uman, inima nu are viață; îi lipsește aerul, suferă și se stinge.

Eugénie începea să sufere. Pentru ea, averea nu însemna nici putere, nici consolare: ea nu putea să existe decât prin iubire, prin religie, prin credința ei în viitor. Iubirea îi explica veșnicia. Inima și Evanghelia îi indicau două lumi care aveau să vină. Zi și noapte, era cufundată în două gânduri infinite, care pentru ea erau poate unul singur. Se retrăgea în ea, iubind și crezându-se iubită. De șapte ani, pasiunea invadase totul. Comorile ei nu erau milioanele care produceau bani, ci sîpetul lui Charles, cele două portrete agățate deasupra patului, bijuteriile răscumpărate de la tatăl ei, întinse cu mândrie pe un strat de vată într-un sertar al dulăpiorului din camera ei, precum și degetarul mătușii, folosit de mama ei și pe care-l lua în fiecare zi cu sfințenie să lucreze la o broderie, asemenea Penelopei, numai ca să poată pune în deget acel odor plin de amintiri.

Nu se putea crede că domnișoara Grandet ar fi dorit să se căsătorească în perioada doliului. Era cunoscută pioșenia ei adevărată. De aceea, familia Cruchot, a cărei tactică era condusă cu abilitate de bătrânul abate, se mulțumi să stea în preajma moștenitoarei, acordându-i atențiile lor afectuoase, în fiecare seară, sala se umplea de o societate formată din cei mai prietenoși și mai devotați membri ai familiei Cruchot din ținut, care se străduiau s-o

laude pe stăpâna casei pe toate tonurile. Ajunsesse să aibă medic personal, duhovnic, șambelan, damă de companie, prim-ministru și mai ales cancelar, un cancelar care voia să-i spună totul. Dacă moștenitoarea ar fi dorit un valet care să-i ducă trena, i-ar fi găsit unul. Era o regină, cel mai iscusit lingușită dintre regine.

Lingușeala nu se împacă deloc cu spiritele superioare, ea este apanajul oamenilor mediocri, care reușesc să se coboare și mai mult ca să intre în sfera vitală a persoanei în jurul căreia gravitează. Lingușeala lasă să se subînțeleagă un interes. De aceea, persoanele care veneau în fiecare seară în sala domnișoarei Grandet, pe care o numeau acum domnișoara de Froidfond, reușeau cum nu se poate mai bine s-o copleșească cu laude. Acest concert de elogi, nou pentru Eugénie, o făcu întâi să roșească, dar, pe nesimțite, și oricât de gogonate erau complimentele, urechea i se obișnuia atât de bine să audă laude la adresa frumuseții ei, încât, dacă cineva nou-venit ar fi găsit-o urâtă, acest reproș ar fi afectat-o mai mult atunci decât cu opt ani în urmă. Apoi, ajunsesse să-i placă dulcegăriile, pe care le așeza în taină la picioarele idolului său. Așadar, ea se obișnuia treptat să se lase tratată ca o regină și să aibă o curte plină în fiecare seară.

Domnul președinte de Bonfons era eroul acestui mic cerc, unde spiritul, persoana, instruirea și amabilitatea lui erau lăudate neconținut. Unii atrăgeau atenția că, de șapte ani, își sporise mult averea, că Bonfons aducea o rentă de cel puțin zece mii de franci și se afla cuprins, ca toate bunurile celor din familia Cruchot, între vastele domenii ale moștenitoarei.

— Știți, domnișoară, că familia Cruchot are un venit anual de patruzeci de mii de livre?, o întrebă un obișnuit al casei.

— Fără a mai pune la socoteală economiile lor, continuă o bătrână susținătoare a clanului Cruchot, domnișoara de Gribencourt. Un domn de la Paris a venit de curând să-i ofere domnului Cruchot două sute de mii de franci pentru biroul de notar. Trebuie să-l vândă, dacă o să fie numit judecător de pace.

— Vrea să-i urmeze domnului de Bonfons la președinția tribunalului și-și ia măsuri de precauție, răspunse doamna d'Orsonval. Pentru că domnul președinte va deveni consilier, apoi președinte al Curții. Are toate atuurile să reușească.

— Da, e un bărbat foarte distins, spuse un altul. Nu vi se pare, domnișoară?

Domnul președinte se străduise să intre în rolul pe care voia să-l joace. Deși avea patruzeci de ani, era oacheș la față și respingător, cu chipul ofilit, așa cum sunt toate fizionomiile judecătorilor, se îmbrăca precum un tinerel, răsucea între degete un baston subțirel, nu priza tutun la domnișoara de Froidfond, venea aici întotdeauna cu o

cravată albă și cu o cămașă al cărei jabou cu cute mari îl făcea să semene cu indivizii din genul curcan! Îi vorbea cu familiaritate frumoasei moștenitoare și-i spunea: „Draga noastră Eugénie!”

În sfârșit, în afară de numărul de personaje, înlocuind jocul de loto cu cel de whist și înlăturând prezența domnului și a doamnei Grandet, scena cu care începe această parte a povestirii este aproape aceeași ca în trecut. Haita se ținea și acum după Eugénie și după milioanele ei, dar, mai numeroasă, lătra mai bine și o împresura la unison. Dacă Charles ar fi venit atunci din îndepărtatele Indii, ar fi regăsit aceleași personaje și aceleași interese. Doamna des Grassins, pentru care Eugénie era grația și bunătatea întruchipate, îi necăjea și acum pe cei din familia Cruchot. Dar, la fel ca altădată, chipul frumoasei Eugénie ar fi dominat tabloul și, tot ca altădată, Charles ar fi fost din nou suveran acolo.

Totuși, se schimbase ceva. Buchetul oferit de președinte pe vremuri tinerei Eugénie, de ziua ei de naștere, devenise periodic. În fiecare seară îi aducea gazdei un buchet mare și splendid, pe care doamna Cornoiller îl pune în vază, ca apoi să-l arunce pe ascuns într-un colț al curții, imediat după plecarea vizitatorilor.

Pe la începutul toamnei, doamna des Grassins încercă să le tulbure fericirea celor din familia Cruchot, vorbindu-i bogatei moștenitoare despre marchizul de Froidfond, a cărui familie ruinată s-ar fi putut redresa dacă Eugénie ar fi vrut să-i înapoieze domeniul printr-un contract de căsătorie. Doamna des Grassins pomenea cu insistență de titlurile de pair și de marchiz, luând zâmbetul disprețuitor al fetei drept încuviințare și, plecând de acolo, spunea că aranjamentul de căsătorie al președintelui Cruchot nu era chiar atât de avansat pe cât se credea.

— Chiar dacă domnul de Froidfond are cincizeci de ani, nu pare mai în vârstă decât domnul Cruchot, spunea ea. E văduv, are copii, asta-i adevărat, dar e marchiz, va fi pair al Franței și pe vremurile astea e greu să mai găsești o partidă ca asta. Știu din sursă sigură că moș Grandet, unindu-și toate bunurile cu domeniul Froidfond, avea intenția să se înrudească cu familia Froidfond. Mi-a spus deseori asta. Era viclean unchiașul.

— Cum, Nanon, să nu-mi scrie el măcar o dată în șapte ani?, întrebă Eugénie într-o seară, pe când se culca.

În timp ce toate aceste lucruri se petreceau la Saumur, Charles se îmbogățea în Indii. Întâi, micul lui stoc de marfă se vânduse foarte bine. Intrase iute în posesia unei sume de șase mii de dolari. Botezul trecerii Ecuatorului îl făcuse să piardă multe prejudecăți. Băgase de seamă că cel mai bun mijloc de a face avere era, în regiunile

intertropicale, ca și în Europa, să cumperi și să vinzi oameni. Așadar, se deplasase pe coastele Africii și făcuse comerț cu negri, îmbinând negustoria de oameni cu aceea a mărfurilor care se vindeau cel mai avantajos pe diferitele piețe unde-l purtau afacerile, își conduse treburile cu o râvnă care nu-i lăsa niciun moment liber. Era obsedat de gândul să-și facă din nou apariția la Paris în toată strălucirea marii sale averi și să ocupe o poziție și mai strălucită decât cea din care decăzuse.

Având de-a face cu tot felul de oameni și trecând prin multe țări, observând obiceiuri contrare, felul de a gândi i se schimbase și devenise sceptic. Nu mai știa clar ce-i drept și ce-i nedrept, văzând că ceea ce era considerat o crimă într-o țară în alta era o virtute. Preocupat permanent de propriile interese, inima i se răci, i se strânse și i se uscă. Se dovedi un demn vlăstar al familiei Grandet. Charles deveni dur, hrăpăreț. Vindea chinezi, negri, cuiburi de rândunele, copii, artiști; el practică și camătă pe scară mare. Obiceiul de a încălca drepturile de vamă îl făcu să devină mai puțin scrupulos în privința drepturilor omului. Cumpăra din insula Saint-Thomas la preț mic mărfuri furate de piraiți și le ducea acolo unde lipseau.

Chiar dacă înfățișarea nobilă și curată a frumoasei Eugénie îl însoțise în prima călătorie, precum acea imagine a Fecioarei pe care marinarii spanioli o pun în partea din față a corăbiei, iar el atribuisese primele succese influenței magice a rugăciunilor acelei blânde fete, mai târziu, negresele, mulatrele, albele, javanezele, cântărețele și dansatoarele orientale, orgiile de tot felul și aventurile avute în diferite țări șterseseră complet amintirea verișoarei, a Saumurului, a casei, a băncii, a sărutării din culoar. Își amintea numai mica grădină străjuită de ziduri vechi, pentru că acolo începuse destinul lui aventuros, dar își renega familia: unchiul lui era un câine bătrân care-i șterpelise bijuteriile, Eugénie nu-i mai stăruia nici în inimă, nici în gând, ci ocupa în afacerile lui locul creditoarei unei sume de șase mii de franci. Toate acestea explicau tăcerea lui Charles Grandet.

În Indii, în Saint-Thomas, pe coasta Africii, la Lisabona și în Statele Unite, speculantul, ca să nu-și compromită numele, își spunea Sepherd. Cari Sepherd putea să se arate fără frică peste tot, neobosit, îndrăzneț, lacom, ca un om care, hotărât să facă avere *quibuscumque viis*^[17], se grăbește să sfârșească cu infamia ca să devină om cinstit pentru tot restul vieții.

Folosind acest sistem, el se îmbogăți repede și fabulos. Așadar, în anul 1827, se întorcea la Bordeaux, la bordul frumosului bric *Marie-Caroline*, aparținând unei companii comerciale regaliste. Poseda un milion nouă sute de mii de franci în trei butoaie cu praf de aur bine

cercuite, din care socotea să obțină un profit de șapte-opt la sută, vânzându-le la Paris. La bordul aceluia bric se afla și un gentilom onorific al Majestății Sale regele Carol al X-lea, domnul d'Aubrion, un bătrân blajin, care făcuse nebunia să se căsătorească cu o femeie la modă și a cărei avere se afla în insule. Ca să repare risipa făcută de doamna d'Aubrion, el se dusesese să-și transforme în bani lichizi proprietățile. Domnul și doamna d'Aubrion, din casa d'Aubrion de Buch, al cărei ultim senior murise înainte de 1789, rămași doar cu un venit de vreo douăzeci de mii de livre, aveau o fiică destul de urâtă, pe care mama voia s-o mărite fără dotă, averea abia ajungându-i să trăiască la Paris. Era o încercare al cărei succes ar fi părut problematic tuturor oamenilor din lume, în pofida abilității cu care par să fie înzestrate femeile la modă. De aceea, doamna d'Aubrion, văzându-și fiica, își pierdea ea însăși speranța că va găsi pe cineva care să se încurce cu ea, fie și un om ahtiat după un titlu de noblețe.

Domnișoara d'Aubrion era o tânără lungă ca o insectă, slabă, firavă, cu gura disprețuitoare, spre care cobora un nas prea lung, gros la capăt, bătând în galben în stare normală, dar complet roșu după mese, un fel de fenomen vegetal mai neplăcut în mijlocul unei fețe palide și plictisite decât al oricărei alteia. În sfârșit, era așa cum putea să și-o dorească o mamă de treizeci și opt de ani, încă tânără și cu pretenții. Dar, ca să compenseze astfel de dezavantaje, marchiza d'Aubrion îi dăruise fiicei sale un aer foarte distins, o supusese unei igiene care îi menținea provizoriu nasul la o nuanță de piele acceptabilă, o învățase arta de a se îmbrăca cu gust și bunele maniere, o instruisese în privința acelor priviri melancolice care stârnesc interesul unui bărbat și-l fac să creadă că va întâlni îngerul căutat zadarnic; îi arătase mișcarea piciorului, pe care să-l întindă la momentul potrivit, făcând astfel să-i fie admirată forma delicată, atunci când nasul avea impertinența să roșească; în sfârșit, era mulțumită de ce reușise să scoată din fata ei. Cu mâneci largi, cu corsaje mincinoase, cu rochii bufante și îngrijit împodobite, cu un corset foarte strâns, obținuse niște rezultate feminine atât de curioase încât, spre instruirea mamelor, ar fi trebuit să le doneze unui muzeu.

Charles se împrietenise la cataramă cu doamna d'Aubrion, care voia să-l facă ginere. Ba câteva persoane pretind că, în cursul călătoriei pe mare, frumoasa doamnă d'Aubrion nu neglijase niciun mijloc pentru capturarea unui ginere atât de bogat. Debarcând la Bordeaux, în luna iunie 1827, domnul, doamna, domnișoara d'Aubrion și Charles au tras la același hotel și au plecat împreună spre Paris. Reședința familiei d'Aubrion era grevată de ipotecă; Charles avea s-o elibereze. Mama pomenise deja de fericirea cu care ar ceda parterul ginerelui și fiicei sale. Neîmpărtășind prejudecățile domnului d'Aubrion în

privința nobleței, ea îi promisese lui Charles Grandet să obțină de la bunul rege Carol al X-lea o ordonanță regală care să-i permită lui, Grandet, să poarte numele d'Aubrion, să poarte blazonul și să moștenească, în schimbul constituirii unui majorat^[18] cu un venit de treizeci și șase de mii de livre anual, la Aubrion, titlul de senior de Buch și de marchiz d'Aubrion. Unindu-și averile, viețuind în bună înțelegere și cu ajutorul unor sinecuri, ar fi putut să ajungă la un venit anual de o sută și câteva mii de livre.

— Și când ai un venit de o sută de mii de livre, un nume, o familie, ești primit la Curte – pentru că voi avea grijă să fii numit gentilom al regelui –, devii tot ce-ți poți dori, îi spunea ea lui Charles. Astfel, vei fi, după dorință, raportor la Consiliul de Stat, secretar de ambasadă, ambasador. Carol al X-lea ține mult la familia d'Aubrion, se cunosc din copilărie.

Îmbătat de ambiție de această femeie, Charles nutrise, în cursul călătoriei de întoarcere, toate acele speranțe prezentate cu abilitate și sub forma unor confidențe făcute de la inimă la inimă. Crezând că moș Grandet rezolvase afacerile tatălui său, el se vedea deja stabilit în foburgul Saint-Germain, unde toată lumea voia atunci să ajungă și unde, la umbra nasului vânăt al domnișoarei Mathilde, avea să apară în postura de conte d'Aubrion, așa cum familia Dreux a reapărut într-o zi purtând numele de Brézé. Sedus de prosperitatea Restaurației, pe care o lăsase clătinându-se, impresionat de strălucirea ideilor aristocratice, exaltarea lui, începută pe corabie, se menținu și la Paris, unde hotărî să facă tot ce-i stătea în putință ca să ajungă la poziția înaltă pe care i-o fluturase pe dinaintea ochilor egoista lui soacră.

Așadar, verișoara nu mai era pentru el decât un punct neînsemnat în spațiul acestei perspective strălucite. O reîntâlni pe Annette. Ca femeie de lume, ea-l sfătui insistent pe fostul ei iubit să facă această căsătorie și-i promise sprijinul pentru toate încercările lui ambițioase. Annette era încântată să-l împingă pe Charles să-și ia o soție urâtă și plictisitoare, pentru că șederea în Indii îl făcuse pe tânăr foarte seducător: avea un ten bronzat, purtări ferme, îndrăznețe, cum sunt cele ale unui om obișnuit să ia hotărâri, să domine, să reușească. Charles se simțea acum mult mai în largul lui la Paris, văzând că putea să joace un rol. Des Grassins, aflând că se întorsese, că urma să se căsătorească și că se îmbogățise, veni la el să-i vorbească despre cele trei sute de mii de franci cu care putea să achite datoriile tatălui său. Îl găsi pe Charles discutând cu bijutierul, căruia îi comandase giuvaerele pentru darul de nuntă al domnișoarei d'Aubrion și care-i arăta desenele. În afara diamantelor splendide aduse de Charles din Indii, lucrătura artistică a metalului,

argintăriile și bijuteriile viitorului cuplu se ridicau la peste două sute de mii de franci. Charles îl primi pe des Grassins, pe care nu-l recunoscuse, cu impertinența unui tânăr la modă care, în Indii, omorâse patru oameni în duel. Domnul des Grassins mai venise deja de trei ori. Charles îl ascultă cu răceală, apoi îi răspunse, fără să-l fi înțeles foarte bine:

— Afacerile tatălui meu nu sunt ale mele. Vă sunt îndatorat, domnule, de grija pe care ați binevoit s-o aveți, dar n-aș putea să profit de ea. N-am adunat aproape două milioane cu sudoarea frunții ca să le aduc plocon creditorilor tatălui meu.

— Și dacă tatăl dumneavoastră va fi, peste câteva zile, declarat falit?

— Domnule, peste câteva zile mă voi numi contele d'Aubrion. Înțelegeți bine că povestea asta îmi va fi complet indiferentă. De altfel, știți mai bine decât mine că, atunci când un om are un venit de o sută de mii de livre, tatăl lui n-a dat niciodată faliment, adăugă el, împingându-l politicos spre ușă pe domnul des Grassins.

La începutul lunii august a aceluiași an, Eugénie stătea pe banca de lemn, unde vărul ei îi jurase iubire veșnică și unde venea să ia masa când era timp frumos. În acea dimineață plăcută, biata fată revedea în memorie marile și micile evenimente ale iubirii sale și catastrofele care urmaseră. Soarele lumina porțiunea de zid plină de crăpături, aproape în ruină, de care nimeni nu se putea atinge din porunca neobișnuitei moștenitoare, deși Cornoiller îi repeta deseori soției că într-o zi va cădea peste cineva. În acel moment, poștașul bătu la ușă, îi dădu o scrisoare doamnei Cornoiller, iar aceasta veni în grădină, strigând:

— Domnișoară, o scrisoare!

Ea i-o dădu stăpânei sale, spunându-i:

— E cea pe care o așteptai?

Aceste cuvinte răsunară în inima biete Eugénie la fel de puternic ca între zidurile curții și grădinii.

— De la Paris. E de la el. S-a întors.

Eugénie pâli și pentru un moment se uită țintă la scrisoare. Inima îi bătea prea puternic ca s-o poată desface și citi. Lungana Nanon rămase în picioare, cu mâinile în șolduri, iar bucuria părea să iasă precum fumul din încrețiturile feței măslinei.

— Citește, domnișoară!

— Ah, Nanon! De ce se întoarce prin Paris dacă a plecat prin Saumur?

— Citește și o să afli!

Eugénie desfăcu scrisoarea tremurând. Din ea căzu un mandat pe numele casei de comerț des Grassins și Corret din Saumur.

Dragă verișoara...

„Nu mai sunt Eugénie”, își spuse ea. Și simți cum i se strânge inima.

Dumneata...

„Îmi zicea tu!”

Își încrușișa mâinile, nu mai îndrăzni să citească și ochii i se umplură de lacrimi.

— A murit?, întrebă Nanon.

— N-ar mai fi scris, îi răspunse Eugénie. Apoi citi scrisoarea:

Dragă verișoara,

Vei afla dumneata, cred, cu plăcere, că am reușit. Mi-ai purtat noroc, m-am întors bogat și am urmat sfaturile unchiului meu, a cărui moarte, precum și cea a mătușii mele, mi-au fost anunțate de domnul des Grassins. Moartea părinților noștri e ceva natural și noi trebuie să le urmăm. Cred că te-ai consolată. Nimic nu rezistă timpului, simt asta. Da, dragă verișoara, din nefericire pentru mine, momentul iluziilor a trecut. Asta e! Călătorind prin nenumărate țări, m-am gândit ce-i viața. Dintr-un copil la plecare, am devenit bărbat la întoarcere. Astăzi mă gândesc la multe lucruri la care nu mă gândeam altădată. Ești liberă, verișoara, și eu la fel, încă; nimic nu împiedică, în aparență, realizarea micilor noastre planuri, dar am un caracter mult prea sincer ca să-ți ascund situația afacerilor mele. N-am uitat că nu-mi aparțin; mi-am amintit întotdeauna în lungile mele călătorii mica bancă de lemn...

Eugénie se ridică de parcă ar fi stat pe cărbuni încinși și se așeză pe o treaptă din curte.

...mica bancă de lemn unde ne-am jurat să ne iubim întotdeauna, de culoar, de sala cenușie, de camera mea de la mansardă și de noaptea în care mi-ai făcut, prin delicata duminică bunăvoință, viitorul mai ușor. Da, aceste amintiri mi-au susținut curajul și mi-am spus că te gândeam mereu la mine, așa cum și eu mă gândeam la dumneata, la ora stabilită între noi. Te-ai uitat cu atenție la nori la ora nouă? Da, nu-i așa? De aceea, nu vreau să trădez o prietenie sfântă pentru mine; nu, nu trebuie să te înșel. În acest moment, mă gândesc la o alianță care satisface toate gândurile pe care mi le făcusem despre căsătorie. Iubirea în căsnicie este o himeră. Azi, experiența îmi spune că trebuie să te supui tuturor legilor sociale și să îndeplinești

toate conveniențele cerute în lume când te căsătorești. Or, între noi găsesc deja o diferență de vârstă care, poate, ar influența mai mult viitorul dumitale, dragă verișoara, decât al meu. N-am să-ți vorbesc nici de moravurile, nici de educația, nici de obiceiurile dumitale, care nu seamănă deloc cu viața de la Paris și nu se potrivesc în niciun fel cu planurile mele viitoare. Vreau să am o casă deschisă, să primesc multă lume și, după câte-mi amintesc, cred că dumitale îți place o viață liniștită. Nu, voi fi mai sincer și vreau să te fac judecătorul situației mele; trebuie s-o cunoști și ai dreptul s-o judeci. Astăzi am un venit de douăzeci de mii de livre. Această avere îmi permite să intru în familia D'Aubrion, a cărei moștenitoare, o tânără de nouăsprezece ani, îmi aduce prin căsătorie numele ei, un titlu, slujba de gentilom onorific al Maiestății Sale și o poziție dintre cele mai strălucite. Îți mărturisesc, dragă verișoara, că nu o iubesc deloc pe domnișoara D'Aubrion, dar, căsătorindu-mă cu ea, le asigur copiilor mei o situație socială ale cărei avantaje vor fi într-o zi incalculabile: ideile monarhice recâștigă teren pe zi ce trece. Așadar, după câțiva ani, fiul meu, devenit marchiz D'Aubrion, având un majorat cu un venit de patruzeci de mii de livre, va putea să ocupe în stat orice poziție pe care va dori s-o aleagă. Trebuie să avem grijă de copiii noștri. Vezi bine, verișoara, cu câtă bunăcredință îți înfățișez starea inimii mele, a speranțelor și a averii mele. E posibil ca, la rândul dumitale, să fi uitat copilăriile noastre după șapte ani de absență, dar eu nu ți-am uitat generozitatea și n-am uitat nici vorbele mele; îmi amintesc de toate, chiar și de cele rostite cu ușurință și la care un tânăr mai puțin conștiincios decât sunt eu, cu o inimă nesinceră, nici măcar nu s-ar mai gândi. Spunându-ți că mă gândesc să fac o căsătorie de conveniență și că-mi amintesc încă iubirea noastră de copii nu înseamnă oare să mă las în întregime în voia dumitale, să te fac stăpână peste soarta mea și să-ți spun că, dacă ar trebui să renunț la ambițiile mele sociale, m-aș mulțumi cu dragă inimă cu fericirea simplă și pură pe care mi-ai înfățișat-o într-un chip atât de tulburător...

— Tan, ta, ta! Tan, ta, ti! Tinn, ta, ta! Tun, ta ti... etc., fredonase Charles Grandet, pe aria *Non più andrai*^[19], semnând:

Al tău văr devotat,
Charles

„Măi! Ce de politețuri!”, își spusese el. Apoi căutase mandatul și adăugase:

P.S. Alătur scrisorii mele un mandat de opt mii de franci către casa de comerț des Grassins, pe numele dumitale și plătitibil în aur, însemnând dobânda și suma inițială pe care ai avut bunătatea să mi-o împrumuți.

Aștept de la Bordeaux o ladă unde se află câteva obiecte pe care-mi vei îngădui să ți le ofer ca mărturie a veșnicei mele recunoștințe. Poți să-mi trimiți cu diligența trusa de toaletă la palatul D'Aubrion, strada Hillerin-Bertin.

— Cu diligența!, exclamă Eugénie. Un lucru pentru care mi-aș fi dat viața de o mie de ori!

Dezastru complet și înspăimântător! Corabia se scufunda fără să lase nici măcar o parâmbă, nici măcar o scândură pe întinsul ocean al speranțelor. Văzându-se părăsite, unele femei se duc să-și smulgă iubitul din brațele unei rivale,

O ucid și fug la capătul lumii, pe eșafod sau în mormânt. Asta, desigur, e ceva frumos; mobilul crimei este o pasiune sublimă, care impresionează justiția umană. Alte femei lasă capul în jos și suferă în tăcere: trăiesc cu moartea în suflet și resemnate, plângând și iertând, rugându-se și amintindu-și până la ultima suflare. Aceasta e iubirea, iubirea adevărată, iubirea îngerilor, iubirea mândră, care trăiește cu durerea și moare cu ea.

Acesta a fost și sentimentul bietei Eugénie după ce a citit oribila scrisoare. Ea-și ridică privirile spre cer, gândindu-se la ultimele cuvinte ale mamei sale, care, asemenea unor muribunzi, aruncase asupra viitorului o privire pătrunzătoare, lucidă; apoi, amintindu-și de moartea și de viața profetică a doamnei Grandet, Eugénie cuprinse într-o privire întregu-i destin. Nu-i mai rămăsese decât să-și deschidă aripile, să năzuiască spre cer și să trăiască în rugăciuni până în ziua eliberării.

— Mama avea dreptate, spuse ea, lăcrimând. Să suferi și să mori...

Ea părăsi agale grădina și intră în sală. Contrar obiceiului, nu trecu prin culoar, ci regăsi amintirea vărului ei în vechiul salon cenușiu, pe cămin, unde se afla întotdeauna farfurioara de care se servea în fiecare dimineață la micul dejun, precum și zaharnița din porțelan vechi de Sèvres.

Acea dimineață avea să fie solemnă și plină de evenimente pentru ea. Nanon îi anunță vizita preotului parohiei. Acest preot, rudă cu familia Cruchot, susținea interesele președintelui Bonfons. De câteva zile, bătrânul abate îl convinsese să stea de vorbă cu domnișoara Grandet, în sens pur religios, despre obligația pe care o avea de a se căsători. Văzându-și preotul, Eugénie crezu că venise după dania de o mie de franci pe care o făcea lunar săracilor și-i ceru lui Nanon să-i aducă, dar preotul zâmbi și-i spuse:

— Astăzi, domnișoară, am venit să-ți vorbesc despre o biată fată de care se interesează întreg orașul Saumur și care, nefiindu-i milă de ea însăși, nu trăiește creștinește.

— Dumnezeu mare! Părinte, m-ați găsit într-un moment în care mi-e cu neputință să mă gândesc la aproapele meu, sunt foarte ocupată cu mine. Sunt foarte nefericită, n-am alt refugiu decât Biserica; sânul ei este îndeajuns de mare ca să primească toate durerile noastre și sentimente destul de rodnice ca să ne putem împărtăși din acest izvor fără teama de a-l seca.

— Ei bine, domnișoară, ocupându-ne de această fată, ne vom ocupa de dumneata! Ascultă-mă. Dacă dorești mântuirea sufletului, ai numai două căi de urmat: ori să părăsești lumea, ori să-i respecti legile. Să te supui destinului pământesc sau destinului ceresc.

— Ah! îmi vorbiți într-un moment în care voiam să aud o voce. Da, Dumnezeu te-a călăuzit aici, părinte. Voi spune adio lumii și voi trăi numai pentru Dumnezeu, în tăcere și în singurătate.

— E nevoie să te gândești îndelung, fiica mea, înainte de a lua o astfel de hotărâre drastică. Căsătoria înseamnă viață, călugăria înseamnă moarte.

— Ei bine, moarte, moarte fără zăbavă, părinte!, replică ea, cu o promptitudine înspăimântătoare.

— Moartea! Dar ai obligații mari de îndeplinit față de societate, domnișoară. Nu ești mama săracilor cărora le dai haine, lemne iarna și de muncă vara? Ți s-a dat averea ca s-o dăruiești mai departe și ai primit să faci asta cu sfințenie. Să te îngropi într-o mănăstire ar însemna egoism și nici nu poți să rămâi față bătrână. Întâi, nu cred că ai putea avea singură grijă de imensa dumitale avere. Poate că o vei pierde! Curând vei avea de înfruntat mii de procese și ai să faci afaceri proaste. Ai încredere în preotul dumitale: îți trebuie un soț, ca să păstrezi ce ți-a dăruit Domnul. Îți vorbesc ca unei enoriașe dragi. Îl iubești mult prea sincer pe Dumnezeu ca să nu-ți mântuiești sufletul în mijlocul lumii, unde ești una dintre cele mai frumoase podoabe și căreia îi dai exemple pline de sfințenie.

În acel moment, fu anunțată doamna des Grassins. Venea adusă de răzbunare și de o mare disperare.

— Domnișoară... începu ea. Ah! E și domnul paroh aici! Nu mai spun nimic. Venisem să vorbim despre afaceri și văd că discutați despre cele sfinte.

— Doamnă, plec, puteți vorbi neîngrădit, spuse preotul.

— Oh, părinte!, exclamă Eugénie. Te rog să te întorci repede. Sprijinul dumitale îmi e în acest moment de mare folos.

— Chiar așa, biata mea copilă, zise doamna des Grassins.

— Adică?, întrebară într-un glas domnișoara Grandet și preotul.

— Crezi că nu știu de întoarcerea vărului dumitale, de căsătoria lui cu domnișoara d'Aubrion? O femeie are întotdeauna mintea ageră.

Eugénie roși și nu zise nimic. Ea luă hotărârea ca, pe viitor, să afișeze acea reținere nepăsătoare a tatălui ei.

— Doamnă, probabil că n-am deloc mintea ageră, pentru că nu înțeleg, răspunse ea cu ironie. Poți vorbi în fața domnului paroh, știi că-i duhovnicul meu.

— Atunci, domnișoară, iată ce mi-a scris des Grassins. Citește! Eugénie citi scrisoarea:

Draga mea soție,

Charles Grandet s-a întors din Indii și se află de o lună la Paris...

„O lună!”, își zise Eugénie, lăsând să-i cadă mâna.

Apoi, după o scurtă pauză, ea continuă să citească:

...Am fost nevoit să fac de două ori anticameră ca să pot vorbi cu acest viitor viconte D'Aubrion. Deși tot Parisul vorbește despre căsătoria lui și ea a și fost anunțată public...

„Mi-a scris chiar în momentul în care...”, își spuse Eugénie.

Nu-și duse fraza până la capăt, nu strigă ca o pariziancă: „Infamul!” Disprețul ei era complet, chiar dacă nu și-l exprima.

...Această căsătorie e departe de a se face; marchizul D'Aubrion nu-și va da fata fiului unui falit. M-am dus să-i aduc la cunoștință felul în care unchiul lui și cu mine ne-am îngrijit de afacerile tatălui său și de manevrele abile cu care am știut să-i facem pe creditorii să stea liniștiți până azi. Acest mic impertinent a avut obrăznicia să-mi răspundă mie, care, timp de cinci ani, m-am devotat zi și noapte intereselor și onoarei lui, că afacerile tatălui său nu sunt ale lui. Un avocat de la tribunalul de comerț ar fi îndreptățit să-i ceară un onorariu de treizeci-patruzeci de mii de franci, la unu la sută din suma creanțelor. Dar, răbdare, datorează creditorilor, conform legii, un milion două sute de franci și voi face astfel încât tatăl lui să fie declarat în stare de faliment M-am înhămat la treaba asta în urma cuvântului dat de acel bătrân hrăpăreț de Grandet și am făcut promisiuni în numele familiei. Dacă domnului viconte d'Aubrion nu-i pasă de onoarea lui, mie îmi pasă foarte mult de a mea. De aceea, le voi explica creditorilor poziția mea. Totuși, am prea mult respect față de domnișoara Eugénie, pe care, în timpuri mai fericite, ne-o dorisem noră, ca să acționez fără ca tu să-i fi vorbit despre toată povestea asta...

Eugénie înapoie cu răceală scrisoarea, fără s-o citească până la capăt.

— Mulțumesc, îi spuse ea doamnei des Grassins. *O să mai vedem...*

— În momentul ăsta, parcă l-am auzit vorbind pe defunctul dumitale tată, zise doamna des Grassins.

— Doamnă, aveți să ne plătiți opt mii o sută de franci de aur, îi spuse Nanon.

— Foarte adevărat. Fă-mi onoarea să vii cu mine, doamnă Cornoiller.

— Părinte, ar fi un păcat să rămâi fecioară și după căsătorie?, întrebă Eugénie cu o stăpânire de sine nobilă, insuflată de gândul pe care îl exprimase.

— Acesta e un caz de conștiință căruia nu-i cunosc dezlegarea. Dacă vrei să știi ce scrie în *De Matrimoniu* vestitul Sánchez^[20], aş putea să-ți spun mâine.

După plecarea preotului, domnișoara Grandet urcă în biroul tatălui ei și-și petrecu acolo ziua singură, fără să coboare la ora mesei, în pofida insistențelor lui Nanon. Ea-și făcu apariția seara, la ora la care soseau obișnuirii casei. Niciodată salonul familiei Grandet nu fusese atât de plin ca în seara aceea. Vestea întoarcerii și a prostestii trădări a lui Charles se răspândise în tot orașul. Totuși, curiozitatea vizitatorilor nu fu deloc satisfăcută. Eugénie, care se așteptase la asta, nu lăsă să se zugrăvească pe chipul ei calm niciuna dintre puternicele emoții care o chinuiau. Ea știe să se arate surâzătoare celor care-și manifestară grija față de ea prin priviri și prin cuvinte melancolice. În sfârșit, știe să-și ascundă nefericirea sub voalurile politeții.

Pe la ora nouă, partidele se sfârșeau, iar jucătorii își părăseau mesele, achitau și discutau ultimele combinații de whist, alăturându-se celor care flecăreau. În momentul în care toți se ridicară ca să părăsească salonul, se petrecu o lovitură de teatru care avu răsunet în Saumur, iar de acolo în ținut și în cele patru prefecturi din jur.

— Rămâneți, domnule președinte, îi spuse Eugénie domnului de Bonfonds, văzând că-și lua bastonul.

La aceste cuvinte, toți se simțiră emoționați. Președintele păli și se văzu nevoit să se așeze.

— La președinte se duc milioanele, zise domnișoara de Gribencourt.

— E clar, președintele de Bonfonds se căsătorește cu domnișoara Grandet!, exclamă doamna d'Orsonval.

— Asta-i cea mai tare combinație a partidei, spuse abatele.

— E cel mai frumos *schleem*, zise notarul.

Fiecare își spuse părerea, fiecare rosti un calambur, toți o vedeau pe moștenitoare cocoțată pe milioanele ei ca pe un pedestal. Drama începută în urmă cu nouă ani ajunsese la deznodământ. Dacă-i

ceruse președintelui să rămână, în fața întregului Saumur, nu însemna că-și anunța dorința să-l facă soțul ei? În micile orașe, conveniențele sunt respectate atât de riguros, încât o încălcare de acest fel constituie cea mai solemnă dintre promisiuni.

— Domnule președinte, știu ce-ți place la mine, îi spuse Eugénie, cu o voce emoționată, după ce rămaseră singuri. Jură că mă vei lăsa liberă toată viața, că nu-mi vei aminti niciunul dintre drepturile pe care ți le dă căsătoria asupra mea și-ți acord mâna. Oh! N-am terminat încă!, continuă ea, văzându-l că vrea să se așeze în genunchi în fața ei. Nu vreau să te înșel, domnule. Am în inimă un sentiment statornic. Prietenia va fi singurul sentiment pe care-l pot acorda soțului meu: nu vreau nici să-l ofensez, nici să-mi încalc legile inimii. Vei primi mâna și averea mea în schimbul unui imens serviciu.

— Sunt gata la orice, răspunse președintele.

— Iată un milion cinci sute de mii de franci, domnule președinte, îi spuse ea, scoțând din sân un înscris de recunoaștere a o sută de acțiuni de la Banca Franței. Pleacă la Paris, dar nu mâine, nu în noaptea asta, ci chiar acum. Du-te la domnul des Grassins, află de la el numele tuturor creditorilor unchiului meu, adună-i pe toți, achită tot ce li se datorează, capital și dobânzi de cinci la sută din ziua datoriei până în cea a rambursării, în fine, ai grijă să se facă o chitanță generală, înscrisă la notariat, conform legii. Ești magistrat, mă încred doar în dumneata în privința asta. Ești un om loial, un om galant; mă voi bizui pe cuvântul dat ca să înfrunt primejdiile vieții la adăpostul numelui dumitale. Vom avea unul pentru celălalt o îngăduință reciprocă. Ne cunoaștem de prea mult timp, suntem aproape rude, n-ai vrea să mă faci nefericită.

Președintele căzu în genunchi la picioarele bogatei moștenitoare, palpitând de bucurie și de spaimă.

— Voi fi sclavul dumitale!, îi zise el.

— După ce vei primi chitanța, domnule, o vei duce, împreună cu toate titlurile, vărului meu Grandet și-i vei înmâna această scrisoare, continuă ea, aruncându-i o privire plină de răceală. După ce te vei întoarce, îmi voi ține făgăduiala.

Președintele înțelese că domnișoara Grandet îi acorda mâna ei în urma unei decepții sentimentale, de aceea se grăbi să-i execute ordinele cu cea mai mare promptitudine, astfel încât cei doi iubiți să nu aibă timp să se împace.

După plecarea domnului de Bonfons, Eugénie căzu într-un fotoliu și izbucni în lacrimi. Totul se sfârșise.

Președintele luă trăsura poștei și ajunse la Paris a doua zi seara. În cursul dimineții zilei care urmasse sosirii sale, se duse la des Grassins.

Magistratul îi convocă pe creditorii în biroul de notar unde erau depuse titlurile și nimeni nu lipsi de la apel. Deși creditorii, trebuie să fim dreapți cu ei: nu cerură mai mult decât li se datora. Președintele Bonfons, în numele domnișoarei Grandet, le-a plătit capitalul și dobânzile datorate. Plata dobânzilor a fost pentru comerțul parizian unul dintre evenimentele cele mai uimitoare din epocă. După ce chitanța a fost înregistrată și des Grassins plătit pentru osteneală cu suma de cincizeci de mii de franci, alocați lui Eugénie, președintele se duse la palatul d'Aubrion. Acolo îl găsi pe Charles în momentul în care intra în apartamentul lui, umilit de viitorul socru. Bătrânul marchiz îi spusese că nu-i va da mâna fiicei sale decât după ce toți creditorii lui Guillaume Grandet își vor primi banii înapoi. Președintele îi dădu întâi scrisoarea următoare:

Vere,

Domnul președinte de Bonfons s-a angajat să-ți înmâneze chitanța tuturor sumelor datorate de unchiul meu și aceea prin care recunosc că le-am primit de la dumneata. Mi s-a vorbit de faliment!... Mi-am spus că fiul unui falit nu va putea să se căsătorească cu domnișoara d'Aubrion. Da, vere, mi-ai cântărit bine felul de a gândi și purtările: probabil că nu am nimic comun cu acea lume, îmi sunt străine calculele și moravurile ei și n-aș putea să-ți ofer plăcerile pe care vrei să le găsești acolo. Fii fericit potrivit conveniențelor sociale cărora le-ai sacrificat întâia noastră iubire. Ca fericirea să-ți fie completă, nu pot să-ți ofer mai mult decât onoarea tatălui dumitale. Adio, vei avea întotdeauna o prietenă credincioasă în verișoara dumitale.

Eugénie

Președintele zâmbi când auzi exclamația pe care nu și-o putuse reține acel bărbat ambițios în momentul în care primise actul oficial.

— Ne anunțăm reciproc căsătoriile, îi spuse el.

— Ah! Te căsătorești cu Eugénie? Să știi că-mi pare bine, e o fată bună! Dar înseamnă că-i bogată?, întrebă el deodată, la gândul care-i fulgerase prin minte.

— Acum patru zile avea aproape nouăsprezece milioane, răspunse președintele cu un aer batjocoritor. Acum a mai rămas doar cu șaptesprezece.

Charles se uită la președinte cu un aer năuc.

— Șaptesprezece mil...

— Da, șaptesprezece milioane, domnule. Eu și domnișoara Grandet, după ce ne vom căsători, vom avea împreună un venit de

șapte sute cincizeci de mii de livre.

— Dragă vere, ne vom putea ajuta între noi, spuse Charles, recăpătându-și cât de cât stăpânirea de sine.

— De acord!, răspunse președintele. Iată și caseta pe care trebuie să ți-o înmânez personal, adăugă el, așezând pe o masă sipetul în care se afla trusa de toaletă.

— Dragă prietene, nu-ți face nicio grijă pentru ce ți-a spus bietul domn d'Aubrion, căruia i-a sucit mintea ducesa de Chaulieu, zise doamna marchiză d'Aubrion intrând, fără să-i acorde vreo atenție lui Cruchot. Repet, nimic nu va sta împotriva căsătoriei duminică...

— Nimic, doamnă, răspunse Charles. Cele trei milioane datorate cândva de tatăl meu au fost achitate ieri.

— În bani?, întrebă ea.

— În întregime, dobânzi și capital, așa că-i voi reabilita memoria.

— Ce prostie!, exclamă soacra.

Apoi, la urechea ginerelui, zărindu-l pe Cruchot:

— Cine-i acest domn?

— Omul meu de afaceri, îi răspunse el cu glas șoptit. Marchiza îl salută cu nasul pe sus pe domnul de Bonfons și ieși.

— Ne ajutam deja, spuse președintele, luându-și pălăria. Adio, vere!

„Își bate joc de mine papagalul ăsta de la Saumur, își spuse el. Îmi vine să-i trag un glonț în burtă!”

Președintele plecase. După trei zile, domnul de Bonfons, reîntors la Saumur, și-a anunțat public căsătoria cu Eugénie. După șase luni era numit consilier la Curtea Regală din Angers.

Înainte de a părăsi Saumurul, Eugénie puse să fie topit aurul bijuteriilor atât de mult timp dragi inimii sale, împreună cu cei opt mii de franci ai vărului ei, pentru un ostensoriu din aur, și-l dăruie bisericii parohiale, unde se rugase atât de mult Domnului pentru el! Își împărțea timpul între Angers și Saumur. Soțul ei, care a dovedit devotament într-o împrejurare politică, a devenit președinte de secție și prim-președinte, după câțiva ani. Aștepta cu nerăbdare viitoarele alegeri generale ca să obțină un loc în Cameră. Râvnea deja să ajungă pair și atunci...

— Atunci, regele va fi văr cu el, spunea Nanon, lungana Nanon, doamna Cornoiller, burgheză din Saumur, căreia stăpâna sa îi aducea la cunoștință pozițiile importante pe care avea să le ocupe.

Totuși, domnul președinte de Bonfons (în sfârșit, renunțase definitiv la numele de Cruchot) nu reuși să-și realizeze niciuna dintre aceste dorințe ambițioase. El muri la opt zile după ce fusese numit deputat de Saumur. Dumnezeu, care vede totul și nu lovește niciodată la întâmplare, îl pedepsea probabil pentru calculele și

pentru abilitatea juridică cu care redactase actul original, *accurante Cruchot*^[21], al contractului său de căsătorie, unde se stipula că viitorii soți își donau unul celuilalt, în cazul în care nu vor avea copii, totalitatea bunurilor lor, mobile și imobile, fără nicio excepție sau rezervă, în deplină proprietate, dispensându-se chiar de formalitatea inventarului, fără ca omisiunea respectivului inventar să poată fi opusă moștenitorilor lor sau celor având dreptul, înțelegând ca respectiva donație să fie... Această clauză poate să explice respectul profund avut constant de președinte față de dorința de singurătate a doamnei de Bonfons.

Femeile vorbeau despre domnul prim-președinte ca despre unul dintre bărbații cei mai delicați, îi deplângeau situația ingrată și chiar ajungeau deseori să acuze durerea, pasiunea soției sale, dar așa cum știu ele să acuze o femeie, cu menajamentele cele mai pline de cruzime.

— Probabil că doamna președintă de Bonfons suferă mult dacă-și lasă soțul singur. Biata femeie! Oare se va vindeca curând? Ce să aibă, gastrită, cancer? De ce nu se caută la doctor? E palidă de la o vreme; ar trebui să consulte medici celebri de la Paris. Cum poate să nu-și dorească un copil? Se spune că-și iubește mult soțul... Cum să nu-i dăruiască un moștenitor, la poziția lui? Să știți că-i oribil; și dacă ar face asta din capriciu ar fi chiar de condamnat! Bietul președinte!

Înzestrată cu acel tact fin pe care-l dobândești în singurătate, exersat prin meditații permanente și prin discernământul perfect cu care vezi lucrurile din propriul mediu, obișnuită cu nenorocirile și în urma ultimelor evenimente nefericite, Eugénie ghicise, știa că președintele îi dorea moartea ca să intre în posesia averii imense, sporită prin moștenirea unchiului său, notarul, și a unchiului său, abatele, pe care Dumnezeu hotărâse să-i cheme la el. Providența o răzbună pentru calculele și pentru indiferența infamă a unui soț care respecta, ca pe cea mai puternică dintre garanții, pasiunea fără speranță cu care se hrănea Eugénie. Dând viață unui copil, n-ar fi însemnat să ucidă speranțele egoiste, bucuriile ambiției pe care le nutrea prim-președintele? Așadar, Dumnezeu i-a aruncat grămezi de aur prizonierei sale, care nu prețuia aurul și care-și dorea să ajungă în Cer, trăia în evlavie și în bunătate, cu gânduri curate, ajutându-i neconținut și discret pe cei aflați în suferință.

Doamna de Bonfons a ajuns văduvă la treizeci și trei de ani, având un venit de opt sute de mii de livre, fiind încă frumoasă, dar așa cum e frumoasă o femeie la aproape patruzeci de ani. Avea fața albă, odihnită, calmă. Vocea era blândă și reținută, purtările, simple. Avea întreaga noblețe a durerii, sfințenia unei persoane care nu și-a pătat sufletul în contact cu lumea, dar și inflexibilitatea fetei bătrâne și

apucăturile meschine pe care ți le insuflă viața mărginită de provincie.

În pofida venitului de opt sute de mii de livre, trăia așa cum trăise săracă Eugénie Grandet, aprinzând focul din odaie doar în zilele în care, pe vremuri, unchiușul îi permitea să aprindă focul în sală, respectând programul din tinerețea ei. Era tot timpul îmbrăcată cum fusese doamna Grandet. Locuința de la Saumur, casă fără soare, fără căldură, neconținut întunecoasă, tristă, era imaginea vieții ei. Strângea cu grijă veniturile și poate că ar fi părut zgârcită dacă nu ar fi dezmințit bârfa prin întrebuiințarea nobilă pe care o dădea averii sale. Fundații pioase și caritabile, un azil pentru bătrâni și școli creștine pentru copii, o bibliotecă publică înzestrată cu multe cărți contraziceau an de an avariția reproșată de unele persoane. Ea contribuise la înfrumusețarea tuturor bisericilor din Saumur.

Doamna de Bonfonds, *domnișoara*, cum i se spunea în glumă, inspira în general un respect religios. Inima ei nobilă, care era animată doar de sentimente tandre, trebuia totuși să se supună calculelor interesului omenesc. Banii aveau să-și arunce răceala asupra acestei vieți cerești și să stârneasă neîncredere sentimentelor unei femei care era numai sentiment.

— Numai tu mă iubești, îi spunea ea lui Nanon.

Mâna acestei femei pansa rănile tainice ale tuturor familiilor. Eugénie avea să urce la Cer însoțită de un cortegiu de fapte bune. Măreția sufletului a făcut să pălească meschinăriile educației și ale obiceiurilor din tinerețe.

Aceasta este povestea femeii care nu făcea parte din lume, deși trăia în mijlocul ei, care, hărăzită să fie o splendoare de soție și de mamă, nu avea nici soț, nici copii, nici familie.

De câteva zile se zvonea că ea se va căsători din nou. Oamenii din Saumur vorbeau despre ea și despre marchizul de Froidfond, a cărui familie începea s-o împresoare pe văduva bogată, cum făcuse pe vremuri familia Cruchot. Se spunea că Nanon și Cornoiller susțineau interesele marchizului, dar nimic nu era mai neadevărat. Nici lungana Nanon, nici Cornoiller nu aveau destulă inteligență ca să înțeleagă corupția lumii.

Paris, septembrie 1833

Sfârșit

[1] Dedicția îi este adresată tinerei Maria du Fresnay, amanta lui Balzac în 1883, al cărei

portret a apărut în ediția din 1839 a cărții.

[2] Ca să nu plătească impozitul pe uși și pe ferestre, instituit în timpul Revoluției.

[3] Monede cu efigia regelui Emanuel I al Portugaliei.

[4] Alterarea proverbului „Fiecare e stăpân în casa lui”.

[5] Bancher celebru din *Comedia umană*.

[6] Croitor celebru din Paris pe vremea lui Balzac.

[7] Aluzie la romanul libertin *Les Amours du chevalier de Faublas*, de Louvet de Couvray.

[8] Vechiul Testament, David, 5, „Numărat, numărat, cântărit și împărțit”.

[9] Prin orice mijloace, licite sau ilicite.

[10] Jérémy Bentham (1748-1832), filosof și economist englez, care a publicat în 1787 lucrarea *Defence of Usury*.

[11] Giulgiul lui Marat fusese găsit la intrarea unui canal de scurgere, după ce rămășițele lui pământești fuseseră mutate de la Panteon la cimitirul Sainte-Geneviève.

[12] Emblema lui Francisc I (1494-1547).

[13] Termen folosit la inventare.

[14] Pictoriță la modă, celebră pentru miniaturile sale.

[15] Vers dintr-un cântec popular din secolul al XVIII-lea, schimbat aici de Grandet, care ar fi trebuit să spună: „Aveam un iubițel”.

[16] Vers al regelui Frederic al II-lea al Prusiei, care se referea la Frederic August, elector de Saxa și rege al Poloniei.

[17] Prin orice mijloace (lb. latină).

[18] Bun inalienabil, atașat la un titlu de noblețe și transmisibil fiului cel mare.

[19] Aria contelui Almaviva, din opera *Nunta lui Figaro*, de Mozart.

[20] Iezuit spaniol, autorul unui tratat despre căsătorie.

[21] Prin grija lui Cruchot.

Cuprins

- 1 Chipuri de burghezi
- 2 Vărul de la Paris
- 3 Iubiri de provincie
- 4 Promisiuni de avar, jurăminte de iubire
- 5 Necazuri de familie
- 6 Așa-i lumea